Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 1 верасня 1989 г. № 35 (3497) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

У НУМАРЫ:

«НЕ ПАЎТАРЫЦЬ ПАМЫЛАК»
Чытачы абмяркоўваюць праекты законаў аб выбарах
2

«Чым ганарыцца, што набліжаць»
Палемічныя нататкі У. ДАМАШЭВІЧА
2—3

«ДОКАЗЫ» мёрскага прапагандыста і мінскага лектара
5

«Крытыка—гэта...»
На пытанні анкеты «ЛіМа» адказваюць С. ДУБАВЕЦ, А. СЯМЁНАВА, Т. ЧАБАН
6—7

Новыя вершы
С. СОКАЛАВА-ВОЮША, Т. БОНДАР
2—3, 8—9

«Як я выбіраўся...»
Дзённік экс-кандыдата
12—15

Узважанасць дзеянняў, прадуманасць рашэнняў

Водгукі на заяву ЦК КПСС аб становішчы ў рэспубліках Савецкай Прыбалтыкі

Вільнюс. Чарговы пленум Цэнтральнага Камітэта Кампартыі Літвы абмеркаваў заяву ЦК КПСС аб становішчы ў рэспубліках Савецкай Прыбалтыкі.

Па абмеркаваным пытанні прынята заява ЦК КП Літвы.

«Для нас з'яўляюцца зразумелымі трывога і заклапочанасць ЦК КПСС, выкліканыя неабдуманымі заявамі і дзеяннямі ва ўмовах складанай палітычнай сітуацыі некаторых асоб, якія ўдзельнічаюць у грамадскіх рухах, — гаворыцца ў дакуменце пленума.— Гэта заява абавязвае нас яшчэ раз паглядзець на пройдзены перабудовай шлях, з адказнасцю і цвяроза намеціць далейшыя крокі па адраджэнні грамадства».

«На сённяшні дзень палітыка перабудовы М. С. Гарбачова з'яўляецца асабліва спрыяльнай і плённай для Літвы, усёй Прыбалтыкі,— гаворыцца ў заяве ЦК КП Літвы. — Гэта палітыка і наша рашучасць упаўнаважылі нас адрадзіць сапраўдныя духоўныя і культурныя каштоўнасці народа, самастойна вырашаць многія праблемы ў жыцці рэспублікі».

У Літве многае зроблена для аднаўлення і новага асэнсавання гістарычнай праўды. У заяве ЦК КП Літвы звяртаецца ўвага на тое, што яна, гэта праўда, павінна быць выкарыстана не для распальвання палітычных страсцей, не для спроб праектаваць будучыню Літвы, ігнаруючы пяцідзесяцігадовы шлях савецкага развіцця. «Так, сакрэтныя пратаколы пакта Молатава-Рыбентропа і ажыццёўленыя ўслед за імі дзеянні трэба расцэньваць як палітычнае насілле, — гаворыцца ў дакуменце. — Аднак мы павінны зразумець, што юрыдычны статус рэспублікі ад гэтага не мяняецца. Мы павінны цвяроза зразумець, што Літоўская ССР у палітычным і эканамічным сэнсе інтэгравана ў СССР. Натуральна, што з такіх пазіцый нам даецца ацэнка ў вышэйпамянёнай заяве ЦК КПСС. Прагрэсіўныя перамены адбываюцца ва ўсім Саюзе. Несумненна, федэрацыя будзе ўдасканальвацца. Аб гэтым сведчыць і абнародаваная платформа КПСС па пытанні нацыянальнай палітыкі. Мы лічым, што можна быць свабоднай і суверэннай дзяржавай у Саюзе раўнапраўных рэспублік. Але гэта павінен быць не дэкларатыўны прынцып, а саюз дзяржаў, умацаваны прававымі актамі і натуральнымі палітычнымі, эканамічнымі і іншымі сувязямі».

Рыга. Тэма шматлікіх сходаў працоўных калектываў Латвіі, пярвічных партыйных арганізацый, актывістаў розных рухаў сёння адна — заява ЦК КПСС аб становішчы ў рэспубліках Савецкай Прыбалтыкі.

Палітра поглядаў, часам самых непрымірымых, займае асноўнае месца ў рэпартажах тэлебачання і радыё, на старонках рэспубліканскіх газет. Частка людзей падтрымлівае думку, выказаную ў звароце «Народу Латвіі». Гэты дакумент падпісаны праўленнем думы Народнага фронту Латвіі, народнымі дэпутатамі СССР і дэпутатамі Вярхоўнага Савета рэспублікі. Многа прыхільнікаў мае і пратэст сарака шасці дэпутатаў, накіраваны Старшыні Вярхоўнага Савета СССР М. С. Гарбачову, дзе яны катэгарычна пратэстуюць супраць тэндэнцыйнасці ацэнкі палітычнай сітуацыі, якая, на іх думку, дэзінфармуе насельніцтва Савецкага Саюза і сусветную грамадскасць, перашкаджае перабудове рэспублікі.

Аднак з такой жа рашучасцю гучаць па ўсёй Латвіі і дыяметральна процілеглыя меркаванні, якія ўхваляюць пазіцыю ЦК КПСС. Удзельнікі нарады, якая адбылася ў Рыжскім гаркоме партыі, прааналізавалі змест заявы і лічаць, што паяўленне такога занепакоенага дакумента выклікана сур'ёзнымі працэсамі, якія адбываюцца сёння ў рэспубліках Прыбалтыкі.

У апублікаваным рашэнні ЦК Кампартыі Латвіі адзначаецца, што змешчаныя ў заяве вывады павінны стаць прадметам глыбокага асэнсавання, асновай канкрэтных дзеянняў па нармалізацыі грамадска-палітычнай сітуацыі ў рэспубліцы.

Нягледзячы на ўсю супярэчлівасць пунктаў поглядаў, усе іх аўтары адзіныя ў адным — цяпер патрабуецца спакой, узважанасць дзеянняў, прадуманасць рашэнняў.

Талін. Партыйныя сходы праходзяць на прадпрыемствах, у арганізацыях і ўстановах рэспублікі. І хоць практычна ўсюды падкрэсліваецца важнасць заявы ЦК КПСС, адносіны да яе не заўсёды адназначныя. Выказваецца думка, што гэты дакумент можа абвастрыць абстаноўку, прамоўцы выказваюць заклапочанасць залішняй рэзкасцю і катэгарычнасцю ацэнак, дадзеных у заяве.

Апублікаваны і зварот Бюро ЦК Кампартыі Эстоніі. Кампартыя Эстоніі і іншыя сілы, якія канструктыўна ўдзельнічаюць у перабудове, указваецца ў звароце, зыходзяць з таго, што Эстонская ССР уваходзіць у састаў Саюза ССР як суверэнная рэспубліка і пытанне аб магчымасцях яе развіцця — гэта перш за ўсё пытанне далейшай дэмакратызацыі Саюза ССР, радыкальнай перабудовы савецкай федэрацыі, аднаўлення ленінскіх прынцыпаў самавызначэння нацый на аснове дэмакратычных прававых гарантый.

Лёс эстонскага народа, усіх жыхароў Эстоніі, падкрэсліваецца далей у дакуменце, непасрэдна звязаны з поспехам курсу на абнаўленне ва ўсім Савецкім Саюзе. У барацьбе за перабудову, за канчатковую дэсталінізацыю грамадства, за незваротнасць дэмакратызацыі Эстонская ССР ідзе цвёрда разам з іншымі саюзнымі рэспублікамі. Іменна на гэтым заснаваны нашы агульныя мэты, якія аб'ядноўваюць народы нашай краіны і гарантуюць незваротнасць курсу партыі на перабудову.

КПЭ бачыць дзяржаўнае развіццё Эстоніі ў дэмакратычным, сапраўды раўнапраўным добраахвотным саюзе з іншымі брацкімі рэспублікамі, дзе дакладна вызначаны кампетэнцыя Саюза і рэспублік і іх узаемная адказнасць.

(Па матэрыялах ТАСС).

«ШЧЫРА КАЖУЧЫ»

Так называецца (па-руску — «Говоря откровенно») кніга пісьменніцкай публіцыстыкі, выпушчаная выдавецтвам «Художественная литература». Яе падзагаловак — «Нататкі пісьменнікаў аб міжнацыянальных адносінах» — дакладна вызначае кола праблем, якія хвалююць вядомых савецкіх літаратараў Чынгіза Айтматава і Валянціна Распуціна, Уладзіміра Сангі і Дзмітрыя Балашова, Сільву Капуцікян і Юлія Тууліка — усяго дваццаць пяць чалавек. Іхнія выступленні ў свой час публікаваліся ў газетах «Правда», «Комсомольская правда», «Советская Россия», «Советская культура», «Литературная газета», часопісах «Дружба народов», «Знамя», рэспубліканскім перыядычным друку.

Ёсць у кнізе і публіцыстычнае слова Васіля Быкава «Апошні шанц». Голас пісьменніка, які неаднойчы выступаў на старонках «ЛіМа» па надзённых праблемах развіцця нацыянальнай культуры, беларускага адраджэння, гучыць важка і пераканаўча. Да кожнага сумленнага чалавека звяртаецца наш пісьменнік: «Іншага шанца гісторыя нам не прадаставіць. Ні развіцця роднай мовы, ні забяспечанага жыцця, ні вартай нашага мінулага гістарыяграфіі нам не падорыць ніхто. Усё трэба здабываць самім. Разам са сваім народам, ва ўмовах сапраўднай, не папяровай дэмакратыі, за якую яшчэ трэба доўга і ўпарта змагацца».

В. ЗАКРЭЎСКІ.

БЕЛАРУСКАЕ СЛОВА НА ХВАЛЯХ ЛІТВЫ

Вось ужо без малога паўгода, як па другой праграме Літоўскага радыё гучыць беларускае слова. Рашэнне аб гэтым было прынята па просьбе Таварыства беларускай культуры пры Літоўскім фондзе культуры і клуба аматараў беларускай народнай творчасці «Сябрына» рэспубліканскага Палаца культуры прафсаюзаў. Рэдакцыйная калегія, у склад якой уваходзяць прадстаўнікі абодвух гэтых аб'яднанняў, узяла курс на асвятленне гісторыі беларуска-літоўскіх узаемаадносін, культурнага і грамадска-палітычнага жыцця беларусаў рэспублікі.

Тэкставая частка ўдала дапаўняецца беларускімі музычнымі творамі, па магчымасці, малавядомымі шырокаму колу слухачоў.

Як паказвае аналіз грамадскай думкі, перадачы заваёўваюць сярод жыхароў Літвы ўсё большую і большую папулярнасць. Ёсць дамоўленасць з Дзяржтэлерадыё Літоўскай ССР аб павелічэнні іх перыядычнасці — магчыма, нават з чацвёртага квартала бягучага года — да адной-дзвюх перадач на тыдзень.

Да ведама чытачоў паведамляем, што пачуць гэтыя перадачы можна штодругую суботу ў 11 гадзін 30 хвілін на хвалі 271 метр.

В. СТЭХ.

г. Вільнюс.

«ЛіМ» — 90

Менш за месяц засталося да заканчэння падпіскі на «ЛіМ». Хто не паспеў падпісацца—спяшайцеся, не згубіце апошні шанц.

У «ЛіМе» вы знойдзеце публікацыі на злабадзённыя, хвалюючыя сёння тэмы і праблемы: дэмакратызацыі і перабудовы, экалогіі і аховы навакольнага асяроддзя, гісторыі, культуры, мовы, захавання помнікаў архітэктуры. Навінкі прозы і паэзіі, рэцэнзіі і грунтоўныя артыкулы, вострыя дыскусіі па праблемах літаратуры, мастацтва, музыкі, кіно,—усё гэта вы таксама будзеце мець магчымасць чытаць, калі станеце пастаянным падпісчыкам «ЛіМа».

Прыхільнікаў у нас нямала. Многія паруплíліся ўжо і выпісалі «ЛіМ» на будучы год. У рэспубліканскім агенцтве «Саюздруку» нам паведамілі, што на 15 жніўня з агульнай колькасці сёлетніх нашых падпісчыкаў афармілі падпіску на будучы год 49,3 працэнта.

Сярод іншых выданняў гэтыя лічбы (у працэнтах) выглядаюць так:

«Звязда»—43
«Советская Белоруссия»—31,1
«Чырвоная змена»—28
«Физкультурник Белоруссии»—24
«Настаўніцкая газета»—22
«Знамя юности»—20

Падпіска на «ЛіМ» прымаецца ўсімі аддзяленнямі сувязі і органамі «Саюздруку», а таксама грамадскімі распаўсюджвальнікамі друку, гарадскімі і сельскімі паштальёнамі па месцы вашага жыхарства і работы без абмежаванняў і на любы тэрмін.

Індэкс—63856.
Падпісная цана на год—5 руб. 16 кап.
30 верасня—апошні дзень падпіскі.

Выбары і наш выбар

НЕ ПАЎТАРЫЦЬ ПАМЫЛАК

ЧЫТАЮЧЫ ПОШТУ ТЫДНЯ

Здаецца, толькі ўчора мы перажывалі эйфарыю ад усведамлення магчымасці выбіраць дэпутатаў вярхоўнага органа ўлады з некалькіх кандыдатаў. І ўсё-такі ў час выбарчай кампаніі нас не пакідала адчуванне недасканаласці Закона аб выбарах народных дэпутатаў. Яму, у прыватнасці, бракавала дэмакратычнасці, паслядоўнасці ў абароне канстытуцыйных правоў выбаршчыкаў. Узяць хоць бы тыя ж выбары народных дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, дзе іх дэпутацкі мандат, фактычна, не быў падмацаваны волевыяўленнем шырокіх мас, як гэта адбывалася, скажам, у час выбараў у тэрытарыяльных і нацыянальна-тэрытарыяльных акругах (вядома, пры ўмове наяўнасці альтэрнатыўных кандыдатур). Не ўпрыгожыла выбары і парушэнне дэмакратычнага прынцыпу: адзін выбаршчык — адзін голас. Некаторым катэгорыям грамадзян была прадастаўлена магчымасць галасаваць некалькі разоў. Неўразуменне выклікаў і інстытут акруговых сходаў: яны часта ператвараліся ў своеасаблівыя фільтры, праз якія не праходзілі прэтэндэнты, чые палітычныя і грамадскія погляды, пазіцыя не задавальнялі мясцовыя партыйныя і савецкія органы.

Можна назваць і іншыя заганы, якія тычыліся тэарэтычнай распрацоўкі і практычнага ажыццяўлення новага выбарчага закона.

Здавалася б, на памылках вучацца. На жаль, гэтае мудрае правіла ў многім праігнаравалі аўтары апошніх, распрацаваных у рэспубліцы выбарчых дакументаў. Многае з таго, што дэкларуецца ў праектах Законаў аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР, аб выбарах народных дэпутатаў БССР, выбарах народных дэпутатаў мясцовых органаў улады, абвергнута часам, супярэчыць нормам дэмакратычнага грамадства, уваскрашае дух застою, чыноўніцкага дыктату.

Такая ацэнка названых дакументаў дамінуе ў большасці лістоў, атрыманых апошнім часам «ЛіМам». «Нам неабходна правесці дэмакратычныя выбары ў мясцовыя Саветы і ў Вярхоўны Савет рэспублікі, што дасць магчымасць прадаставіць уладу тым, хто сапраўды карыстаецца даверам народа, — піша кандыдат фізіка-матэматычных навук, дацэнт Мінскага педагагічнага інстытута імя М. Горкага У. Туняк. — Якімі ім быць, дэмакратычным выбарам? У 1905 годзе У. І. Ленін у працы «Тры канстытуцыі або тры парадкі дзяржаўнага ладу» пісаў, што дэмакратычная рэспубліка — гэта такі дзяржаўны лад, які забяспечвае «...усеагульныя, прамыя і роўныя выбары з тайнай падачай галасоў». Даводзіцца шкадаваць, што праект Закона «Аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР» не адпавядае ўсім тром ленінскім патрабаванням, якія абумоўліваюць справядлівыя выбары. Хоць артыкул 85-ты праекта гэтага Закона дэкларуе ўсеагульнасць і роўнасць выбараў, артыкулы 84, 86, 87, 107 прадугледжваюць выбары народных дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, якія з'яўляюцца выбарамі не прамымі і не роўнымі, бо тут ігнаруецца волевыяўленне асноўнай масы выбаршчыкаў. Адны выбаршчыкі набываюць, згодна з Законам, права галасаваць за дэпутатаў ад Камуністычнай партыі, прафсаюзаў, камсамола, другія — за адняго кандыдата па месцы свайго жыхарства».

Наш чытач з Маладзечна П. Бузаў лічыць, што народныя дэпутаты ад грамадскіх арганізацый фактычна адарваны ад асноўнай масы выбаршчыкаў, бо абраны вузкім колам калег па працы, прафесійнай дзейнасці.

Прадугледжаныя праектам Закона выбары ад грамадскіх арганізацый чвэрці ўсяго дэпутацкага корпуса Вярхоўнага Савета БССР выклікалі негатыўную рэакцыю нашых чытачоў С. Трахімчука, В. Нікалаенкі, П. Нікульчыка. «Я за тое, каб скасаваць артыкулы Закона, якія прадугледжваюць выбары дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, — піша С. Трахімчук. — Няхай гэтыя арганізацыі вылучаюць кандыдатамі ў дэпутаты сваіх прадстаўнікоў, але галасаванне за іх павінна адбывацца на агульных падставах па тэрытарыяльных выбарчых акругах».

Гэта ж прапануе і С. Карзей з Маладзечна: «Можна пакінуць за грамадскімі арганізацыямі права вылучаць сваіх кандыдатаў (нават у нормах, прадугледжаных праектам Закона), але выбіраць іх павінен народ непасрэдна ў тых акругах, дзе кандыдат жыве. Інакш як жа яны могуць сябе лічыць народнымі дэпутатамі, абраннікамі народа?»

С. Карзея прывяло ў непаразуменне палажэнне, згодна з якім кандыдатамі ў народныя дэпутаты БССР, як правіла, вылучаюцца грамадзяне, што працуюць або пражываюць на тэрыторыі адпаведнай выбарчай акругі. Ці не з'яўляецца гэта, пытаецца ён, своеасаблівай лазейкай для атрымання дэпутацкіх мандатаў начальствам?

У некаторых лістах выказваецца нязгода з прапанаваным Законам парадкам вылучэння і рэгістрацыі кандыдатаў у народныя дэпутаты. Засмучае аўтараў лістоў палажэнне, згодна з якім у выбарчыя бюлетэні можна ўносіць любую колькасць дэпутатаў. Але ж слова «любую» не выключае і ўключэння ў бюлетэнь толькі адной кандыдатуры. «Зноў у нас будуць не выбары, а фармальнае галасаванне, як некалі, — піша В. Басак, аспірант Беларускага НДІ глебазнаўства і аграхіміі АН БССР. — Я прапаную прадугледзець у Законе абавязковыя альтэрнатыўныя выбары, каб у выбарчыя бюлетэні магла ўносіцца любая колькасць кандыдатур, але не менш дзвюх».

В. Басак прапануе таксама ўстанавіць для кандыдатаў у дэпутаты цэнз пражывання на тэрыторыі выбарчай акругі, які б складаў не менш аднаго года. «Тады адсеюцца «гастралёры» з ліку кіраўнікоў рэспублікі і абласцей, якія вельмі любяць балаціравацца (пры тым, у гордым адзіноцтве, без сапернікаў) у глыбінцы», — піша Віктар Мікалаевіч.

Ну, а як выбіраць Старшыню Вярхоўнага Савета — прэзідэнта рэспублікі? У праекце Закона «Аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР» гаворыцца, што прэзідэнта рэспублікі выбіраюць члены Вярхоўнага Савета. Большасць аўтараў дасланых у рэдакцыю лістоў лічаць, што прэзідэнта трэба выбіраць прамым галасаваннем усяго насельніцтва. «Неабходна, каб старшыня Вярхоўнага Савета БССР выбіраўся прамым, роўным і ўсеагульным галасаваннем усіх жыхароў рэспублікі, а не толькі народных дэпутатаў БССР, як гэта прадугледжана артыкулам 107 праекта Закона». Гэта радкі з ліста У. Туняка, якога мы ўжо цытавалі. В. Ляўчук з Гомеля лічыць, што амаль ва ўсіх дэмакратычных краінах з прэзідэнцкай формай кіравання прэзідэнта выбіраюць прамым галасаваннем. «Кожны грамадзянін павінен мець права выбіраць прэзідэнта краіны», — піша ён.

Адна з самых яскравых прыкмет сённяшняга дня — небывалы ўздым палітычнай і грамадзянскай актыўнасці людзей. Усё, што тычыцца перабудовы, дэмакратызацыі грамадства, успрымаецца намі надзвычай востра і зацікаўлена. Вось і выбарчыя законы (калі такое было?) выклікалі да сябе пільную ўвагу.

Згодна з пастановай Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР выканкомам абласных, раённых, пасялковых і сельскіх Саветаў прапанавана старанна ўлічваць і абагульняць усе прапановы і заўвагі, выказаныя ў час абмеркаванняў праектаў Законаў. Што ж, справа патрэбная. Будзем спадзявацца, што і голас нашых чытачоў будзе пачуты.

Аддзел публіцыстыкі і нарыса «ЛіМа».

З АДНАГО НЕ ВЫБІРАЮЦЬ...

У праекце Закона «Аб выбарах народных дэпутатаў БССР» ёсць шэраг палажэнняў, якія выклікаюць нязгоду.

Цяжка зразумець, чаму ў законапраекце прапануецца выбар дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый. Па-першае, рэспубліка, калі ўважліва паглядзець, самастойных грамадскіх арганізацый, так бы мовіць, не мае. Беларускія пісьменнікі ўваходзяць у Саюз пісьменнікаў СССР, што па-руску і па-беларуску пазначана ў членскім білеце. Журналісты аб'яднаны ў Саюз журналістаў СССР, кампазітары—у Саюз кампазітараў СССР і г. д. Інакш кажучы, уласных творчых саюзаў на Беларусі няма, ва ўсялякім разе, мала які з іх мае ўласны статут, членства, білеты, узносы (хіба што адзін Саюз тэатральных дзеячаў).

Трэба адзначыць, што няма і аформленай Камуністычнай партыі Беларусі. Ёсць рэспубліканская арганізацыя КПСС з разгалінаваным па абласцях і раёнах кіраўніцтвам, але гэта ўсё ж не партыя. Бо КПБ не мае сваёй праграмы, статута, членскіх білетаў. Назва КПБ— даніна гісторыі, у краіне сёння ёсць адна партыя — КПСС. Тое ж тычыцца прафсаюзаў, камсамола і мноства іншых грамадскіх арганізацый. Усе яны з'яўляюцца рэспубліканскімі аддзяленнямі агульнасаюзных утварэнняў.

Але ў гэтай якасці беларускія аддзяленні ўжо ўдзельнічалі ў выбарах народных дэпутатаў СССР. Тут хоць захоўвалася пэўная фармальная адпаведнасць. Але для ўдзелу агульнасаюзных арганізацый у фарміраванні корпусу народных дэпутатаў БССР наўрад ці можна знайсці юрыдычныя, а тым больш маральныя падставы. Праект трымаецца знешняга капіравання, аднак вельмі зручнага для бюракратыі. Па-другое, дэпутаты ад грамадскіх арганізацый ніяк не могуць называцца народнымі дэпутатамі. Агаворанае ў праекце галасаванне за гэтых кандыдатаў на пленумах робіць прадстаўнікоў грамадскіх арганізацый «дэпутатамі ад эліты». Іншымі словамі, праект наўмысна ці ненаўмысна прапануе двухпалатны Вярхоўны Савет БССР, дзе ў адной палаце будуць дэпутаты, абраныя народам, у другой — абраныя вузкім колам кіруючых асоб. Дзе ж тут роўнасць і для каго закладзены ў праект «чорны ход» на лавы Вярхоўнага Савета!

У выпадку, калі ўлады няздольныя абысціся без дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, выйсцем з гэтай няёмкай сітуацыі павінна стаць папярэдняе стварэнне рэспубліканскіх грамадскіх і палітычных арганізацый, творчых саюзаў і да т. п., якія выпрацуюць свае праграмы і статуты і зарэгіструюцца ў Вярхоўным Савеце БССР. Але і пасля набыцця законных правоў на існаванне рэгламент выбараў ад грамадскіх арганізацый трэба агаварыць абавязковай умовай аб тым, што кандыдатамі ў дэпутаты вылучаюцца выключна радавыя члены арганізацыі. Кіраўнікі, якія жадаюць балаціравацца на выбарах, змагаюцца за народны давер у тэрытарыяльных акругах.

Самы, бадай, незвычайны пункт праекта закона — пагроза пакараннем за агітацыю і заклікі да байкоту выбараў. Такога яшчэ не было. Гэта ўжо непрыкрыты наступ на канстытуцыйныя правы грамадзян. Байкот — законная форма пратэсту ў тых выпадках, калі выбары па пэўных прычынах губляюць свой дэмакратычны характар. Напрыклад, калі выбарчай акрузе праз адладжаныя механізмы навязаны зверху адзін кандыдат. Забарона байкоту стварае такім кандыдатам «режим благоприятствования», навешвае на вусны нязгодных цяжкі замок. Калі гэты радок праекта набудзе сілу закона, дык словы «Не будзем галасаваць за таварыша такога-та» стануць крымінальным злачынствам з адпаведным пакараннем. Клопат аб грамадзянскай пакорлівасці— заўжды сведчанне таталітарнага мыслення. Зразумела, што ад забароны байкоту застаецца адзін крок да прымусовага галасавання.

Паклапаціліся творцы праекта і пра надзейны сродак адлучэння няўгодных бюракратыі кандыдатаў — акруговыя сходы. Тут ёсць адзін вельмі сумны і небяспечны аспект. Абыякавасць адказных асоб да шматлікіх пратэстаў супраць практыкі акруговых сходаў, што выказваліся ў ходзе выбарчай кампаніі і гучалі на першым З'ездзе народных дэпутатаў СССР, дазваляе думаць, што стваральнікі праекта пакінуць па-за ўвагай і ўсе няўгодныя ім пярэчанні супраць дадзенага праекта.

Закон аб выбарах закранае інтарэсы кожнага дарослага грамадзяніна, таму яго ўхваленне пасля шырокага абмеркавання павінна стаць актам рэспубліканскага рэферэндума. І нарэшце, галоўная гарантыя ад памылак — публікацыя ў рэспубліканскім друку альтэрнатыўных праектаў. Каб выбаршчыкі мелі магчымасць параўнаць і выбраць больш дэмакратычны. Пакуль што выбіраць няма з чаго: з аднаго яблыка лепшы не выбіраюць.

Кастусь ТАРАСАЎ.

Надзённыя радкі

Сяргей СОКАЛАЎ-ВОЮШ

●

Ні КДБ і ні ЦК,
Ні шлях зацверджаны, адзіны,
А прага шчасця для Айчыны
Кіруюць сэрцам мастака.

Калі ягоная душа
Імкнецца ў фарбы, ноты,
словы,
Не новы заклік ідзёвы
Яе вядзе туды спярша.

І як жа прыкра назіраць,
Калі чыноўніцкая зграя
Сацрэалізмам вымярае,
Што трэба сэрцам вымяраць.

Ён працаваў, як толькі мог:
Кляпаў, ляпіў, збіваў і пражыў,
Там дадаваў, там раўнаважыў:
Ствараў планету нашу Бог...

Я не гісторык і не збіраюся пісаць навуковы трактат. Я хачу толькі кінуць беглы позірк на нашу гісторыю, якую сёння мы ўсе хочам бачыць напісаную аб'ектыўным, непрадузятым гісторыкам-патрыётам, які не азіраўся б ні на якія кан'юнктурныя павевы, што ідуць ад пэўных груп ці груповак, гатовых і далей трактаваць нас малодшымі братамі, слугамі і парабкамі, толькі не народам, які ішоў сваім уласным шляхам. Гісторык не павінен станавіцца ў позу суддзі і судзіць нашых продкаў за тое, што яны, напрыклад, ваявалі з Іванам Грозным ці ішлі на унію, саюз з Польшчай. Яны глядзелі на тагачаснае жыццё сваімі вачыма і ведалі, што рабіць — каго лічыць сваім ворагам, а каго выбіраць у саюзнікі. Якраз нашым гісторыкам са «школы» Абэцэдарскага і не хапае смеласці і прынцыповасці прызнаць аб'ектыўны закон гісторыі: як было, так і трэба прымаць, не змяняючы і не падфарбоўваючы.

Чаму нашы гісторыкі «школы» Абэцэдарскага, такія ваяўнічыя атэісты, глядзяць на гісторыю Расіі, а тым больш Беларусі, Літвы, Польшчы вачыма праваслаўнай царквы: усё, што за праваслаўе, тое мудра, тое прагрэсіўна, усё, што супроць праваслаўя,— рэакцыйна і антыгістарычна?

Прычына тут адна: праваслаўе і самадзяржаўе — адно непадзельнае цэлае. Той, хто за «вялікую і непадзельную», той заўсёды будзе і за праваслаўе, а каталіцтва, уніяцтва — гэта адвечныя яго ворагі, гэта носьбіты схізмы і сепаратызму.

Гісторыя Беларусі, як народа ніяк не ўкладвалася ў пракруства ложа «малодшага брата», і «школа» Абэцэдарскага рабіла ўсё, каб абсекчы, абламаць усе жывыя галіны, якія не хацелі ўмяшчацца ў рамкі схемы. А не ўмяшчалася шмат чаго, што нам не хацелі паказваць — каб хаця мы не «возомнили». Паказаць нашу гісторыю такою, якой яна была, лічылася вялікаю і недаравальнаю крамолай. За такі непрадузяты і аб'ектыўны паказ паплаціўся жыццём не адзін наш гісторык.

Узяць хоць бы тэорыю «за-

Стварыў. Здаволіліся ўсе
Хто духам, хто сабой, хто скібай,
А ён узяўся правіць хібы
І сёння правіць пакрысе.

Народ жа ўслед. Яму свярбіць,
Ад пакалення ў пакаленне
Ён вечна прагне абнаўлення:'
Зрабіць, каб зноў перарабіць.

Ды я не цямлю аднаго:
Як нам, па закліку генсека,
Не збудаваўшы чалавека,
Перабудоўваць яго?

Ориентировка для нижнего звена*

Патрэбна цвёрдая рука,
Наш люд разбэсціўся дарэшты:
Інтэлігента — вахлака
У балбатню панесла нешта.

А ўслед сёй-той з народных мас
Яму падбрэхіваць ахвочы,
Але брахун яшчэ не клас,
А калі клас, то не рабочы,
Калі ж рабочы — не народ,
Калі — народ, то не дзяржава,
Не ўрад, не лад, не вечны стод
Ідэалогіі і права!

Таму рашучаю рукой
Змятайце выскачак з арэны,
Для тых, хто марыць пра спакой,
Пасля васьмігадзіннай змены,
Каму нічога не гарыць,
Пакуль вышэйшая ўлада
Не дасць свабоду гаварыць
І не законам, а... загадам.

●

След ад памады на белым ілбе —
Плямка на памяць у шлях незваротны.
Позірк астатні, знямелы, гаротны.
Страшная нота ў мядзянай трубе.

Гэтымі ж вуснамі радасць сустрэч —
Чырвань агністая, стылыя шчокі...
Дзе вы, шчаслівага заўтра прарокі?
Доказ злачынства — відочная рэч.

Вогнік на снезе і кроў на бінтах,
Пачак «Орбиты» і комін завода,
Надпіс на ордэне «Дружбы народов»
Руды камбайн у бялявых жытах.

Не прапусціце, паспейце накрыць,
Колькі на свеце чырвонага з белым!
Ляснуў дубінкай па беламу целу,
Лопнула скура і чырвань гарыць.

Дэмас за кратас і скончаны баль,
І дэмакрат ад улады піруе:
Кельнер ля пана лісліва шчыруе:
«Брэндзі» рубінавы, белы крышталь,

Срэбныя місы, а ў місах гарой
Звабна і годна ляжаць марцыпаны:
Палтус ружовы, падсвінак ірдзяны,
Белая скіба з чырвонай ікрой...

Цэрбер улады з душой стукача
Човіць[1] ля панскіх дзвярэй скамянела,
А за дзвярыма чырвонае з белым
Чвякае сыта ўладальнік лыча.
Божа мой, Божа! Куды мы прыйшлі?
Сытаму права і воля і сіла...
Нават памада на твары астылым
Нас не пагодзіць на гэтай зямлі...

* Арыгінал «Ориентировки...» напісаны вядома ж па-руску. Дзеля лепшага разумення я пераклаў яго на беларускую мову. — **АЎТАР.**

[1] Човіць — не спіць.

Галгофа,

або Прадчуванне ўваскрашэння

Уссядае мана на правым
І здрада—на левым крыле.
Уладзімір КАРАТКЕВІЧ.

Тады распялі з ім двох разбойнікаў...
Мацей, р. 27, в. 38.

І свет і люд абдураны! —
Смяецца стырнавы:
У помніках разбураных
Дрывотні і хлявы,
Магілы продкаў спляжаны
Бур'янам да нябёс,
Мазгі нашчадкаў зблажаны,
Заспіртаваны лёс.

І волі ім не хочацца,
І мова ім — нашто?
Жыццё бруіцца, точыцца
І гэта ўжо — нішто.

Займей сваю пазіцыю,
Мазгамі варухні
І маці-інквізіцыя
Засмажыць на агні,
Бо вогнішча распалена,
Бо ёсць калючы дрот...
Між Гітлерам і Сталіным
Распяты быў народ.

Водгукі, палеміка

Уладзімір ДАМАШЭВІЧ

ЧЫМ ГАНАРЫЦЦА, ШТО НАБЛІЖАЦЬ

«Залаты век» для беларусаў, як і для ўсіх народаў былой царскай Расіі, пачаўся пасля рэвалюцыі,— так сцвярджалі артадоксы-гісторыкі.

Калі ў навуцы пануюць невукі прыстасаванцы і яна апускаецца да прымітыву, такая, з дазволу сказаць, навука затыкае рот нават самаму мудраму. А калі ў яе не хапае аргументаў, яна ўжывае апошні, самы важкі — кулак, і перамагае.

Мне здаецца, што «залаты век» быў, ёсць або будзе ў кожнага народа. Гэта не азначае, што ў свой «залаты век» той ці іншы народ хадзіў у золаце і на золаце еў. «Залаты век» нацыі, народа—гэта яго зорны час, найвышэйшы ўзлёт яго нацыянальнага генія, хоць ён быў мо і на шкоду суседу гэтага народа. Але кожны народ, мо нават падсвядома, імкнуўся і імкнецца да такога часу. «Залаты век» быў у грэкаў, італьянцаў (рымлянаў), гішпанцаў, французаў, германцаў, шведаў, албанцаў.

За часы свайго гістарычнага развіцця амаль кожны народ быў на вяршыні свайго росквіту, калі ўсё яму ўдавалася і ішло на лад, калі ўсе перашкоды ламаліся, а ўсе ворагі былі бітыя, калі межы дзяржавы рабіліся трывалыя або нават пашыраліся, калі ажываў гандаль, багацела казна, а грамадзяне краіны адчувалі сябе шчаслівымі і ўпэўнена пазіралі ў свой заўтрашні дзень.

Гаварыць пра «залаты век» беларусаў у Вялікім княстве Літоўскім ёсць шмат падстаў, тым болей, што паняцце «залаты век» вельмі і вельмі ўмоўнае. Але яно шмат значыць у гісторыі самога народа, у выхаванні нацыянальнага пачуцця, нацыянальнай гордасці.

латога веку» Беларусі. Тут ламалі не толькі дзіды, але і косці. Пра які «залаты век» можа ісці гутарка, калі тады быў дзікі бесчалавечны феадалізм, калі простага чалавека маглі памяняць на сабаку, прадаць, як раба, без віны біць бізунамі? Які «залаты век» мог быць у Вялікім княстве Літоўскім, калі там панаваў прыгнёт літоўскіх феадалаў, а беларус быў падняволны?

Калі «залаты век» быў — гэта гістарычная вяха, якою трэба ганарыцца, калі ёсць цяпер — трэба радавацца, калі яшчэ будзе — трэба спадзявацца і цярпліва набліжаць гэты час. Для кожнага народа гэта зарад новай энергіі, новай надзеі, без якое нацыя паступова можа прыйсці да заняпаду — як гэта здарылася з намі, беларусамі, цяпер. І гэтага, хай сабе нават ілюзорнага шчасця, нацыю грэх пазбаўляць: хай яна цешыцца, хай верыць. Народ нельга бясконца трымаць у чорным целе, інакш ён проста вырадзіцца або азвярэе.

Але пра якую гордасць, тым больш за сваё мінулае, магла ісці гутарка ў часы сталіншчыны? Можа, хіба толькі пра рускую, ды і то з аглядкаю. Мы мелі права ганарыцца толькі тым, што жывём пад сонцам «сталінскай Канстытуцыі» — і ўсё, на гэтым кропка. Які ён быў, гэты «залаты век», усе мы добра спазналі на сваёй уласнай скуры.

Хоць — сказаць, што «залаты век» быў учора — зусім не азначае ачарніць сённяшні дзень.

Аднак жа такое меркаванне, відаць, не магло прыйсці ў галаву Л. Абэцэдарскаму, які напісаў так: «Залатога веку» тэорыя прапагандуецца ідэолагамі антыкамунізму. Ілжыва ідэалізуючы далёкае мінулае беларускага народа, яны імкнуцца проціпаставіць яго сучаснасці, каб абняславіць выдатныя дасягненні Савецкай Беларусі, яе грамадскі і дзяржаўны лад». (Л. С. Абэцэдарскі. БелСЭ, т. 4, ст. 480).

Той жа Л. Абэцэдарскі некалі гаварыў сваім студэнтам на лекцыях, што гісторыя Беларусі пачынаецца з яго. Гэта можна было разумець так: толькі ён адзін можа даць сапраўдную гісторыю Беларусі. Ён у сваіх падручніках даказваў, што беларусы нічога ніколі не мелі: ні дзяржаўнасці, ні сваіх князёў, ні сваіх паноў-прыгнятальнікаў — усё ў іх было чужое.

Неяк не вязаўся з усёю яго трактоўкай беларускай гісторыі той факт, што ў часы Вялікага княства Літоўскага дзяржаўнаю мовай была беларуская. Дзяржава літоўская, а мова — беларуская... Але ён знаходзіў гэтаму феномену простае, прымітыўнае тлумачэнне (а мо знарок хаваўся за прымітыў, які шмат каму наверсе імпанаваў): што літоўцы стаялі ніжэй па сваім культурным узроўні, чым беларусы, яны яшчэ не мелі сваё пісьменнасці — і вымушаны былі ўзяць мову і пісьменнасць у заваяваных імі беларусаў (яшчэ ці заваяваных?).

Мне здаецца, што Л. Абэцэдарскі ва ўгоду афіцыйнай тэорыі «малодшага брата» ігнараваў той агульнавядомы і даўно прызнаны навукаю факт, што Вялікае княства Літоўскае было федэрацыяй, было агульнаю дзяржавай трох суседніх народаў: беларусаў, літоўцаў і ўкраінцаў, у якой пераважную ролю адыгрывалі беларусы, паколькі іх мова была дзяржаўнай.

Бо мець уладу і ўсё тое, што яна дае, і браць за дзяржаўную мову свайго скоранага суседа, — такога нідзе ніколі, здаецца, не было ва ўсім свеце. Ва ўсякім разе, гэта разыходзіцца са звычайным здаровым сэнсам і чалавечаю логікай.

Але што для Л. Абэцэдарскага значылі логіка ці сэнс? Ён не лічыўся нават з фактамі, сцвярджаючы, што Вялікае княства Літоўскае — дзяржава літоўцаў (раз Літоўскае, то і гаспадары там літоўцы — тут як быццам «логіка»). І ўвогуле беларусы былі цёмным, забітым народам, непісьменным і лапцюжным. Адным словам, адсталая царская ўскраіна...

Ды ўсё ж выйшла так, што Л. Абэцэдарскі сам сябе абвергнуў, і зрабіў гэта вельмі пераканаўча. Ён выдаў невялічкую кніжачку «Беларусы ў Маскве XVII стагоддзя», дзе паказаў на лічбах, на фактах, нават на прозвішчах, колькі майстроў самага высокага класа, выхадцаў з Беларусі, займаліся ў Маскве ўзвядзеннем, адштукоўкай і ўпрыгожваннем шматлікіх гістарычных будынкаў, уключаючы нават крамлёўскія забудовы. Гэтыя майстры, як паказаў сам Абэцэдарскі, былі родам з тагачаснай Беларусі — Вялікага княства Літоўскага, і вучыліся яны свайму майстэрству на роднай зямлі. Значыць, было ў нас усё, што трэба было мець па тым часе, каб вывучыцца не толькі самім, але вучыць і перадаваць сваім суседзям.

Ды што казаць? Наш вялікі асветнік і гуманіст Сімяон Полацкі быў настаўнікам у дзяцей царскага роду, ён быў заснавальнікам першай у Расіі Славяна-грэка-лацінскай акадэміі ў Маскве. Гаворачы словамі Алеся Гаруна, беларус «далёка ў свеце быў знаны за літоўскай і ляшскай зямлёю».

Хіба мала чаго гавораць нам і сёння прозвішчы такіх знакамітых магнацкіх і дваранскіх родаў, як Рамейкі-Гуркі, Сапегі, Радзівілы, Агінскія, Мірскія, Кішкі, Карыбут - Вішнявецкія, Чартарыйскія, Паскевічы, Храптовічы, Хадкевічы і іншыя, на кім трымалася тады тагачасная моц і слава нашай зямлі? Праўда, не ўсе яны маліліся аднаму богу, але гэта была не іх віна, а бяда.

Наша гістарычная драма ў тым, што мы геаграфічна жывём на мяжы паміж Усходам і Захадам, як паміж Сцылай і Харыбдай, якія заўсёды варагавалі між сабою, і якраз на нашай зямлі адбываліся малыя і вялікія сутыкненні гэтых лзвюх вялікіх сіл, ад чаго шмат бедаў выпадала на долю нашага народа.

Нашы продкі павінны былі выбіраць, да якога боку далучыцца, каб не быць вынішчанымі канчаткова, каб мець найменшыя страты. Асуджаць іх за гэта — значыць спрабаваць падпраўляць гісторыю, падганяць яе пад шаблон.

Гісторыя не павінна быць ні белай, ні чорнай, яна павінна быць такой, якою была, якою да нас дайшла.

Нават у «дробязях»: што мы былі забітыя, неадукаваныя і г. д. была відавочная фальсіфікацыя — каб дагадзіць «старэйшаму брату». На тэрыторыі Беларусі да рэвалюцыі, сцвярджаў Абэцэдарскі, не было ніводнай вышэйшай навучальнай установы. Відаць, і сам ён ведаў, што гаворыць няпраўду, аднак жа...

Бо такія ўстановы былі, і не адна.

Пачнём з Горы-Горацкага земляробчага інстытута, першай у Расіі агранамічнай установы (1840 г.). У гістарычных межах Вялікага княства Літоўскага працавала Віленская акадэмія (з 1579 г.), а пасля, з 1773 года — Галоўная школа Вялікага княства Літоўскага.

«Падзякуем» рускаму цару: у 1832 годзе ён закрыў гэтую ўстанову, каб не распаўсюджвала «крамолы».

Трэцяя вышэйшая навучальная ўстанова багаслоўская — Полацкая Езуіцкая Акадэмія (1812 г.), заснаваная на базе езуіцкага калегіума (з 1581 г.). Таксама была закрыта (1820 г.), каб не выпускала са сваіх сцен «богапрацўных» езуітаў, а з 1835 года там размяшчаўся кадэцкі корпус — рыхтаваў надзейныя кадры для апоры рэжыму.

Перад першаю сусветнаю вайной на тэрыторыі Беларусі былі адкрыты дзве вышэйшыя педагагічныя ўстановы: Магілёўскі настаўніцкі інстытут (1913 г.), у 1918 годзе ператвораны ў педінстытут, і Мінскі настаўніцкі інстытут (1914 г.), які ў 1916 годзе быў эвакуіраваны ў Яраслаўль і праз два гады вярнуўся назад.

Гэтыя факты цяпер вядомы кожнаму школьніку, які не паленаваўся зазірнуць у Беларускую Савецкую Энцыклапедыю, а тады, 20—30 гадоў назад, ды яшчэ часам і цяпер, адмаўленне відавочнага называлася навукай.

Фактаў было дастаткова, было нямала і навуковых работ, якія аб'ектыўна выкладалі нашу гісторыю, але іх знарок не хацеў ведаць і прызнаваць афіцыйны гісторык Беларусі Л. Абэцэдарскі.

Сёння ўсё пачало мяняцца ў лепшы бок, трашчаць і лопаюцца, як бурбалкі, старыя афіцыйныя і афіцыёзныя тэорыі і схемы, але, як гэта ні дзіўна, у час рэвалюцыйнай перабудовы нам яшчэ не даюць мажлівасці чытаць нашу гісторыю ў аб'ектыўным, сапраўды навуковым яе варыянце.

Ці была Беларусь дзяржаваю ў перыяд Вялікага княства Літоўскага? Калі была, значыць, мела і свае дзяржаўныя сімвалы: герб, сцяг, пра якія мы сёння спрачаемся.

Калі ж Беларусь не мела дзяржаўнасці на працягу сваёй доўгай гісторыі, значыць не было ў яе і атрыбутаў, сімвалаў дзяржаўнасці, значыць, яны чужыя, запазычаныя, прыдуманыя.

Хто стаіць на пазіцыях «школы» Абэцэдарскага, той ніколі не прызнае ні беларускай дзяржавы ў сярэднія вякі, ні яе сімвалаў.

А той, хто будзе лічыцца з аб'ектыўнымі фактамі (а іх не прызнаць проста немагчыма), той павінен прызнаць і наяўнасць беларускага дзяржаўнага ўтварэння — Вялікага княства Літоўскага — і яго сімвалаў: герба «Пагоня» і бела-чырвона-белага сцяга. Гэта сведкі нашай гісторыі, якую мы павінны ведаць і шанаваць, як і родную мову, якая ўжо ў сярэднявеччы была дзяржаўнаю. І гэта не прыніжае і не выключае нашых сённяшніх дзяржаўных сімвалаў — ні герба, ні сцяга. Не прыніжае і беларускага народа. Наадварот — узвышае.

З пошты «ЛіМа»

• Што друкаваць раней?
• Сялянскае права выбару
• Пісьмо з Прыбалтыкі

□

4 жніўня г. г. «Звязда» апублікавала *пастанову* Вярхоўнага Савета Беларускай ССР ад 29 ліпеня 1989 года «Аб утварэнні Камісіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР па падрыхтоўцы прапаноў аб заканадаўчым урэгуляванні статуса беларускай, рускай і іншых моў, якімі карыстаецца насельніцтва БССР». Сярод *членаў Камісіі значыцца і* Смірноў Віктар Анатольевіч, слесар Бярозаўскай райаграпрамтэхнікі Брэсцкай вобласці. Актыў культурна-асветніцкай сябрыны «Агмень» зацікавіўся гэтым неардынарным фактам і намерыўся наладзіць сустрэчу са Смірновым В. А., асабіста пазнаёміцца з ім, *пагутарыць аб рабоце* аўтарытэтнай Камісіі. Калі ж 24 жніўня я пазваніла Віктару Анатольевічу, каб дамовіцца аб сустрэчы, выявілася, што... ён зусім нічога не ведае ні пра створаную Камісію, ні пра сваё членства ў ёй,—і гэта ажно праз месяц пасля прыняцця пастановы! Не толькі згоды *не папыталіся ў* чалавека, а нават не праінфармавалі, дзе і як, у якой дзяржаўна важнай справе ён павінен прыняць «чынны» ўдзел...

Ці не магла б рэдакцыя высветліць, якім чынам стваралася памянёная Камісія, хто і на якой падставе рэкамендаваў у яе члены «прадстаўнікоў грамадскасці»? Як разумець прыкрасць, учыненую не толькі слесару Смірнову, а ўсім, хто імкнецца верыць у перабудову на ўсіх узроўнях, а зноў і зноў натыкаецца на ранейшыя бюракратычныя гульні?

Спадзяёмся пачуць адказ на гэтыя пытанні.

Ніна МАЦЯШ.

г. Белаазёрск.

□

ПРЫЕМНАЙ НЕЧАКАНАСЦЮ для мяне была сустрэча на старонках «ЛіМа» (4 жніўня г. г.) з выступленнем дацэнта БПІ Рэма Іванавіча Таміліна. Я ўражаны яго клопатамі аб нашай беларускай мове, і хочацца падзякаваць яму за гэта ад усяе душы.

Выпадак звёў мяне з ім гадоў дзесяць назад у Маладзечне. Я аказаўся на невялікім імправізаваным мітынгу з выпадку адкрыцця мемарыяльнай дошкі (аўтар А. Шатэрнік) у гонар былога першага сакратара райкома партыі Івана Данілавіча Таміліна (1896—1941), удзельніка рэвалюцыі і грамадзянскай вайны, які ў першыя дні нападу немцаў на наш горад уступіў з фашыстамі ў няроўны бой і загінуў на вуліцах Маладзечна.

Вядома, на гэтую паважную ўрачыстасць улады запрасілі сына героя — Рэма Іванавіча Таміліна. Пачаліся выступленні райкомаўскай наменклатуры. Усе гаварылі па-руску. І якое іх было здзіўленне, а ў некаторых бачылася і роспач на твары, калі сын вядомага партыйнага работніка, рускага па нацыянальнасці, загаварыў на сакавітай беларускай мове. А я тады падумаў, што І. Д. Тамілін быў сапраўдным інтэрнацыяналістам, калі сваіх дзяцей навучыў паважаць мову, традыцыі, культуру народа, сярод якога яны ўзрасталі. Магчыма, і сам Іван Данілавіч размаўляў па-беларуску. Ці не добры гэта прыклад для сучасных партыйных і савецкіх работнікаў?

А што зараз? Пакуль што мы чулі запэўніванні сакратара Мінскага гаркома партыі П. Краўчанкі, які сказаў, што яго дзеці будуць вучыцца ў беларускай школе. Хто ж падхопіць гэты прыклад, каб увесь народ прыхінуўся да высакароднай мэты — вярнуць родную мову?

Генадзь КАХАНОЎСКІ.

г. Маладзечна.

□

З кожным разам паведамленні Дзяржкамстата чытаць цікавей. Але чаму спачатку друкуецца ўсесаюзнае паведамленне, а потым — рэспубліканскае? Мяркую, што Масква абагульняе ўсе рэспубліканскія лічбы. Гэта значыць, што ўсе дадзеныя па рэспубліцы рыхтуюцца раней, але... друкуюцца чамусьці амаль на тыдзень пазней.

Такое пытанне я неяк адрасаваў Дзяржкамстату СССР у Маскву. Заадно выказаў думку, што ў рэспубліках паведамленні падтасоўваюцца. Мне адказалі: «Паведамленне Дзяржкамстата СССР за 9 месяцаў 1988 года было апублікавана 25 кастрычніка, а мясцовыя паведамленні былі апублікаваны: па Іванаўскай вобласці 18 кастрычніка, Карэльскай і Якуцкай АССР 19 кастрычніка, Курганскай вобласці 20 кастрычніка... Тэрмін публікацый кожнага паведамлення вызначаецца на месцах і ніякіх указанняў на гэты конт Дзяржкамстат СССР не дае. Нам. начальніка Інфармцэнтра Дзяржкамстата СССР Е. Ф. Скобцава».

Вось і паведамленне за ўвесь 1988 год. Усесаюзнае—на 7 дзён раней беларускага. Пішу ў «Советскую Белоруссию». Яна адсылае пісьмо ў Дзяржкамстат БССР. Адказваюць: «Дзяржкамстат СССР не ўстанаўлівае рэспубліцы і яе рэгіёнам тэрміны публікацый паведамленняў... Паведамленні рыхтуюцца на падставе дзяржаўнай статыстычнай справаздачнасці і ніякімі вышэйстаячымі органамі не карэкціруюцца. Праграма паведамленняў рэспублік і абласцей Дзяржкамстатам СССР таксама не разглядаецца і не карэкціруецца... Старшыня Дзяржкамстата БССР В. Н. Нічыпаровіч».

Усё ясна. Дык усё ж такі: чаму паведамленні па Саюзе друкуюцца раней? Вось апошняе, за паўгоддзе 1989 г., у «Правде» з'явілася 29 ліпеня, а рэспубліканскае ў «Звяздзе» і «Советской Белоруссии»—8 жніўня. Што вымушае так рабіць?

Ю. ЕРМАЛЮК.

г. Мінск.

□

З ВЯЛІКАЙ ПРЫЕМНАСЦЮ давялося мне нядаўна пабачыць першых беларускамоўных «ластавак» сярод указальнікаў населеных пунктаў на дарогах. Гэта было на шашы Мінск—Маладзечна. Як толькі пераязджаеш мяжу Маладзечанскага раёна, так бачыш па дарозе такія вось шыльды: Радашковічы - Радошковичи, Красоўшчына - Красовщина, Валожын - Воложин. Цудоўна, праўда? І асаблівую важкасць мае тое, што беларускі тэкст дадзены першым, і ягоны шрыфт дамінуе над рускім. Прычым няма аніякай дыскрымінацыі тых, хто не разумее па-беларуску, бо напісанне населеных пунктаў на беларускай мове практычна не адрозніваецца ад напісання іх па-руску. Добра, што аўтары шыльдаў разумеюць гэтыя нюансы (П. Садоўскі не самотны!), а то ж у нас у Мінску спрэс такія вось узорчыкі бяздумна-вульгарнага двухмоўя тыпу Книги-кнігі ды інш.

З. СІДАРОВІЧ,
аспірант БПІ.

г. Мінск.

□

У № 33 «ЛіМа» А. Варава ў допісе «Вяртаючыся да надрукаванага» пісаў, што ў Мінску, на плошчы Свабоды, дзе некалі была адкрыта першая Мінская гімназія, нарэшце паявілася мемарыяльная дошка. Аднак выклікае недаўменне тое, што на ёй няма імя прафесара Якуба Наркевіча-Ёдкі (1847—1905)—імя вучонага нумар адзін на Беларусі дарэвалюцыйнага часу. Я. Наркевіч-Ёдка праславіў былы Паўночна-Заходні край і вёсачку Наднёман ля вытокаў нашага сівога Нёмана на ўсю Расію і Еўропу. Яго даследаванні актуальныя і сёння, як і сто гадоў назад. Група энтузіястаў ірвецца з усіх сіл, каб поўнасцю раскрыць яго імя і аднавіць яго сядзібу, а заадно і вытокі нашага славутага Нёмана (дарэчы, не занесеныя нават у спіс ахоўваемых гістарычных помнікаў), а тут такое...

Усё гэта вельмі прыкра.

У. КІСЯЛЕЎ.

г. Мінск.

□

НЕЛЬГА НЕ АДГУКНУЦЦА *на лімаўскія* матэрыялы па вастрэйшай праблеме ў рэспубліцы — аб насычэнні рынку дастатковай колькасцю прадуктаў харчавання. (Маю на ўвазе публікацыі «Пачатак ёсць — а далей?..» М. Філіповіч і «Сялянскае права выбару» К. Ярмоленкі, «ЛіМ», 18.8.89).

Залатыя словы сказаны — зямлі павінен быць вернуты сапраўдны гаспадар. А каб стаць ім, сапраўдным гаспадаром, то і мець яму трэба нямала. Апроч усяго, селяніну патрэбна безліч розных машын і механізмаў. І, вядома, надзейных. Дык вось пра гэтую надзейнасць.

Перада мною афіцыйная папера, складзеная ў саўгасе «Івесь» у лютым 1987 года на колавы трактар Т-40А, які капітальна адрамантавалі ў Шуміліне. Аж семнаццаць хібаў налічыла камісія ў вернутай з рамонту машыне. Прачытаўшы гэтыя радкі, пэўна, знойдзецца апанент, які запярэчыць: «Знайшоў, што ўспамінаць — даўняе і старое». Згодзен. Можа, і не варта было б так рабіць, калі б падобныя гісторыі не паўтараліся зноў і зноў.

...Пад час «вялікага» сенажу (на пачатку ліпеня года 1989-га) Мікалай Рудак, машыніст кормаўборачнага камбайна КСК-100 з калгаса імя Свярдлова замяніў здрабняльны барабан на адрамантаваны ў Оршы. І толькі, як кажуць, нос паказаў у поле, як... зноў аварыя. Высветлілася, што рамонтнікі замест таго, каб прыварыць масіўную жалязяку ў якасці грузу для балансіроўкі барабана толькі-толькі прычапілі яе ў адным месцы. І, вядома, як толькі барабан набраў абароты, груз адарваўся і ўшчэнт скрышыў здрабняльны апарат камбайна.

У Канстанціна Жаброўскага свая бяда. На трактар МТЗ-82 паставіў толькі што адрамантаваны (дзе і кім — сакрэт фірмы) гідраўлічны ўзмацняльнік рулявога кіравання. Аказалася, што рулявое кола хоць калом паварочвай. Зняў трактарыст той, з дазволу сказаць, узмацняльнік, устанавіў яшчэ адзін, таксама адрамантаваны. З гэтым, другім, пярэднія колы трактара пачало кідаць у бакі, і пусціць машыну ў работу не рызыкнулі.

Гэта так ставяцца да калгасаў і саўгасаў, дзе і начальства многа, упаўнаважаныя не выязджаюць з гаспадарак. Ну, а што будзе, калі да рамонтных службаў звернецца арандатар, фермер? Яго ж ніхто і слухаць не захоча. Вось і станавіся гаспадаром на зямлі.

В. ХАРЭВІЧ,
начальнік інспекцыі
Дзяржтэхнагляду Глыбоцкага РАПА.

□

Нядаўна быў надрукаваны «Зварот Таварыства беларускай мовы імя Францыска Скарыны да грамадзян Беларускай ССР, да беларусаў, да ўсіх прыхільнікаў беларускага слова, якія жывуць за межамі рэспублікі». А месяцам раней быў абнародаваны «План мерапрыемстваў Мінскага гаркома партыі па пашырэнні сферы функцыянiравання беларускай мовы, далейшым развіцці нацыянальна-рускага двухмоўя».

Я, як і большасць беларусаў (а я лічу сябе беларусам, хоць бацька мой рускі, сібірак, вызваляў Беларусь і застаўся пасля вайны тут), падзяляю боль за становішча роднай мовы і перакананы, што трэба, пакуль не позна, прадпрымаць сур'ёзныя меры для захавання беларускай нацыянальнай культуры і яе першаасновы—беларускай мовы.

Таму з'яўленне двух гэтых праграмных дакументаў абнадзеіла ў тым плане, што ёсць людзі, энтузіясты, якія ўзначальваюць гэтую няпростую справу. Аднак мяне насцярожыла ў «Звароце Таварыства беларускай мовы» прапанова аб хутчэйшым наданні беларускай мове статуса дзяржаўнай мовы рэспублікі. Зразумела, што з афіцыйным увядзеннем беларускай мовы ў наш абыходак адраджэнне мовы будзе адбывацца хутчэй. Але «паспех—людзям на смех», і ў дадзеным выпадку не толькі на смех. Калі 60 гадоў беларускай мовай адкрыта пагарджалі, то ці можна яе аднавіць у свядомасці людзей адразу ж ці нават праз год-два?

...Я добра помню, як у 1963 годзе, калі я вучыўся ў 3-м класе, перад нашымі бацькамі школа паставіла пытанне: ці прадаўжаць далей навучанне беларускай мове. Мая маці, якая нарадзілася ў вёсцы і пераехала ў Мінск у 1951 годзе, вельмі саромелася сваёй вясковай руска-беларускай гаворкі, якая і да апошняга часу выклікала пагардлівыя позіркі, а то і насмешкі: «Дзяроўня!». Натуральна, яна не хацела, каб яе дзеці адчувалі тое ж. Пасумняваўшыся, яна, як і пераважная большасць бацькоў, напісала па ўзоры заяву аб тым, каб яе дзіця навучалася на рускай мове. Як заўсёды, гэта было прадстаўлена як ініцыятыва бацькоў.

Такім чынам, сваю родную мову я вывучаў у школе ўсяго адзін год. Потым да 10 класа, праўда, была беларуская літаратура і адзін год гісторыя БССР. Таму не здзіўляе, што я, добра разумеючы мову, свабодна чытаючы літаратуру, з цяжкасцю магу гаварыць па-беларуску. Думаю, што і большасць мінчан аддаюць перавагу рускай мове. Крыху лепшае становішча ў глыбінцы, але і там вельмі многія размаўляюць на руска-беларускай гаворцы. І вось уявіце сабе, што, скажам, заўтра беларуская мова зробіцца дзяржаўнай. Цяжка будзе прывыкаць да мовы, на якой не ўмееш гаварыць, а тым больш думаць. У нашым цэху працуе каля 400 чалавек, большасць з іх—беларусы, але размовы на беларускай мове вы сярод нас не пачуеце, толькі асобныя словы. У сваёй брыгадзе, дзе амаль усе беларусы, мы ўжо абмяркоўвалі гэтае пытанне не адзін раз. Нам сорамна, але наўрад ці мы зможам заўтра гаварыць між сабою на роднай мове.

На маю думку, пераход да беларускай дзяржаўнай мовы павінен праводзіцца паступова, без рэзкіх скачкоў, вельмі прадумана, і ў адпаведнасці, напрыклад, з больш рэалістычным планам мерапрыемстваў Мінскага гаркома партыі па пашырэнні сферы функцыянiравання беларускай мовы, падмацаваны энтузіязмам членаў Таварыства беларускай мовы.

У. КРАЎЧАНКА,
рэгуліроўшчык Мінскага
электрамеханічнага завода.

□

ВЕЛЬМІ ЗАНЕПАКОІЛА, непрыемна ўразіла апублікаванае ў «Звяздзе» і «Чырвонай змене» ад 10.VIII.89 г. «Пісьмо з Прыбалтыкі». Уражанне такое, што нехта хоча распачаць сварку паміж двума народамі — літоўскім і беларускім. Але каму гэта трэба?

Я — беларус, жыву ў Літве з 1977 года. З пераездам у рэспубліку лічыў неабходным вывучыць літоўскую мову, каб паступова больш-менш свабодна весці гутарку з людзьмі карэннай нацыянальнасці, чытаць. Думаю, што гэта — абавязак любога культурнага чалавека, які па розных абставінах аказваецца сярод народа іншай нацыянальнасці і які лічыць сябе інтэрнацыяналістам на справе, а не на словах.

Хачу сказаць, што ніхто з літоўцаў не рабіў ніякай дыскрымінацыі з таго, што я — беларус, што не зусім дасканала гавару па-літоўску, што чытаю пры літоўцах беларускія газеты, часопісы ці кнігі. Наадварот: часта бяруцца яны хоць колькі радкоў прачытаць па-беларуску, пытаюцца значэнне незразумелых ім слоў, а людзі пажылога веку наогул ахвотна ўспамінаюць свой яшчэ даваенны запас слоў і гавораць са мной «па-гудзішску» (па-беларуску), асабліва ў Дзукійскай частцы Літвы.

Дык у чым жа праявілася канкрэтна дыскрымінацыя з боку літоўцаў да вас, аўтараў «Пісьма з Прыбалтыкі»? Можа, вам забараняюць гаварыць па-беларуску? Можа, вы прасілі стварыць беларускую групу для сваіх дзяцей у дзіцячым садку ці клас у школе, але вам не дазволілі? Можа, вы ўсе выпісалі беларускія газеты і часопісы, а вам адмовілі ў іх дастаўцы? Можа, вы прачыталі ў беларускіх газетах зварот да ўсіх беларусаў за межамі БССР з просьбай аб дапамозе ахвярам Чарнобыля і сабралі грошы, а вам літоўцы перашкодзілі перавесці іх на адпаведны рахунак? Можа, не дазволілі праспяваць беларускую песню на вяселлі?..

Але ж, думаю, нічога гэтага з вамі *не здарыцца яшчэ і таму, што не маеце* вы ў сваім сэрцы і думках беларускіх праблем. Навят пісьмо ў БЕЛТА не хапіла гонару напісаць і падпісаць па-беларуску! Не былі б такія ганебна малыя тыражы беларускіх газет, часопісаў і кніг, каб вы сапраўды так актыўна выпісвалі, куплялі і чыталі іх, як пішаце: «чытаем беларускія газеты і часопісы і бачым...»

Трэба паважаць і ведаць мову і звычаі літоўскага народа, сярод якога па волі лёсу вы жывяце. Толькі на такой аснове можа быць міжнацыянальная згода. Як вядома з беларускай і іншай прэсы, радыяцыйны Чарнобыль паступова выкрэслівае з існавання каля пятай часткі тэрыторыі Беларусі з насельніцтвам у дзесяткі тысяч чалавек. Яшчэ страшнейшы вынік ад нацыянальнага моўнага Чарнобыля, які намнога раней паразіў усю тэрыторыю БССР, зрабіў яе шматмільённы НАРОД проста НАСЕЛЬНІЦТВАМ.

Так, не паважаюць у Літве носьбітаў моўнага Чарнобыля, якімі сталі і многія беларусы, гэтыя жывыя сведкі нацыянальнага бяспамяцтва, самаадрачэння, рэнегацтва. І гэты злы прыклад «развіцця» падштурхоўвае многія рэспублікі да радыкальнай і часта балючай самаабароны.

М. АДАМІН,
урач.

г. Друскінінкай Літоўскай ССР.

На старонках беларускага друку вядзецца публічная палеміка па пытаннях мовы. Можна прасачыць, як яе вядуць гісторыкі і філолагі ў рэспубліканскай і абласной прэсе, і гэта чытачу больш-менш вядома. Але ёсць яшчэ і раённы друк, да якога дабягаюць хвалі спрэчак і на які па-за межамі асобных раёнаў ніхто не звяртае ўвагі.

Шкада, што не звяртаюць увагі. Бо раённыя публікацыі непасрэдна ўздзейнічаюць на самага асноўнага для пытання аб нацыянальнай мове чытача—на жыхара вёскі і мястэчка. Калі і там адмовяцца ад этнічных карэнняў—тады наступіць сапраўдны канец мове, пагібель беларускага этнасу.

«ДОКАЗЫ» МЁРСКАГА ПРАПАГАНДЫСТА...

Вось чаму я звярнуў увагу на артыкул прапагандыста Ф. Шымуковіча «Аўтарытэт мовы», які надрукавала мёрская раённая газета «Сцяг працы». Змест артыкула насцярожыў, бо ў ім шмат месц, якія выклікаюць прынцыповыя пярэчанні. Сэнс артыкула ў тым, што пераход ад беларускай мовы да рускай беспаваротны, што «галоўная наша задача — паскарэнне тэмпаў росту эканомікі» — «вось той рычаг, куды мы павінны прыкласці свае сілы незалежна ад мовы, на якой гаворым» (цытую аўтара артыкула).

Па-першае, насцярожыла імкненне Ф. Шымуковіча — без канкрэтных спасылак — прыпісаць сваім апанентам, нібыта яны «гатовы прыняць спецыяльны закон аб мове і нават прадугледзець кару для гаворачых па-іншаму. На жаль, гэтай хваробай захварэлі таксама некаторыя педагогі».

Хоць імёны «некаторых» аўтар артыкула не назваў, бо, хутчэй за ўсё назваць не мог (дадзеных не стае), затое абвінаваціць — у духу трыццатых-саракавых гадоў — абвінаваціў. Знайшоў вобраз «ворага ўнутранага», які нібыта спіць і марыць кагосьці знішчыць.

І вось адказ Ф. Шымуковіча ўяўным «унутраным ворагам»: «Паважаныя барацьбіты за чысціню нашай нацыі, успомнім, ці дабіўся хто павароту гістарычнага працэсу нават інквізітарскімі метадамі? Няма такога прыкладу і не будзе!»

Вось бачыце: ужо тыя, хто спрабуе дамагчыся захавання роднай мовы, сталі і «барацьбітамі за чысціню нацыі»! Як жа проста ад аднаго перайсці да другога, не абцяжарваючы сябе доказамі!

А вось наконт таго, што «інквізітарскімі метадамі» можна дабіваца павароту гістарычнага працэсу, дык, здаецца, XX, XXII і XXVII з'езды партыі рашуча асудзілі менавіта такія метады, якія акрэслілі як культ асобы Сталіна. Так што калега Ф. Шымуковіч праяўляе тут пэўную недасведчанасць, хоць прапагандысту такая недасведчанасць у пытаннях навейшай гісторыі сваёй краіны, можна сказаць, супрацьпаказана.

Далей Ф. Шымуковіч пытаецца: «І ці важна, на якой мове мы будзем размаўляць? Галоў-нас, каб разумелі адзін другога», спаслаўшыся пры гэтым — на мой погляд, зусім не да месца — на Ф. Энгельса.

Для каго не важна, на якой мове размаўляць, а для каго і важна. Для Ф. Шымуковіча, можа, і не важна, а для грамадскасці, якая разам з уладамі БССР стварыла Таварыста беларускай мовы, важна.

Ф. Шымуковіч для пацвярджэння сваёй думкі прыводзіць у прыклад тое, нібыта крывічы, дрыгавічы і радзімічы, з якіх склаўся беларускі этнас, размаўлялі кожныя сваёй асобнай мовай. Аднак сучасная філалагічная навука невядомы мовы гэтых трох плямёнаў. Тым больш, што мовы плямёнаў і мовы этнасаў (народаў, нацый) —беларусаў і рускіх у дадзеным выпадку—гэта розныя рэчы. У беларусаў і рускіх ёсць сфарміраваныя культуры і мовы, і замена адных другімі—гэта зусім не «зліццё» моў і культур трох плямёнаў.

Прапагандыст Ф. Шымуковіч спрабуе сцвярджаць свой тэзіс пра зліццё нацый тым, што прыводзіць азначэнне нацыі, цалкам узятае з кнігі «Кароткі курс гісторыі ВКП(б)», на якую сучасныя паспелі забыцца.

Але сучасная этнаграфічная навука зусім інакш, чым пяцьдзесят год назад у «Кароткім курсе», акрэслівае этнас (зараз пад гэтым паняццем разумеюць і племя, і народ, і народнасць, і нацыю). Калі Ф. Шымуковіч паўтарае за сталінскім «Кароткім курсам», што «нацыю аб'ядноўваюць агульнасць мовы, тэрыторыі, эканамічнага жыцця і псіхічнага складу» (упершыню І. В. Сталін прывёў гэтыя чатыры прыкметы нацыі ў сваёй працы «Нацыянальнае пытанне і ленінізм» у 1929 г., але надрукавана яна была праз дваццаць год), то зараз савецкая этнаграфічная навука лічыць этнасам гістарычна складўшуюся на пэўнай тэрыторыі ўстойлівую сукупнасць людзей з агульнымі асаблівасцямі мовы, культуры, псіхікі, усведамленнем свайго адзінства і адрознення ад іншых падобных стварэнняў, фіксаваных у так званай саманазве. (Ю. В. Бромлей. Современные проблемы этнографии (очерки теории и истории). М., Наука, 1981). Як бачым, пра агульнасць эканомікі тут няма мовы. Стары рускі тээрэтык этнаграфіі Максім Кавалеўскі яшчэ 70 год таму назад папярэджваў, што «национальность прежде всего сказывается в чувстве взаимного тяготения, т. е. в области не экномической и не политической в строгом смысле слова, а в области народных чувствований и желаний, то есть явлений психологического порядка».

А Ф. Шымуковіч даказвае, каб апраўдаць абавязковасць знікнення беларускай мовы, што ў беларусаў і рускіх няма адрозненняў у псіхалагічным складзе. Прычым заўважае: «Асабіста я такіх адрозненняў не бачу». Ён не бачыць, але пакаленні этнографаў — і дарэвалюцыйных, і савецкіх — бачылі і бачаць гэтыя адрозненні, даследаванні іх даказваюць, што такія адрозненні ёсць.

Далей Ф. Шымуковіч піша аб тэрыторыі пражывання беларусаў і лічыць, што граніцы рэспублік існуюць толькі на картах. Ну і што? — спытаюся я. Ці ж пра межы рэспублік ідзе гаворка? А тыя сотні тысяч беларусаў, якія жывуць па-за межамі БССР і не толькі лічаць сябе беларусамі, але і ствараюць, дакладней кажучы, узнаўляюць свае культурныя таварыствы ў розных кутках краіны? Мусіць, Ф. Шымуковіч не хоча памятаць, што ў дадзеным выпадку ідзе гаворка не пра межы рэспублік, а пра межы этнасаў, якія існуюць незалежна ад межаў рэспублік?

Галоўныя ж доказы сваёй рацыі Ф. Шымуковіч прыбярог на канец. Ён піша: «Дык каго вінаваціць у тым, што асноўная большасць беларусаў жадае гаварыць на рускай мове? А можа, пачаўся той гістарычны працэс, калі ідзе збліжэнне нацый? Раз гэта так, то нас, беларусаў, ніхто сілком у яго не ўцягваў. Стварыліся ўмовы, і мы свядома і добраахвотна выбралі свой шлях. І хто, як не наш старэйшы рускі брат заўсёды працягваў руку дапамогі беларусам? Дык не лепш нам жыць адзінай сям'ёй? Тут галоўнае, каб не наламаць дроў хуткімі вывадамі. Каб не перайсці да нацыяналізму, праводзячы агітацыю за беларускую мову».

Вось так. Каго ж сапраўды вінаваціць у тым, што асноўная большасць беларусаў перайшла на рускую мову? Беларускія гісторыкі паспрабавалі адказаць на гэтае сумнае пытанне. Доктар гістарычных навук А. Філімонаў піша: «Усім вядома, што як напярэдадні, так і ў пасляваенныя гады ў Беларусі ўсё больш і больш недаацэньвалася беларуская мова. Асабліва гэта стала праяўляцца ў школьнай справе. У дзяржаўных і партыйных органах паступова перасталі размаўляць і весці справаводства на беларускай мове, кіраўнікі ўсё радзей выступаюць на афіцыйных сходах па-беларуску. Такім чынам, адбылося адступленне ад ленінскіх ідэй па нацыянальным пытанні». Доктар гістарычных навук Л. Лыч паспрабаваў дакладна вызначыць прычыны гэтага працэсу: «Усталяванне камандна-бюракратычнай сістэмы, разгул сталінска-берыеўскіх рэпрэсій паслужылі прычынай таго, што ўся дзяржаўна - прававая дзейнасць у галіне беларускай духоўнай культуры была скіравана на тое, каб за кошт нацыянальнага пашырыць у ёй элементы інтэрнацыянальнага, што ва ўмовах нашай рэспублікі значыла—рускай. І такое даволі паспяхова адбылося, але ж, падкрэслім, не па ініцыятыве мас, а дзякуючы свядомай, спланаванай дзейнасці саміх дзяржаўных органаў». У другім месцы Л. Лыч падкрэслівае, што ў Канстытуцыі БССР 1978 г. ніякіх сацыяльных гарантый беларускай мове, яе носьбітам не даецца: «Адносна вызначэння мовы навучання ў агульнаадукацыйнай школе тут усё па-ранейшаму аддавалася на водкуп бацькам вучняў. Адміністратары-чыноўнікі, не будучы зацікаўленымі ў захаванні, развіцці беларускай мовы, наперад ведалі, што бацькі будуць выбіраць тую мову, на якой вучаць у тэхнікумах і інстытутах, на якой будуецца ўсё нашае дзяржаўнае, партыйнае, эканамічнае жыццё. Менавіта так на практыцы і паступалі бацькі, бо ніхто іншы, як сама дзяржава, штурхала іх на такія крокі». («ЛіМ» за 21 красавіка 1989 г.).

Ёсць каго вінаваціць, шаноўны калега Ф. Шымуковіч, у тым, што беларусы перайшлі на іншую мову! Толькі Вы не хочаце назваць вінаватых (бо гэта не ўваходзіць у Вашу схему).

Дарэчы, наконт «старэйшага брата». Акадэмік М. Майсееў падкрэслівае, што «в других республиках решения Москвы отождествлялись зачастую с «русским решением», и все хозяйственные и политические неудачи, все несправедливости нередко связывались именно с нами — русскими. Достоинство же русского человека в силу нашей демократической культурной традиции — это быть равными среди равных. Но не больше! Без всяких там «старших братьев». Употребление этого словосочетания само по себе оскорбительно не только для остальных народов, но и для русского в первую очередь: какими мы можем быть «старшими братьями» для грузин, армян, таджиков, других народов, чья культура на многие сотни лет старше нашей!» («Коммунист», 1989, № 8).

Чытаючы артыкул Ф. Шымуковіча, я ўвесь час успамінаў аргументацыю некаторых нашых землякоў у мінулым супраць беларускай мовы. Надта ж яна падобная да аргументацыі сучаснага прапагандыста. У 1908 г. у нашым краі было створана таварыства «Белорусское общество» на чале з Лукашом Саланевічам. Афіцыйным ягоным органам была газета «Белорусская жизнь»; з нумара 169-га заснавальнікі газеты палічылі мэтазгодным перайменаваць яе ў «Северо-западную жизнь», паколькі палічылі ранейшы загаловак «вузкім». Цікавая рэзалюцыя ўстаноўчага сходу «Белорусского общества»: «Заўважаючы, што беларуская інтэлігенцыя, як праваслаўная, так і каталіцкая, дасюль атрымлівала адукацыю выключна на расійскай мове, і што такім чынам гэтая мова з'яўляецца найбольш агульнай для ўсіх, што беларуская мова ў выніку гістарычных умоў была паўстрыманай на працягу некалькіх стагоддзяў у сваім натуральным развіцці і аказваецца недастаткова распрацаванай для ўцягвання беларусаў да агульнасусветнай культуры,—сход заўважае, што найбольш адпаведнай для культурнай дзейнасці «Бел. т-ва» і для культурн. развіцця беларускае народнасці можа быць толькі расійская мова».

«Белорусская жизнь» заклікала беларусаў: «Кінце, беларусы, вашу брыдкую і нягодную мову! Ужываць яе можна толькі ў хаце, ды ў хляве пры скаціне, а між людзей з ёю не суньцеся. Вы ўсе павінны гаварыць і вучыцца па-расейску, павінны быць рускімі, адрокшыся ад усяго роднага» («Наша Ніва», 1909, № 3).

Так што прапагандыст Ф. Шымуковіч прапагандуе не новыя погляды.

Валянцін ГРЫЦКЕВІЧ.
г. Ленінград.

...І МІНСКАГА ЛЕКТАРА

«Мова ці эканоміка?»—пад такой назвай у «Вячэрнім Мінску» за 25 жніўня змешчаны допіс У. Голуба. Эканаміст, лектар таварыства «Веды» ставіць пытанне, што называецца, рубам: або — або. Або поўныя прылаўкі і матэрыяльны росквіт, або мы пачынаем вывучаць родную мову, пераводзім на яе ВНУ і... Мусіць, нешта надзвычайнае адбудзецца ў краіне, калі беларусы скарыстаюць свае права, гарантаванае Канстытуцыяй.

Да дзіўнага супрацьпастаўлення аўтара падштурхнулі, як вынікае са зместу, чытачы. (Чаму не слухачы, калі піша лектар?) «Што з'явіцца ў магазінах, калі мы будзем размаўляць толькі па-беларуску?» — цікавяцца яны. Чакайце, адкуль гэта толькі? Хіба «беларускія гуманітарыі» выступаюць супраць рускай мовы як мовы міжнацыянальных зносін? Або нам і тут хочуць навязаць недарэчнае або — або?

Замест таго, каб папулярна растлумачыць чытачам, што эканоміка наша зайшла ў тупік зусім не з-за празмернай увагі партыі да росквіту нацыянальных культур, тав. Голуб прымітызуе і вульгарызуе пытанне. Працытаваўшы сталінскае вызначэнне нацыі, ён прыводзіць «словы М. С. Хрушчова, сказаныя ім гадоў трыццаць назад у БДУ: чым хутчэй мы будзем усе размаўляць па-руску, тым хутчэй прыйдзем да камунізму». Словы гэтыя прыводзіліся ў друку неаднойчы і ў розных інтэрпрэтацыях, але нязменна суправаджаліся іранічным каментарыем, крытыкай, і толькі прадстаўнік таварыства «Веды» прастадушна прызнаецца, што яму яны імпануюць.

Аўтар допісу, здаецца, нічога не мае супраць беларускіх школ і называе лічбы—8 школ і 43 класы, што будуць працаваць па-беларуску ў сталіцы. (На жаль, мы не маем звестак па іншых гарадах і раённых цэнтрах). Але вось наконт ВНУ ён катэгарычна супраць. Для прыкладу бярэцца Беларускі інстытут народнай гаспадаркі. Там жа дзесяткі нацыянальнасцей і сярод студэнтаў, і сярод выкладчыкаў. Куды ім пераходзіць у выпадку пераводу на беларускую мову? — пытаецца тав. Голуб. «У рэспубліцы ж «нархоз» адзін». Так, у рэспубліцы адзін, але ж іх многа ў краіне. Не, каб задумацца тав. Голубу: а чаму гэта ў інстытуце вучыцца столькі прадстаўнікоў няблізкіх закаўказскіх, сярэднеазіяцкіх рэспублік і іншых рэгіёнаў? Чым іх так прывабліваюць нашы не самыя прэстыжныя ў краіне інстытуты?

А тут жа яшчэ і замежныя студэнты, нагнятае праблемы аўтар. Як быць з імі?

Для тых, каго не пераканаў прыклад з замежнымі студэнтамі (і як іх, цікава, навучаюць у іншых рэспубліках?!), выкладваецца «казырны» аргумент: крызісны стан эканомікі. Пераход вышэйшай школы на беларускую мову аўтар параўноўвае ні менш, ні больш, як з «вялікімі будоўлямі камунізму» і нават з паваротам паўночных рэк. Нічога сабе параўнанне — на фоне нядаўна апублікаванай платформы КПСС, дзе прадугледжваецца стварэнне ўмоў для свабоднага развіцця нацыянальных культур і моў.

Беларусізацыя ў вышэйшай школе, палохае аўтар, гэта «велізарныя дадатковыя фінансавыя і матэрыяльныя сродкі». Рэгуліроўшчык Мінскага электрамеханічнага завода У. Краўчанка ў сваім лісце ў «ЛіМ» (ён друкуецца ў гэтым нумары) таксама піша, што «мусіць жа, не адзін мільён спатрэбіцца на замену шыльдаў, бланкаў і г. д., на пераклад інструкцый, указанняў, тэхнічнай літаратуры». Увогуле прыхільна ставячыся да роднай мовы, наш чытач усё ж сумняваецца, што пры ўвядзенні дзяржаўнасці беларускай мовы гараджане змогуць **заўтра** на ёй загаварыць. Як быццам хто-небудзь спадзяецца, што гэта можна зрабіць сходу, адным махам, без псіхалагічнай ломкі і цяжкасцей. Праўда, давodзіцца чуць пра дужа здольную варону з парку імя Чэлюскінцаў, якую навучылі вымаўляць дзесяць беларускіх слоў. Ну, вароне прасцей... Яна, вядома, не чытае сталічнай вячэрняй газеты, а інакш і ад дзесятка свайго магла б адцурацца, каб толькі не наламаць «сацыяльна-нацыянальных дроў».

Ад паспешнасці, перакосаў, «адбівання паклонаў» узмоцнена перасцерагаюць нас ідэалагічныя цнатліўцы, у тым ліку і У. Голуб. Што ні кажыце, а лектары — людзі адукаваныя. І «Кароткі курс гісторыі ВКП (б)» ён ведае, і М. С. Гарбачова цытуе, і Маркса не забыў пахваліць за мудрую думку... Слова «асіміляцыя», якое ўзнікла па ходу гаворкі, ён далікатна пазбягае і цешыць нас эўфемізмам «кансалідацыя».

Такая вось «пісьмовая» лекцыя для паўтарамільённага горада...

ЛІМАВЕЦ.

Анкета «ЛіМа»: слова крытыкам

Пад рубрыкай «Анкета «ЛіМа»: слова крытыкам» мы змясцілі адказы І. Афанасьева, Д. Бугаёва, І. Багдановіч, І. Жука, А. Сідарэвіча. Нагадваем пытанні, з якімі мы звяртаемся да прадстаўнікоў крытычнага цэха:

1. Як суадносяцца, на Вашу думку, узроўні сучаснай беларускай крытыкі і літаратуры?

2. Ці ёсць рэальныя падставы спадзявацца, што крытычная думка ў бліжэйшы час зробіць рывок у асэнсаванні літаратурнага працэсу?

3. Некаторыя пісьменнікі лічаць, што крытыкі — гэта ў пераважнай большасці людзі, якія не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах. Што Вы думаеце на гэты конт?

4. «Я народжаны, каб называць рэчы іх імёнамі». Наколькі адпавядае пазіцыя сучаснай крытыкі і Ваша асабіста гэтаму выслоўю В. Бялінскага?

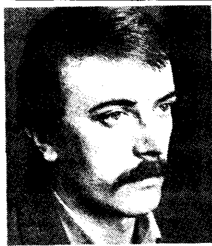

Сяргей ДУБАВЕЦ

ПЕРААДОЛЕННЕ СЯБЕ

Літаратура наша хворая. І, можа быць, нават смяротна. А крытыка — што ёй застаецца рабіць! — літаратуру супакойвае якім-небудзь традыцыйным ВРЗ і сама верыць у такі свой дыягназ.

Літаратура наша амаль спрэс — імітаваная. Як мова, як школа, як дзяржава з яе марыянеткавым членствам у ААН... Роля такой бутафорскае літаратуры, яе ўдзельная вага ў жыцці, духоўным і маральным забеспячэнні нацыі — нікчэмная, як нікчэмныя наклады яе кніг, часопісаў і газет. Гэта ж праўда, што ў кожным беларускім доме хутчэй ведаюць, чытаюць і спавядаюць, напрыклад, Паўла Якубовіча ў «Знамени юности» і «Роднике», чым Ніла Гілевіча ў «ЛіМе» і «Маладосці». Пры гэтым абсалютным правам увайсці ў кожны дом і стаць там сябрам сямейства, дарадцам, прарокам карыстаюцца маскоўскія аўтары і выданні. Хто ў такім разе маральны настаўнік нацыі і яе сумленне?.. Ужо ж не свае, беларускія пісьменнікі—добраахвотныя маралізатары.

Унутраны ранжыр ізаляванага пісьменніцкага асяроддзя зусім адрозны ад вонкавага. Публіка «дастае» і чытае Пікуля, паспрабуйце набыць Гесэ, Кафку ці Стрындберга... Толькі двойчы у кнігаабменах я бачыў кнігі беларускіх аўтараў — Быкава і Караткевіча. Па-руску, вядома. Для каго пішуць і выдаюцца людзі з арганізацыі на Фрунзе, 5?

Наша літаратура ніяк не ўплывае на мэты, арыенціры і ўяўленні свайго народа. Сталіншчына і дэфармацыі нацыянальнае палітыкі — ужо не раз названыя прычыны гэтага. І гэтыя прычыны — дзейнічаюць. У прынцыпе нічога не змянілася ў арганізацыі літаратурнага жыцця з часоў Іосіфа Сталіна. Патэнцыял гэтай арганізацыі па-свойму раскрыўся ў часы Брэжнева. Як — я растлумачу.

Асабіста мне сёй-той з пісьменнікаў імпануе як аб'ект. Як суб'ект (г. зн. як творца) ён мяне зусім не цікавіць. Але не магу ж я ну хоць бы не ўсміхнуцца яму пры сустрэчы, нават калі ён учора надрукаваў сваю чарговую цягамоціну і тым яшчэ больш дыскрэдытаваў нацыянальную літаратуру, мову, культуру. Літаратура — для вечнасці, а мы жывём і сёння і псаваць сабе жыццё не дамо. І таму Леанід Ільіч — чалавек прыемны ва ўсіх адносінах. Вось што важна. А не тое, што ён ні за што атрымаў Ленінскую прэмію па літаратуры. Прафесіяналізм і талент — рэчы суб'ектыўныя — улічваць не варта. Глядзіце на кожнага чалавека як на аб'ект.

Вось ужо пашчыравала крытыка над гэтай аб'ектывізацыяй! Дагэтуль сям-там патрабуюць аб'ектыўнасці ў выхалашчаных, дэіндывідуалізаваных сваіх «аб'ектыўных» артыкулах. А вынік гэтага такі. Цяпер у нашым алімпійскім ізалятары таленты ацэньваюцца толькі ў кулуарах, падкрэслена здзекліва ці па-зямляцку цёпла, але заўсёды, бадай, шчыра. Да агульнага ведама, праз крытыку, гэтыя ацэнкі не выстаўляюцца. І вось што маем. Маем абоймы. Напрыклад: Янішчыц, Бічэль-Загнетава, Баравікова, Коўтун, Мацяш, Тулупава, Бондар, Каржанеўская... Усе таленавітыя? Безумоўна. Але наколькі таленавітыя, які патэнцыяльны ўклад у літаратуру кожнай, — пра гэта ані...

Толькі знешняе апісанне аб'екта і абоймавая крытыка — рэчы зусім не бязвінныя. Яны нівелююць рэльеф літаратурнага працэсу, затушоўваюць яго структуру, змушаюць творцу адпавядаць абойме і таму іміджу, які для абоймы стварыла крытыка. Творца перастае верыць у сваю выключнасць, «разавасць» і абсалютную каштоўнасць. Ён ужо не творца, а толькі бутафорскі матэрыял для справаздач, для імітацыі росквіту нацыянальнай літаратуры. Ён ужо ў іншай сістэме вартасцяў, дзе на першым месцы дружба народаў і літаратур, знаёмства Івана Іванавіча з Рыгорам Васільевічам, спрыянне Барыса Мікалаевіча Пецю...

Сучасная манаполія адной творчай арганізацыі на ўсе выданні, генеральную лінію ў прыгожым пісьменстве і статус прафесійнага літаратара — сталінскае дзецішча сталінскага гарту. Так вамі зручней кіраваць, таварышы! Не дзіва, што ў кампаніі выяўлення «ворагаў народа», стварэння культу асобы, застою беларуская пісьменніцкая арганізацыя ўнесла важкую лепту. Нязгодных яна проста растаптала з дапамогай кампетэнтных органаў. Цяпер жа СП БССР сваю гісторыю выводзіць чамусьці ад тых нязгодных, а не ад уласных рэза-

Ала СЯМЁНАВА

ТАЛЕНТ КРЫТЫКА— АСАБЛІВЫ...

1. Досыць дзіўнае пытанне. Для мяне, прынамсі. Бо лічу крытыку неад'емнай часткай літаратуры. Паўнамоцнай і паўнапраўнай. Жанрам літаратуры.

У якіх суадносінах яна з іншымі жанрамі і які яе ўзровень у параўнанні са станам крытыкі па-за межамі рэспублікі (па-за межамі краіны) — пра гэта можна весці гаворку. У прыватнасці, мне давялося прамаўляць пра тое ў артыкуле «Шчаслівы хлеб» («Нёман», 1989, № 4). Як мне здаецца, усе жанры беларускай літаратуры, у тым ліку і крытыка, існуюць сёння з відавочна выяўленай затармажанай рэакцыяй. Нават публіцыстыка. Ёсць асобныя «прарывы», але выснаваныя творы, на добрым мастацкім узроўні — гады ў рады. Наконт крытыкі — ёсць відавочныя смеласць і напор у адносінах да мінулага. Але надзвычай рэдкія выпадкі сур'ёзнай, патрабавальнай гаворкі пра сённяшняе.

Ці вышэйшы яе ўзровень за іншыя жанры? У асноўным крытыка паўтарае іх узровень. Ёсць вышыні, ёсць пагоркі, аднак пераважае панылая, шэрая роўнядзь.

2. Рывок? Толькі пры ўмове, што тыя, хто працуе ў органах друку, і тыя, што пішуць, вызваляцца ад стэрэатыпаў мыслення. І калі стасункі літаратурныя, творчыя не будуць атаясамлівацца з адносінамі чалавечымі. Бо менавіта сябар мае права і абавязак прамаўляць праўду.

Часцей за ўсё рывок бывае агульны, калі з'яўляецца канкурэнтаздольная на самых далёкакраявідных варунках проза і паэзія. Хаця здараецца, што крытыка нашмат вышэйшая за прозу і паэзію, як гэта было ў 70-я гады ў рускай літаратуры, а часам і ў нас.

Але ў нас, беларусаў, ёсць яшчэ і даўняя ахілесава хіба. І зусім не пята. Тое, пра што апошнім часам вядзецца няспынная гаворка. Каб беларуская мова стала мовай народа. Каб на ёй гаварылі не толькі члены Таварыства беларускай мовы, Саюза пісьменнікаў, Саюза мастакоў і выкладчыкі і студэнты гуманітарных ВНУ. Ёю павінны карыстацца слесары і навукоўцы, міністры і інжынеры, шаўцы і трактарысты. Каб з'явілася нармальная сфера ўжывання мовы. Каб быў чытач у чытача белетрыста і пісьменніка з элітарным ухілам, у эпіка і лірыка, у філосафа і парадыста, у фальклarыста і крытыка.

3. Такія выпадкі ёсць. Але

Таіса ЧАБАН

«ТРЭЦЯЯ РЭАЛЬНАСЦЬ»

Каб разглядаць і ацэньваць узроўні сучаснай літаратуры і крытыкі, перш трэба выявіць, у якой сістэме каардынат яны знаходзяцца. Інакш кажучы — што такое крытыка ў адносінах да літаратуры? Пытанне, якое цягне за сабой мноства ўзаемных прэтэнзій, непаразуменняў, амбіцый з аднаго боку, комплексаў непаўнацэннасці — з другога... Якая задача крытыкі, у чым яе прызначэнне: прапагандаваць літаратуру? весці «селекцыйную» работу, адлучаючы «семена от плевел», ставячы «знак якасці» на літаратурнай прадукцыі? адкрываць новыя імёны і развенчваць аўтарытэты? раскрываць чытачу змест і эстэтычную вартасць мастацкага твора? паказваць пісьменніку яго творчыя ўдачы і хібы, скіроўваць на правільны шлях?

У нейкай ступені, добра ці блага, крытыка выконвае і гэтыя задачы, але, як кажуць, не давядзі бог, каб гэта стала яе галоўным прызначэннем. І не таму, што ўсё гэта — работы дапаможныя, падсобныя, скіраваныя на абслугу літаратуры ці чытача, у рэшце рэшт сервіс — справа прэстыжная, а калі мець на ўвазе сапраўднае служэнне (не прыслугоўванне) сапраўднай літаратуры — то і пачэсная. Але справа ў тым, што ў гэтым выпадку крытыка, як і наш «ненавязлівы сервіс», прыносіць «кліентам» мала карысці.

Узяць, напрыклад, прапаганду літаратуры. Так, мы пішам рэцэнзіі, артыкулы, выступаем з лекцыямі, але чытацкі попыт фарміруецца амаль без нашага ўдзелу. Як паказалі апытванні, толькі 6 працэнтаў чытачоў пра тое, «што пачытаць», раяцца з крытыкай, астатнія — з сябрамі, знаёмымі, суседзямі, з уласным густам і інтуіцыяй. Акрамя таго, у рэспубліцы за 70 год дзяржаўнасці сфарміравалася новая нацыя, якая называе сябе «русскоязычное население» і якая па-беларуску не чытае нічога.

А вось заманлівая перспектыва — «адкрыць» таленавітага пісьменніка! Перад вачамі паўстае вядомы з урокаў літаратуры эпізод: Бялінскі, прачытаўшы ў рукапісе першы раман тады яшчэ невядомага Дастаеўскага «Бедные люди», уражаны, едзе ўночы да маладога аўтара, будзіць яго, каб сказаць: «Вы — геній, вы — новы Гогаль!»

Але ж славуты крытык не толькі слёзы захаплення праліваў над раманам Дастаеўскага, але і дапамог надрукаваць яго ў «Отечественных записках», дзе думка Бялінскага была вырашальнай! Дзе сёння тыя «Запіскі», у якіх рашаючае слова было б за крытыкам?! А дзе тыя Бялінскія? — спытаеце вы, і будзеце мець рацыю, бо ўсё ўзаемазвязана. Так ці інакш, на фарміраванне рэдакцыйных і выдавецкіх планаў крытыка не мае амаль ніякага ўплыву. І таму маладыя таленты, не схільныя да сантыментаў, нясуць свае творы ў рэдакцыю ці да вядомых пісьменнікаў, якія маюць «вагу» ў рэдакцыях. І правільна робяць. Крытык сустракаецца з мастацкім творам, так сказаць, post factum, пасля надрукавання, і яго рэцэнзія — размахванне кулакамі пасля бойкі.

Што ж, тады застаецца звярнуцца да пісьменніка: быць яго... ну, калі не настаўнікам, то сябрам, дарадцам, які б разумеў творцу, ішоў з ім разам церневым шляхам, дапамагаў знайсці сябе, ашчаджаў ад нягод і творчых крызісаў... Бачу вашы ўсмешкі, у якіх столькі іроніі, сарказму, горычы... Астаф'еўскі «Зрячий посох», дзе ён з любоўю расказвае пра крытыка-сябра, крытыка-настаўніка Макарава,—прыемнае ў гэтым сэнсе выключэнне. Бо, сапраўды, рэдка была крытыка для пісьменніка «зрячим посохом», найчасцей— грознай дубінай... А потым ператварылася ў «палачку-выручалачку» ў кішэні масцітых і тытулаваных... А цяпер усё часцей становіцца «палачкай-выбівалачкай» у групавых, камандных гульнях...

Ды што гаварыць пра сучасную крытыку, калі нават у класікаў адносіны з пісьменнікамі складваліся не найлепшым чынам. Так ідылічна пачаліся яны ў Бялінскага з Дастаеўскім, а працяг быў далёка не ідылічны, і пра яго не расказваюць на ўроках літаратуры. Горача прымаючы Дастаеўскага як прадаўжальніка «натуральнай школы», Бялінскі не зразумеў і не прыняў яго далейшага шляху, яго «фантастычнага рэалізму», катэгарычна сцвярджаючы: «Фантастическое в наше время может иметь место только в домах умалишенных, а не в литературе». Ацэнка крытыкам наступных твораў Дастаеўскага — «Двойника», «Господина Прохарчина», «Хозяйки» і інш. — зніжаецца ад халодна-расчараванай («не то умничанье, не то претензии») да рэзка-негатыўнай («мерзости», «ерунда страшная»). А гэта ж быў шлях пісьменніка да «Преступления и наказания», да «Братьев Карамазовых»! І як добра, што ён «не паслухаўся» крытыка, не збочыў са свайго шляху, але чаго гэта яму каштавала!

Які ж вывад з усяго гэтага? Выходзіць, куды ні кінь — крытыка — справа бескарысная і непатрэбная?

Так, бескарысная і непатрэбная! У практычным сэнсе, у прыкладным значэнні, у прыстасаванні да нейкай канкрэт-

люцый і пратаколаў, пакаянных і вернападданскіх лістоў. Можа, СП таксама «прызнаў свае памылкі»?..

Гэткае зручнае становішча магчымае толькі для манапаліста. Колькі ж лёсаў пераламала гэтая манаполія ўжо ў наш час! Патэнцыяльныя геніі нацыі нікнуць у ейных абдымках, выкідаюцца з вакна, так і не стаўшы новымі Купаламі. Я думаю пра нявыдадзеныя кніжкі Алеся Разанава — заўтрашняга класіка і сённяшняга духоўнага настаўніка большасці маладых. Колькі гэтых кніжак — пяць, дзесяць?.. І ніякі крытык ужо не дакажа, што і адкуль у Разанава ўзялося. Вялікія паўзы паміж выданнямі, пэўне ж, не былі паўзамі ў творчасці. Затое колькі панавыходзіла «свойскіх хлопцаў»!

Комплекс ізаляванага асяроддзя — сапраўдны духоўны СНІД — можа паразіць і кволага і моцнага творцу. Хіба ж беларускі літаратар мог думаць, каб уцячы за мяжу і стаць там нобелеўскім лаўрэатам? Ды не. Ён гінуў як талент, сцвярджаючы сябе як савецкага патрыёта, будаўніка камунізму... У імя гэтых абстрактных догмаў творца замуроўваўся ў цэлі (гэтую балесную самаабмежаванасць я знаходжу, напрыклад, у Янішчыц), як Кірыла Тураўскі. Але Кірыла тым самым вызваляў душу, а наш творца ў душы якраз і замуроўваецца. Ён, спакутаваны, сядзіць на эспэўскіх пленумах і слухае, як, што і пра што ён павінен пісаць.

Рэальных падстаў спадзявацца на «рывок крытычнай думкі» няма. Ёсць вера, надзея. І ёсць падставы ідэальныя. Гэта сапраўдны суверэнітэт Беларусі, дзяржаўная мова, ліквідацыя папярэдняе цэнзуры, некалькі раўнапраўных літаратурных суполак са сваімі выданнямі і выдавецтвамі. І ўсё гэта — у дэмакратычным грамадстве. Якія вынікі? Вынікі, ведама, фантастычныя, але не без логікі. Разнастайная літаратурная прадукцыя прыцягне шырокага чытача, нацыянальнае адраджэнне выкліча да жыцця масавую літаратурную творчасць, у якой многія сённяшнія геніі проста патонуць, затое ўзвысяцца велічыні сапраўдныя, адбудзецца дыферэнцыяцыя літаратуры, пераацэнка каштоўнасцяў, якую будзе праводзіць новая крытыка. Нарэшце, як Мендзялееў у сне ўбачыў сваю табліцу, з гэткай жа яснасцю мы ўбачым структуру літаратурнага працэсу, пункты адліку, шляхі, пусткі, градацыі, пераемнасці... Толькі тады мы набудзем права сказаць, што ў свеце ёсць не толькі пара-тройка самародкаў з Беларусі, а цэлая нацыянальная літаратура.

Я згодны з думкай некаторых пісьменнікаў. Калі хочаце, крытык — гэта літаратар, які праз сваю асаблівую дасведчанасць у нябачных чытачу таямніцах творчасці, у літаратурных набытках гісторыі і свету арганічна не можа пісаць пасрэдныя творы. Як рамеснік, я думаю, кожны крытык — патэнцыяльны празаік ці паэт, прычым не з горшых. Гэта, дарэчы, і спакушае некаторых крытыкаў «падняць свой цэнз». Напрыклад, калі А. Станюта добра ведае механіку творчасці, чаму б яму не напісаць аповесць?

Асабіста мне цікава зрабіць тое, чаго я зрабіць не магу. Бо літаратура — гэта пераадоленне сябе. Не ў сэнсе 5 старонак у дзень, а ў сэнсе — зрабі ўсё, што можаш, і трошкі больш. Дзе пачынаецца гэтае самапераадоленне — там канчаецца рамяство. Пісаць такую прозу, як пішуць Рубанаў ці Саламаха, такія вершы, як у Камейшы ці Мятліцкага... Тут для мяне няма таямніцы і таму мне гэта не цікава.

Мне не падабаецца гэты выраз Бялінскага. Я ўспамінаю нейкую рускую кніжку, у якой вычытаў пра аднаго амерыканскага забойцу, у якога на руцэ была татуіроўка: «Рожден, чтобы задать перцу»... Гэтаксама ў мяне не выклікае захаплення творчасць В. Бялінскага. Але я лічу, што пры сённяшнім становішчы нашае літаратуры, пры ейных хваробах не называць ёй у твар гэтыя хваробы, абыходзіць агульнай фразай, калі настаў час пераацэнкі і спадчыны і сучаснага даробку,— проста не мае сэнсу. Магчыма, гэта і прымітыўны падыход, але ў кожным артыкуле пры кожнай выснове павінны называцца імёны і творы. Такой пазіцыі ў сучаснай крытыкі няма. Яна па інерцыі больш схільная да намёкаў. А можа, і не па інерцыі, а па сваёй імітатарскай сутнасці?..

звычайна былыя няўдалыя празаікі і паэты — і няўдаліцы-крытыкі. Больш распаўсюджаныя такія варыянты. Здольны паэт ці празаік — аніякі крытык, хаця ўпэўнена крэмзае паперу, лічачы, што пашыраная анатацыя і некалькі агульных разважанняў — то і ёсць крытычны допіс.

Здараюцца шчаслівыя таленты, якім удаецца ўсё. Янка Брыль, Міхась Стральцоў, Анатоль Вярцінскі, Рыгор Барадулін... Калі вобразнае мысленне спалучаецца з аналітыкай. А ўвогуле талент крытыка — асаблівы талент. Як талент паэта, празаіка, драматурга.

У нас, на Беларусі, чамусьці даўно ўжо адбылася падмена паняцця крытыка паняццем літаратуразнаўцы. Аднак... Крытык-мастак, літаратуразнаўца — навуковец. Спалучэнне таго і другога бывае. Але ж толькі бывае... Вось і атрымоўваецца, што нават рабочую рэцэнзію, якая можа быць напісана ў любым жанры, робяць абы як чытацкі водгук, або як маргіналіі ў даследчыцкай працы.

4. Мы вельмі прызвычаіліся да абсалютызацыі, да кананізацыі. Вось і да гэтага — адзіны і непахісны аўтарытэт у крытыцы — В. Р. Бялінскі. Але ж сёння многае з яго спадчыны прачытваецца інакш. Хаця б той самы хрэстаматыйны «Ліст да Гогаля». Як, дарэчы, і «Выбраныя месцы з ліставання з сябрамі» вялікага празаіка. То ці варта трымацца за катэхізіс высновы Бялінскага? Сёння, калі мы вяртаемся да невульгарызаваных антычных аўтараў, спрабуем без шораў чытаць Гегеля і Шэлінга, Сартра і Камю, Лявонцьева і Салаўёва, Бярдзяева і Абдзіраловіча (І. Канчэўскага), Розанава і А. Луцкевіча, Флярэнскага і В. Ластоўскага... і г. д., і г. д.

Так, гэта ўсё мысленнікі. Але хіба крытыка можа абысціся без філасофіі, без эстэтыкі? І — без вобразнасці? Па сутнасці, гэта і адказ на пытанне. Толькі «называць рэчы іх імёнамі»? Гэты «назыўны» напрамак жыве. Але ці павінен жыць? Калі крытыку ўспрымаюць як сумнавідны допіс па шкалярска-хрэстаматыйнай схеме: тэма, ідэя, мастацкія асаблівасці. Не дай божа якія адхіленні — лямант!

А ёсць крытыка-філасофія, крытыка-публіцыстыка, ёсць крытычная проза. Ёсць варыянты. Розныя. Размаітыя. Так яно і павінна быць. А інакш наканавана нам таўчыся на пралеткультаўскім узроўні.

най справы — рэкламы, селекцыі, вырошчвання талентаў, фарміравання чытацкага попыту, ідэйнага цэнзара—непатрэбная! Як «непатрэбнай» і «бескарыснай» станавілася і літаратура, калі яе чарговы раз прыстасоўвалі «падносіць цэглу» — выкрываць, апяваць, праслаўляць, змагацца, выхоўваць... І ў гэтай «непатрэбнасці» і «бескарыснасці» — вышэйшая, сапраўдная каштоўнасць і літаратуры, і крытыкі.

У чым гэта каштоўнасць, найлепей сказаў Максім Багдановіч у «Апокрыфе». Дык навошта ж «васількі» ператвараць у «каласкі», ствараць нейкія пачварныя гібрыды, якія не дадуць спажытку ні целу, ні душы?

«Мастацкі свет», «свет паэта» — гэтыя выразы сталі банальнасцю, але ж сапраўды літаратура — не проста «адлюстраванне рэальнасці», яна сама — «другая рэальнасць» са сваім мастацкім часам і прасторай, героямі, падзеямі, страсцямі. Крытыка, літаратуразнаўства, якія існуюць на перасячэнні рэальнага свету са светам мастацкім, — вобразна кажучы, «трэцяя рэальнасць» — са сваім бачаннем свету, жыццятворчай ідэяй, сістэмай духоўных, маральных, эстэтычных каштоўнасцей... Менавіта ў гэтым, на мой погляд, непераходнае значэнне творчасці Бялінскага, а не ў тым, што ён «называў рэчы іх імёнамі», што рабіў, дарэчы, не заўсёды, і прыклад з Дастаеўскім не адзіны ў гэтым сэнсе.

Каб стварыць сваё «трэцяе вымярэнне», «трэцюю рэальнасць» трэба быць не толькі мастаком, але і філосафам, і сацыёлагам, а найперш — асобай. Як былі імі Рыгор Бярозкін і Варлен Бечык, пра кожнага з якіх можна сказаць словамі Куляшова: «Ніхто таго не дагаворыць хорам, што ён адзін дагаварыць бы мог». Таму, шчыра кажучы, я не надта спадзяюся на цудадзейны «крытычны рывок», на тое, што «прыйдзе новы, а мудры, гісторык». «Новы» і «мудры» — паняцці, сумяшчальныя для паэзіі, дзе «мудрасць» можа быць у маладога паэта — падсвядомай, інтуітыўнай. У крытыцы ж на інтуітыўным, «прыродным» адчуванні мастацкага твора або на публіцыстычна-сацыяльным запале сваю «трэцюю рэальнасць» не пабудуеш. Патрэбна сапраўды мудрае разуменне глыбінных духоўных асноў жыцця, светапоглядная ідэя, канцэпцыя свету, не кажучы ўжо пра добрае веданне гісторыі нацыянальнай і сусветнай класічнай літаратуры, эстэтыкі, нацыянальнай культуры і духоўнасці. Канцэптуальны, светапоглядны «прарыў» пачынаецца цяпер, як мне здаецца, не ў крытыцы, а ў літаратуразнаўстве—у кнігах Уладзіміра Калесніка «Тварэнне легенды», Уладзіміра Конана «Ля вытокаў самапазнання», у артыкулах Міхася Мушынскага, у раманах-эсэ пра Купалу і Скарыну Алега Лойкі, у працах Алеся Яскевіча... Яны ствараюць той грунт, канцэптуальна - светапоглядную аснову, якая павінна ўзняць на новы ўзровень і крытыку.

Згодна з тымі пісьменнікамі, якія лічаць, што «крытыкі — гэта ў пераважнай большасці людзі, якія не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах». Гэтаксама як і паэты — людзі, што не здолелі праявіць сябе ў іншых жанрах, і празаікі, і драматургі... Няшмат пісьменнікаў, якія б здолелі таленавіта выявіцца ва ўсіх ці некалькіх жанрах — Караткевіч, Стральцоў, Адамовіч... Бо жанр — не проста нейкая пэўная форма самавыяўлення, гэта ж і пэўнае светаадчуванне, манера бачыць рэчы... Ёсць светаадчуванне лірычнае, эпічнае, крытычнае... Універсальнае ж светаадчуванне — у наш час рэдкая з'ява. Праўда, часам пісьменнікі лічаць, што няма нічога прасцей, як напісаць крытычны артыкул, і выдаюць пад выглядам крытыкі... юбілейныя прамовы. Часам і крытыку пачынае здавацца, што ён, каб захацеў, лёгка напісаў бы верш, ці апавяданне, ці нават раман, бо ён ведае «тэхніку», ведае, як гэта робіцца. Але ж «веданне» якраз і перашкаджае, бо знішчае вялікую таямніцу творчасці...

Пытанне — адказ

«Мне 23 гады, я інжынер. У школе беларускую мову не вывучаў, але размаўляю амаль што свабодна. Тым не менш часам па тэлебачанні, ды й на старонках вашага штотыднёвіка сустракаю словы, значэнне якіх не ведаю, а спытаць няма ў каго. Вось я і звяртаюся да вас з пытаннем: дзе і як набыць тлумачальны слоўнік беларускай мовы? Ці разглядаюцца ў выдавецтвах планы выдання іншых слоўнікаў?»

З такой просьбай звярнуўся ў рэдакцыю наш чытач Д. Стахоўскі. Ліст гэты — не адзінкавы, таму аддзел крытыкі папрасіў адказаць на пытанні нашага чытача загадчыцу аддзела лексікалогіі і лексікаграфіі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР Валянціну Пятроўну ЛЕМЦЮГОВУ.

Дапамагчы справай

Працэс нацыянальнага адраджэння прыкметна паварочвае ў практычнае рэчышча, а дэфіцыт моваэнаўчай прадукцыі па-ранейшаму адчуваецца досыць востра. Гэта прымушае людзей пісаць у газеты, у выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя», у Інстытут мовазнаўства АН БССР. Не хапае дапаможнікаў для тых, хто вывучае беларускую мову ў школе, на курсах, і для тых, хто цікавіцца беларускамоўнай літаратурай і перыёдыкай. Няма падручнікаў беларускай мовы для іншаземцаў, няма размоўніка, які б змяшчаў неабходны мінімум звестак па беларускай гутарковай мове. Асабліва вялікі попыт на слоўнікі.

Што ж робяць і што збіраюцца рабіць мовазнаўцы, каб падняць прэстыж роднай мовы і пашырыць яе функцыі?

Традыцыйна Інстытут мовазнаўства найбольш звязаны з фундаментальнай шматгадовай тэматыкай. Фундаментальныя працы адкрываюць новыя перспектывы для развіцця беларускай мовазнаўчай навукі і разам з тым ствараюць базу для работ прыкладнога характару.

Да такіх адносяцца «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» ў 5-ці тамах (1977—1984), «Руска-беларускі слоўнік» у 2-х тамах (1982), «Беларуска-рускі слоўнік» у 2-х тамах (1988—1989), «Слоўнік беларускай мовы» (1987). У апошнія 5—7 год некалькімі выпускамі заявілі аб сабе «Гістарычны слоўнік беларускай мовы», «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы». Частка ж тэм застаецца пакуль што невядомай для шырокай грамадскасці.

Напэўна, не ўсе ведаюць, што Інстытут мовазнаўства на працягу 10 гадоў працуе над «Лексічным атласам беларускай мовы», які з'яўляецца працягам «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы». Яго карты адлюстроўваюць лексіку розных прадметна-тэматычных груп беларускай дыялектнай мовы, змяшчаюць новыя звесткі па фанетыцы, акцэнталогіі, словаўтварэнні і семантыцы. Першы том гэтай працы зараз знаходзіцца ў выдавецтве.

Невялікі калектыў у складзе 6 чалавек амаль пяць гадоў стварае базу для «Слоўніка беларускай мовы XVIII — пач. XX ст.», аб якім даўно марылі нашы вучоныя і інтэлігенцыя. Перыяд XVIII—пач. XX ст. — выключна важны этап фарміравання і развіцця лексічнага складу беларускай мовы. Зараз мы маем картатэку ў 500 тысяч слоў у кантэкстах, выпісаных з сацыяльна-палітычнай літаратуры, мастацкай, навукова-папулярнай і інш.

Шмат гадоў працуе калектыў аўтараў над стварэннем «Слоўніка мовы твораў Якуба Коласа». Два першыя тамы яго (з пяці запланаваных) падрыхтаваны для здачы ў выдавецтва. «Анамастычны слоўнік твораў Якуба Коласа» знаходзіцца ў друку. «Слоўнік мовы твораў Якуба Коласа» з'яўляецца часткай больш шырокай тэмы «Мова і стыль пісьменніка», якая будзе распрацоўвацца.

Для многіх чытачоў будзе прыемна пачуць, што рыхтуецца кароткі тлумачальны слоўнік (у адным томе). Ён уключае каля 60 тысяч слоў, што шырока ўжываюцца ў пісьмовай і вуснай мове. Для слоўніка характэрны даступны, лаканічны выклад. У якасці ілюстрацый ужываюцца не сказы, а кароткія выслоўі, прыказкі і прымаўкі. Работа над слоўнікам будзе закончана ў 1991 г.

Пра наяўныя тлумачальныя і іншыя тыпы беларускіх слоўнікаў, пра беларускія энцыклапедычныя выданні падрабязна расказваў В. Шчэрбін у артыкуле «Культура мовы і слоўнікі» (часопіс «Народная асвета», 1986, № 4).

У рамках праграмы «Родная мова» і «Спадчына» плануецца ў бліжэйшыя 2—3 гады выдаць шэраг дапаможнікаў, даведнікаў, навукова-папулярных кніг, прызначаных для шырокага кола чытачоў. Прадугледжваецца стварэнне цыкла актуальных прац лексікалагічнага і лексікаграфічнага профілю з разлікам на двухмоўную адукацыю ў БССР. Ажыццяўленне планаў ідзе не так хутка, як хацелася б (не хапае кадраў, матэрыяльных сродкаў), але ўсё-такі справы не стаяць на месцы.

Распачалася аўтарская праца па ўкладанні аднатомнага падручнага «Русско-белорусского словаря» на 45—50 тысяч слоў. Асновай для яго рэестравай часткі паслужыць самы новы «Словарь русского языка» (1981—1984, у 4-х тамах). Выкарыстаны таксама ўсе наяўныя руска-беларускія слоўнікі, у тым ліку і даваенныя: Гарэцкія М. і Г. «Руска-беларускі слоўнік» (1918 г.), Гарэцкі М. «Практычны расійска-беларускі слоўнік» (1924 г.), Ластоўскі В. «Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (1924), Некрашэвіч С. і Байкоў М. «Расійска-беларускі слоўнік» (1928). У выдавецтва слоўнік паступіць у 1991 г.

Паскоранымі тэмпамі рыхтуецца перавыданне «Русско-белорусского словаря общественно-политической терминологии», завяршаецца рэдагаванне «Русско-белорусского словаря сельскохозяйственной терминологии».

У бліжэйшы час будуць перавыдадзены «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы для сярэдняй школы» і «Толковый словарь русского языка для средней школы», вядзецца праца над перавыданнем «Слоўніка цяжкасцей беларускай мовы».

Рыхтуецца 3-е выданне дапаможніка «Беларуская мова для небеларусаў», які адрасуецца тым, хто жадае навучыцца разумець беларускую пісьмовую мову і вусную гаворку. У ім падрабязна апісваюцца спецыфічна беларускія з'явы, што ўяўляюць найбольшыя цяжкасці для засваення. У кнізе змешчаны кароткі размоўнік і кароткі дыферэнцыяваны руска-беларускі слоўнік.

У перспектыве ёсць намер апублікаваць лексікаграфічную спадчыну І. Насовіча, Я. Карскага, С. Мікуцкага, падрыхтаваць да выдання «Слоўнік неалагізмаў», «Літоўска-беларускі слоўнік», «Слоўнік асабовых імён», шэраг навукова-папулярных брашур у серыі «Скарбы мовы» і іншых прац.

Ствараючы картатэкі розных перыядаў развіцця беларускай мовы (ад канца XVIII ст. да нашых дзён), цэлую сістэму рознага тыпу слоўнікаў, мы рыхтуем трывалую лексічную базу для 15-томнага «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы», праца над праектам якога распачнецца ў наступным годзе.

В. ЛЕМЦЮГОВА.

Паэзія

Таіса БОНДАР

ШУКАЮ Й НЕ ЗНАХОДЖУ Ў СЭРЦЫ БОГА...

●

Вечар. Ніці цяжкой пазалоты
Між акном і сцяною святла,
Што адбіткам не птушкі, палёта
Стала раптам і ўвысь пацякла.

Пацякла, далячыні адкрыўшы,
Не вядомыя нават душы:
Як ні ўслухвайся — ціша і ціша,
Як ні ўглядвайся — ззянне вышынь...

Быццам там, у глыбінях імгнення,
На вачах нараджаўся, ўзнікаў
Іншы свет — і маё захапленне
У сваім харастве замыкаў.

Я скаралася. Хоць адчувала:
Позірк згасне, згарэўшы датла
У глыбінях імгнення, у хвалях
Незямнога, цяжкога святла.

●

Шукаю й не знаходжу ў сэрцы Бога,
Хоць ён жа быў, ён немінуча быў!
І я не ўведала — і свет забыў
Яго трывогу, і яго дарогу.

І хоць дарогай гэтаю штодзень
Хто-небудзь валачэ свой крыж угору,
Мы ўслед яму паглядваем з дакорам:
Чаго, маўляў, так горасна брыдзе?

І крыж жа гэткі, як і ў нас, любога,
І век не карацейшы, чым у нас,
Склянаў свой час або ўхваляў
свой час —
Не ратаваў, не ўратаваў нікога.

Хай сёння — хтосьці іншы,
заўтра — ты...
Адна ва ўсіх — жалобная — дарога!
І не знайсці ў збалелым сэрцы Бога,
І не знайсці ў жалобе дабраты...

●

Хто гаворыць пра сілу
У час наш, бяссільны
Вырашаць, прымушаць
Пагаджацца з сабой?
Усачыць бы за шляхам!
То выструб ласіны
Здасца ў спешцы сігналам,
Прапетым трубой.

То труба, захлынуўшыся
Ўласнай трывогай,
Не разбудзіць —
Адно развярэдзіць душу.
Прыгадаецца: свет,
Пасмяяўшыся з Бога,

«ПАД СЦЯГАМІ ПІМЕНА ЕМЯЛЬЯНАВІЧА...»

Сёння, калі мы столькі гаворым пра галоснасць, пра ролю друку ў перабудове, пра грамадскую актыўнасць пісьменніка і журналіста, — мне здалося надзённым сказаць колькі слоў пра Пімена Панчанку як колішняга рэдактара... Як аднаго з тых рэдактараў, вопыт якога, здаецца, можна браць на ўзбраенне і сёння...

Пімен Емяльянавіч змяніў Аляксея Кулакоўскага, якога вызвалілі ад пасады галоўнага рэдактара часопіса «Маладосць», што для ўсіх супрацоўнікаў было нечакана. Лёс А. Кулакоўскага вырашыла вострая і «крамольная» па тым часе аповесць «Дабрасельцы», якую рэдактар адважыўся надрукаваць у часопісе, які рэдагаваў. Аповесць з'явілася ў майскім нумары за 1958 год.

Супрацоўнікі шкадавалі Аляксея Мікалаевіча, але новы галоўны не расчараваў нас. У Пімена Емяльянавіча, якога дагэтуль я ведаў толькі здалёк, нам кінулася ў вочы надзіва адметная якасць арганізатара, якую можна было б назваць адным словам — чалавекалюбства. Ужо на першых планёрках мы адчулі, што гэта — смелы, ваяўнічы кіраўнік, які мае сваю неардынарную думку, прынцыповасць пазіцыі і гатовы сам ісці ў атаку за яе з разгорнутым сцягам.

З'явіліся новыя прапановы, новыя тэмы, новыя рубрыкі.

Тады ж зацвердзілі рубрыку — «Дарогамі пяцігодкі», і галоўны рэдактар прапанаваў: «Няхай кожны супрацоўнік напіша артыкул ці нарыс». Сам ён паехаў у Наваполацк і напісаў нататкі з будоўлі полацкага нафтагіганта.

Пімен Панчанка, як рэдактар, кіраўнік рэдакцыйнага калектыву, быў уважлівы і роўны да кожнага, асабліва да маладых і пачынаючых, шчыра рупіўся пра выхаванне маладой змены. Вакол «Маладосці», як пад крылом чулага, спагадлівага бацькі, гуртаваліся маладыя паэты і празаікі. Першыя творчыя камандзіроўкі атрымалі ад «Маладосці» Генадзь Бураўкін, Рыгор Барадулін, Анатоль Вярцінскі, Ніл Гілевіч, Галіна Каржанеўская, Уладзімір Караткевіч, Іван Ласкоў, Вера Вярба, Еўдакія Лось і многія, каго я тут не назваў, але хто назаўсёды зберог у памяці зычлівыя, цёплыя сустрэчы з такім пісьменнікам і чалавекам, як Пімен Панчанка. А Пімен Панчанка сам чытаў рукапісы і не толькі вершы, але і прозу, і нарысы, і артыкулы, і першы радаваўся і аб'яўляў усім, калі з'яўлялася сапраўды новае, таленавітае імя.

Пры Пімене Панчанку-рэдактару (не хачу сказаць, што тыя, хто ад яго браў эстафету кіраўніцтва «Маладосцю», былі не ініцыятыўныя) працавалася ўсім у ахвоту і без асаблівага рэдактарскага, кіраўнічага панукання. Гэта маглі пацвердзіць і самыя першыя супрацоўнікі — Алесь Асіпенка, Уладзімір Юрэвіч, Мікола Аўрамчык, і маладзейшыя — Васіль Зуёнак, Вячаслаў Адамчык, Алесь Жук, Пятрусь Макаль. Усе яны памятаюць, якой была «Маладосць», як расла і сталела яна, напаўняючыся надзённымі тэмамі.

Пімен Панчанка — галоўны рэдактар — не проста ўмеў патрабаваць. Ён умеў слухаць тое, што прапаноўвалі, і сам падаваў ідэі і, галоўнае, дапамагаў лепш іх ажыццявіць.

Помніцца, вярнуўся П. Панчанка з адной высокай нарады і адразу сам зайшоў у аддзел публіцыстыкі.

— Вось, хлопцы, — спакойна і даверліва сказаў ён, — я тут накідаў тэмы, якія, думаю, нам прыгадзяцца. Прадумайце, якія з іх нам важней заказаць неадкладна...

Вядома, мы з Уладзіславам Нядзведскім узяліся за іх ажыццяўленне. Тады менавіта Уладзіслаў Нядзведскі і напісаў свой «Салігорскі рэпартаж». І Рыгор Барадулін паехаў на Палессе. А пазней Уладзімір Караткевіч і Валянцін Ждановіч — на Піншчыну, Вячаслаў Адамчык — на Гродзеншчыну, Ніл Гілевіч — на Брэстчыну, Таіса Бондар — на Гродзеншчыну.

Тая паперка, дзе занатаваны развагі П. Панчанкі, у мяне захавалася. Яе я перачытаў. Скажу, што многае з таго, што там пазначана, — не ўстарэла. Гэта сведчанне таго, як уважліва ставіўся Пімен Панчанка да рэдакцыйных спраў, якія яму былі блізкія і якія ён спалучаў з работай «на сябе». Вершы, што ў час маладосцеўскай пары выходзілі з-пад яго пяра, былі заўсёды з'явай. Мы ўсе зачытваліся імі.

Усе, мабыць, без выключэння, шкадавалі, калі Пімен Панчанка вырашыў пайсці з рэдакцыі. Праўда, перадаўшы пасаду галоўнага рэдактара Алесю Асіпенку, Пімен Панчанка застаўся членам рэдкалегіі часопіса. Ён ніколі не прапускаў ніводнага рэдактарскага пасяджэння і праяўляў сапраўдныя, я сказаў бы, бацькоўскія клопаты аб часопісе. Яго заўвагі і канкрэтныя, заўсёды вартыя ўвагі выступленні па матэрыялах, якія рыхтаваліся ў друк, па афармленні часопіса былі нашымі ўрокамі. Урокамі рэдактарскага майстэрства. Так было і пасля, калі ў рэдакцыю прыйшоў на пасаду галоўнага рэдактара Генадзь Бураўкін, наш былы актыўны аўтар, і ў той час, калі галоўным рэдактарам стаў Васіль Зуёнак...

Нягледзячы на ўзрост і занятасць, і цяпер Пімен Панчанка не проста жаданы госць, а старэйшы супрацоўнік, да голасу якога прыслухоўваюцца маладосцеўцы. Яны ганарацца тым, што працуюць, як трапна сказаў У. Нядзведскі, якога па-бацькоўску любіў народны паэт, «пад сцягамі Пімена Емяльянавіча...»

Сцяпан КУХАРАЎ.

Чытаючы часопісы

«Я СЫН ЧОРНАЙ ГРАМАДЫ...»

Вернуты да жыцця яшчэ адзін твор беларускай літаратуры, ці не самы загадкавы ў ёй. Часопіс «Полымя» змясціў у сёмым нумары аповесць Максіма Гарэцкага «Дзве душы», з часу першай публікацыі якой мінулася роўна семдзесят гадоў.

УЛАСНА кажучы ў нечым «загадкавай» яе ўсё ж зрабілі перастрахоўшчыкі ад літаратуры, хто, як чорт ладану, баіцца праўды. Праўда ж гэтая ў «Дзвюх душах» не абы-якая, а з нацыянальнай «падсветкай». Персанажы твора хто ў меншай ступені, а хто ў большай — задумваюцца, як у гэтых віхурных рэвалюцыйных падзеях зрабіць крок да нацыянальнага самавызначэння, адрадзіць свае духоўныя пачаткі.

Ці не найбольш востра гэтая дылема — быць ці не быць беларусам — паўстала перад «прапаршчыкам армейскім» Ігнасём Абдзіраловічам. Яшчэ колькі тыдняў назад над гэтым ён і не задумваўся. І раптам — быццам нейкі пераварот у свядомасці яго адбыўся. Усё звыклае, ранейшае, а значыць, і ўсталяванае, загадзя ўзважанае і прадуманае адышло, замест яго з'явілася нейкая няўпэўненасць у самім сабе, незразумеласць, як быць далей, што рабіць, каб не ператварыцца ў звычайную трэску на хвалях бурлівай рэвалюцыйнай ракі. Як бы тое ўзнікла, што Аляксей Мікалаевіч Талстой пазней назаве «блуканнем па пакутах». Ды пакуты Абдзіраловіча куды больш моцныя, чым талстоўскіх герояў. Перад тымі па сутнасці стаяла пытанне — прымаць ці не прымаць рэвалюцыю. Для Абдзіраловіча мала прыняць саму рэвалюцыю, як небывалы дасюль сацыяльны зрух у жыцці грамадства. Для яго пытанне стаіць куды вастрэй, складаней.

«Сярод сумнай імглы восені на нядрогкіх калёсах» думае герой М. Гарэцкага свае нялёгкія думы. Яны ж, як і гэтая восень, у чымсьці змрочныя, але чым больш разважае Абдзіраловіч самнасам, тым болей да яго прыходзіць усведамленне, што неабходна нешта рабіць, каб выбрацца, выкараскацца з гэтага тлуму безвыходнасці, нацыянальнай непрыкаянасці: «Да універсітэта гаварыў найбольш па-беларуску. І думаў па-беларуску. Не: школа навучыла думаць па-руску. Ці ж праўда?» Цяпер жа «ён нават не можа адчуць усяе глыбі гора і няшчасця гэтай старонкі, што цяпер усцяж укрыта акопамі, крыжамі і могілкамі. Не можа...»

Значыць, не так пражыта жыццё... Значыць, многае страчана незваротна, і каб вярнуць хоць часцінку гэтых страт, трэба пераходзіць да дзеяння: «Буду рабіць! Буду рабіць! — грукаталі калёсы з невялічкай горкі і разганялі дрымоту сярод сумнай імглы восені, што патроху робіцца святлейшай і весялейшай».

Ды лёгка сказаць: нешта трэба рабіць. Але што рабіць, як рабіць, Абдзіраловіч пакуль што не ведае: «І душа двоіцца. Дзве душы. Тая, што плакала і жалілася на другую, нашто яна мучыць яе падманкамі, цяпер цвярдзее, але робіцца нядобраю, набірае ўсё болей нейкай калянасці і нават жорсткасці». Можа, плачацца душы Абдзіраловіча ад таго, што адвярнулася ад яго прыгожая паненка Аля Макасеева — «белы тварык з чорнымі бліскучымі вачмі і курчавымі пасмачкамі»? Мо прыгадалася яму колішняе, яшчэ юнацкае каханне, дачка ляснічага Іра Сакавічанка, якая «сеяла беларускую свядомасць сярод сялян і сялянскай інтэлігенцыі»?

Не без гэтага, як кажуць. Але двоістасць душы Абдзіраловіча сентыментальнасцю і меладраматызмам не растлумачыш. Калі б усё было так, значна прасцей зніклі б усе супярэчнасці, што абрынуліся неўспадзеўкі на колішняга студэнта, «апрашчоніка і нарадавольца». Уся бяда ў тым, што людзі, падобныя Абдзіраловічу, імкнучыся да новага, прывабнага для іх жыцця, не заўважаюць, як страчваюць нацыянальную глебу пад нагамі, становяцца тымі «перакаці-поле», што гатовы ў любую хвіліну прымкнуць да любога месца, толькі б лепш, цяплей і ўтульней ім пачувалася. Невыпадкова Ігнась ловіць сябе на думцы, што «хоць горача любіў бацькаўшчыну, але з якоюсь недаверанасцю думаў аб руху адраджэння, аб якім некалі чуў краем вуха».

Ёсць у аповесці і яшчэ адзін момант, які, здавалася б, у нечым уплывае на двоістасць паводзін яе галоўнага героя. Сталася так, што жонку старога пана Абдзіраловіча забілі, калі сыну споўнілася толькі тры месяцы. Якраз у гэты час у сялянкі Маланні выхоўваўся сын прыкладна такога ж узросту. Жанчына, дбаючы аб лепшай долі для свайго дзіцяці, пайшла на падман. Ігнасём Абдзіраловічам стаў яе ўласны сын Васіль. Сапраўды ж Ігнасік «ператварыўся»... у Васілька.

Адкрыццё гэтае ў значнай ступені актывізуе волю Абдзіраловіча: «Я з-за непаразумення трапіў у панскія сыны, я сын гэтай чорнай грамады і хацеў бы павесці яе ляпей за ўсіх да шчасця».

Максім Гарэцкі не прыспешвае працэс сацыяльнага перавыхавання Ігнася Абдзіраловіча. Гэтаксама ён далёкі ад думкі, каб паскараць рост нацыянальнай самасвядомасці героя. Абдзіраловіч — дзіця свайго часу, супярэчлівага, складанага. Аднак гэты час тым і цікавы, што ён — рана ці позна — перад кожным чалавекам паставіць мяжу, пераступіўшы якую лёгка зваліцца ў бездань чагосьці чужароднага, страціць сваю нацыянальную адметнасць.

Ці адчувае такую небяспеку Ігнась Абдзіраловіч? Па ўсім відаць, так. Як бы падсвядома ён пачынае ўжо пратэставаць супраць адмаўлення беларускаму народу ў праве народам звацца. Характэрны ў гэтых адносінах

Быў упэўнены: зло —
Гэта проста каршук.

Лепш прыцэліцца і...
Мы ўсё цэлімся ў неба,
Бы не можам,
Не хочам і тут зразумець:
Бог — у кожным з нас,
Зло — ў кожным з нас,
І ў хвалебным
Пераліку магчымасцей
Тоіцца смерць.

Дні, гады ці стагоддзі...
Вузламі тугімі
Шлях іх звязвае
З тонкаю ніццю жыцця.
Лепш прыцэліцца...
Цэлімся ў неба. І гінем
За паўкроку
Ад зробленага адкрыцця.

●

Зрэдку бачым прарочыя сны,
Зрэдку цешымся купленым раем,
Потым плачам і слёзы збіраем,
Каб было чым дажыць да вясны.

Каб дажыць... Але дзе ён, той край,
За якім абрываецца сцежка,
Не падкажуць ні слёзы, ні ўсмешка:
Хочаш-не, а жыві і чакай.

І чакаем. І ведаем: нам
Напрарочана снамі так многа,
Што адступіцца ўрэшце трывога,
І не ёй мы паверым, а снам.

Снам, такім жа, як мы, маладым —
І цяпер, і пасля, і да скону...
Не ў люстэрка глядзімся, ў ікону,
За якую хаваем гады.

●

Таямніца быцця, таямніца любові...
Колькі яркіх,
высокіх усплёскаў святла,
Што ні ў сэрцы збалелым,
ні ў выстылым слове,
І згасаючы, не дагараюць датла.

Не згараюць... І мучыць,
гняце таямніца:
Сэрца чуе гады — слова чуе вякі,
І то сэрца,
то слова спяшае ўсумніцца:
Шлях у вечнасць ніколі не бег
нацянькі.

Шлях... І вечнасць за ім...
Як заўжды, непазбежна,
Азірнешся — і агубіш кірунак, і шлях.
Пагукаеш былое — і ўспыхне бязмежжа
На знямелых губах,
На здранцвелых руках.

●

Нас вабіць час — нас забівае час...
Мы ж цешымся спадзеўкамі на вечнасць
У свеце, дзе любая недарэчнасць,
Разросшыся, засведчыць супраць нас.

Якія, к чорту, мы гаспадары
Хоць гэтага, хоць прывіднага свету?
Жывём — не ўмеем аддарыць за гэта,
Памром — каму й навошта ўсе дары?

Каму? Навошта? Перастрэне смерць —
І рукі не ўтрымаюць нават пёрка:
Перш ціха згасне позірк, потым зорка—
І ўжо не спалучыць іх, не паспець...

Нас вабіць час, нас забівае час,
На свой рахунак запісаўшы страту,
А вечнасць ці нябыт пазначаць дату,
Хто ведае, хто можа даць адказ?

выпадак, які адбываецца ў Пяцігорску, дзе Ігнась адпачывае пасля цяжкага ранення. Князь Гальшанскі пасвойму «дбае» пра беларускі народ. Сабраўшы беларусаў — бежанцаў, гэты «руплівец», які неўзабаве апынецца ў белагвардзейскім стане, так выяўляе сваю «рэвалюцыйную» платформу: **«У нас, белорусов, нет классовой борьбы!.. Нет ее, не должно быть и не будет!!!»** (выдзелена аўтарам аповесці.—**А. М.**).

«Аніхто з прысутных, ахвяруючы ў імя бацькаўшчыны, не пярэчыў яму, калі быў і не згодны...» Ды і, уласна кажучы, не так і лёгка было запярэчыць забітым сялянам, адарваным ад родных месц, «панскае пароды гвардзейскаму афіцэру». Запярэчыў Гальшанскаму не хто-небудзь, а Ігнась Абдзіраловіч, той самы Абдзіраловіч, які зусім нядаўна далей летуценняў «аб працы ў вольнай старонцы» не ішоў.

Быццам прарвала яго: «Вашых бацькоў паны забівалі бізунамі, і мянялі на заморскіх сучак, і прадавалі, як быдла... Вашых матак гвалтавалі панічы...З вас самых высмактвалі кроў. За бярозавую хлабасцінку з панскага лесу вас гнаілі ў турмах... І цяпер вам кажуць: у вас няма змагання класаў перад агульным ворагам... О, не! Яно ёсць!.. Яно ёсць, гэтае змаганне, яно павінна быць! Хто яго не прызнае, той не ведае холаду, голаду, а вы, вы...» Думаецца, невыпадкова ў гэтай «страснай шчырасці» Ігнася Абдзіраловіча гучыць не «нашых бацькоў», а «вашых бацькоў», не «нашых матак», а «вашых матак», не «з нас самых», а з «вас самых»... І не толькі таму, што герой пакуль што не ведае пра сваё сапраўднае сацыяльнае паходжанне. Прычына хутчэй за ўсё ў іншым. Абдзіраловіч і тыя, у абарону каго ён выступае, яшчэ па сутнасці знаходзяцца па розныя бакі барыкад. У гэтым выступленні на мітынгу — звычайны душэўны парыў чалавека, які прывык да праўды, сумленнасці і не можа змірыцца з хлуснёй, двурушнасцю. Аднак ад палітыкі, заўважаеш, Абдзіраловіч стаіць яшчэ вельмі далёка,ён так і не рашыў, з кім ісці.

У аповесці сам працэс выспявання рэвалюцыйных зрухаў у псіхалогіі людзей, прадстаўнікоў розных сацыяльных груп, падаецца псіхалагічна праўдзіва і непаспешліва. Больш таго, М. Гарэцкі, як ні адзін з яго сучаснікаў, меў грамадзянскую і пісьменніцкую мужнасць сказаць тую праўду аб рэвалюцыі, выказваць якую ў той час проста пабойваліся. У «Дзвюх душах» асноўная ўвага засяроджана не на ачышчальнай, жыватворнай сіле рэвалюцыйных працэсаў, а на той пене яе, якая нязменна з'яўляецца там, дзе ў жыцці грамадства наступаюць глабальныя перамены.

Якраз гэтая акалічнасць у многім і прадвызначыла лёс твора, надоўга схаваўшы яго ў «спецхраны». Відаць, сёйтой убачыў «небяспеку» ў ачарненні вобраза большавіка. Сапраўды, М. Гарэцкі фарбаў не пашкадаваў, пішучы свайго Гаршчка. Нават асобныя дакументальныя публікацыі, якія дружна запоўнілі ледзь не ўсе перыядычныя выданні краіны і асобныя ахвотна передрукоўваюцца рэспубліканскімі газетамі, блякнуць, калі знаёмішся з Іванам Карпавічам Гаршчком. Такія і калектывізацыю паскаралі, і «ворагаў народа» знаходзілі, а каму пашчасціла выжыць, застойныя працэсы рыхтавалі. Самае ж страшнае, што сваёй штодзённай дзейнасцю, якая куды страшней за бяздзейнасць, яны падрывалі веру ў саму рэвалюцыю, у сацыялізм, жорсткасцю, ідэйнай тупасцю, азвярэлым фанатызмам настройвалі сумленных людзей супраць партыі.

Хто ж ён, Іван Карпавіч Гаршчок? Карпавіч, як яго ўсе называюць, «грошы краў, цела брудзіў, а сумленне гарэлкаю заліваў». Перад гэтым, канешне, з роднай вёскай парваў, з беларускасцю назаўсёды развітаўся. Адсідка ў турме для гэтага нядачніка не прайшла бясследна. Гаршчок захапіўся... нелегальнай літаратурай. Хутка стаў «самым ярым ісцінарускім патрыётам, потым пад уплывам сваіх знаёмых студэнтаў — свядомых беларусаў — дужа скора асцюдзянеў», «перамахнуў... аж да бальшавіцкага лагера». Стаўшы «ідэйна-падкаваным», пераўтварыўшыся ў Карпавіча, ён усё ж усведамляе, што «ў абы-якой партыі мог бы знаходзіцца з поўнай шчырасцю».

Акарыкатурванне персанажа? Пішучы «свайго» Карпавіча, М. Гарэцкі са здзіўляючай празорлівасцю ўгледаўся ў тую «рознамасную» масу, якую абудзіла рэвалюцыя, як бы папярэджваў да чаго можна дайсці, прытрымліваючыся нават самых светлых задум і мэтаў, калі важную справу рэвалюцыйнага пераўтварэння свету даручыць гэткім «карпавічам» з іх люмпенскай псіхалогіяй. Яны «нейкім дзівам сумяшчаюць у душы сваёй найлепшы, здаецца, гуманізм і найгоршае, акажацца, чалавеканялюбства, хімію і алхімію, марксізм і хірамантыю і з аднолькавай шчырасцю веруюць у тое і другое». Бяда ў тым, што чым далей ішла рэвалюцыя, тым болей і часцей на яе шляху сустракалася гэткіх прымазанікаў, у якіх, калі разабрацца, ніколі нічога святога за душой і не было, а толькі прысутнічала нейкая ідэя, узведзеная ў абсалют, не падмацаваная разуменнем канкрэтных сітуацый...

З непрыхаванай трывогай расказвае Васіль, сапраўдны сын старога Абдзіраловіча, які выхоўваўся ў сялянскім асяроддзі, а цяпер — пралетарый, партыец, як у адным сяле «ўсе маладыя йшлі раней у свет, у гарады, а цяпер паварочаліся дамоў гультаямі, бандытамі і пад штандарам бальшавізму здзекуюцца над усімі сялянамі. Жывуць паразітамі, паўлезлі ў камітэт беднаты...» Такія, зразумела, за лозунг Карпавіча ўхопяцца абедзвюма рукамі: «Сячы трэба да карэння!»

Даведваецца пра ўсё гэта Ігнась Абдзіраловіч, і яго душа яшчэ больш пачынае дваіцца. Перажытае аднойчы, калі толькі ўпершыню па-сапраўднаму акунуўся ў вір рэвалюцыйных падзей, ніяк не дае пэўнасці. Усё ж тое раздарожжа, пакутлівыя ростані: «І адна палова яго, каторая разумела белых, маўчала, знямела». Але ж «і другая палова яго, каторая разумела чырвоных», таксама ў нейкім непрыкаянні. І зразумець многае ніяк не можа.

Якім бы ні быў Абдзіраловіч, як бы ні сумняваўся ён у падзеях, што адбываюцца, шукаючы ў іх сваю адзіную дарогу, пазбаўляючыся раздвоенасці душы, ён ні ў якім разе не належыць да людзей, што глядзяць на само жыццё ў нейкай адной фарбе. Пры ўсіх сваіх ваганнях, хістаннях, ён паступова пачынае разумець дыялектыку рэвалюцыі. І ў гэтым яго перавага перад іншымі двурушнымі інтэлігентамі, якіх так шмат было ў рэвалюцыйныя і паслярэвалюцыйныя гады. Яшчэ большая заслуга Абдзіраловіча, што ён пакрысе набліжаецца да разумення ўсёй значнасці і складанасці вырашэння нацыянальнага пытання на тагачасным этапе. Падыходзіць да таго, аб чым раней не задумваўся і што ўспрымаў залішне прамалінейна: «Бацькаўшчына — матка Беларусь?.. Але мая бацькаўшчына — уся Расія». Цяпер ён гэтак ужо не скажа.

Вочы Ігнасю адкрываюць не Карпавіч з яго псеўдарэвалюцыйнасцю, і не Васіль, які, як і многія яго аднадумцы, памылкова лічыць, што пры паспяховым вырашэнні сацыяльнага пытання само сабой будзе вырашана і пытанне нацыянальнае. Задумацца па-сапраўднаму над лёсам бацькаўшчыны дапамагаюць «прапаршчыку армейскаму» Мікола Канцавы, Ірына Сакавічанка, Сухавей. У самым пачатку твора Абдзіраловіч быў гэткі ж, як і іншыя беларускія інтэлігенты, што пазбавіліся родных каранёў: «...Быў сам несвядомы і хоць горача любіў бацькаўшчыну, але з якоюсь недаверкасцю думаў аб руху адраджэння, аб якім некалі чуў краем вуха». Паблукаўшы ж па душэўных пакутах, хоць далёка не ўсё зразумеўшы, ён ужо прызнаецца: «Я, бачыце, як беларус, патроху знаходжу сябе ў беларускай нацыянальнай і сацыяльнай свядомасці».

І Мікола Канцавы, і Ірына Сакавічанка, і Сухавей, як кажуць, дзеці свайго часу. Менавіта не забываючы аб гэтым, неабходна падыходзіць да разумення складанасці іх характараў, празмернага максімалізму. Але гэта такі максімалізм, што ўзнік не на голым месцы, яму таксама рыхтавала глебу сама рэчаіснасць.

Дваіцца, ой як дваіцца душа Ігнася Абдзіраловіча. Здаецца, вось-вось гатовы ён знайсці сябе на паўстанках гісторыі, ды зрабіць гэта яму па-ранейшаму цяжка. У той самы момант, калі многае ўжо зразумеў, даведваецца ад капітана Гарэшкі, як у «чразвычайцы» Гаршчок і яму падобныя здзекаваліся з манахаў. Чуе яшчэ адну, не менш жудасную гісторыю — пакаранне рэвалюцыйнымі кранштацкімі матросамі брата Гарэшкі. Нават сам Гарэшка, які заслужыў Гаршчкову «ласку цэлымі цэбрамі густой, запечанай, чорнай крыві паўстанцаў», не вытрымлівае, забівае Карпавіча.

«Сорам і прыкрасць» адчувае Ігнась, знаёмячыся ў газеце з некралогам, «бо шмат напісалі там красамоўнае лухты і проста маны пра камуністычную дзяяльнасць нябожчыка». Калі ж чуе гукі пахавальнага марша, яны «ўсё дужэлі і бальней хапалі за душу засмучона-паважным, накановaным». На гэтым у аповесці пастаўлена апошняя кропка.

Максімам Гарэцкім пастаўлена. Нам жа яе ставіць ранавата. І таму, што як і ў кожным сапраўдным творы, у «Дзвюх душах» многае як бы не дагаворваецца, і нанава пераасэнсоўваць твор — значыць, яшчэ глыбей спасцігаць сутнасць мастакоўскай задумы, раскрываючы ўсю значнасць вобразаў. Гэтая апошняя кропка не ставіцца яшчэ і па той прычыне, што аповесць быццам спецыяльна напісана для **нашага сённяшняга дня.** Яна ў многім і пра тое, што якраз цяпер выходзіць на першы план, набывае першаступеннае значэнне.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Ліст у рэдакцыю

ВОПЫТ СУСЕДЗЯЎ

Сёлета на пачатку ліпеня на Украіне адбылася навуковая канферэнцыя «Развіццё нацыянальных моў і пытанне двухмоўя». Пра гэта паведамлялася ў «Літаратурнай Украіне» ад 6 ліпеня 1989 г. Канферэнцыя была арганізавана Таварыствам украінскай мовы імя Т. Шаўчэнкі. Адкрываючы яе, старшыня ТУМ Д. Паўлычка адзначыў, што сярод прычын, якія спрычыніліся да ненармальнага становішча ўкраінскай мовы ў рэспубліцы, не апошняе месца займае тэорыя дзвюх родных моў, спароджаная «двух'языкаю» сталінскаю філалогіяй, трансфармаваная зараз у так званае гарманічнае нацыянальна-рускае двухмоўе. Мова каріннага насельніцтва рэспублікі на ягонай спаконвечнай тэрыторыі павінна стаць дзяржаўнай, галоўнай, забяспечыўшы развіццё нацыянальна-аднамоўнае культуры. Разам з тым прадстаўнікі кожнай нацыі могуць валодаць некалькімі мовамі. Такія імкненні ўсяляк варта падтрымліваць, у тым ліку ў дачыненні да рускай, польскай і іншых моў.

На канферэнцыі ТУМ выступіла звыш 50 удзельнікаў — філолагі, філосафы, правазнаўцы, гісторыкі, літаратары, настаўнікі, інжынеры і студэнты. Канферэнцыя прыняла наступную рэзалюцыю. Падаю ў перакладзе яе асноўныя палажэнні.

«1. Канцэпцыя нацыянальна-рускага двухмоўя (гарманічнае двухмоўе) з'яўляецца навукова неабгрунтаванай і палітычна шкоднай. Яе прымусовая рэалізацыя ва ўмовах Украіны спрычыняецца да практыкі рускай аднамоўнасці і дэнацыяналізацыі ўкраінскага народа.

2. Зацвярджэнне ленінскай нацыянальнай палітыкі ў нашай рэспубліцы вымагае надання ўкраінскай мове статуса дзяржаўнай мовы Украінскай ССР.

3. У УССР на дзяржаўным узроўні неабходна ўвесці сістэму арганізацыйна-прававых ды фінансава-эканамічных захадаў, накіраваных на дзейснае ўвядзенне ўкраінскай мовы як дзяржаўнай ва ўсе галіны дзяржаўнага і палітычнага жыцця».

На маю думку, і ТБМ імя Ф. Скарыны варта падумаць аб арганізацыі і правядзенні ў бліжэйшы час канферэнцыі, прысвечанай праблеме беларуска-рускага білінгвізму.

А. ЛЯГУЦКІ,
сябра ТБМ імя Ф. Скарыны.
г. Асіповічы.

Музыка

ПЛАНЫ, СПРАВЫ, НАДЗЕІ

Наш карэспандэнт гутарыць са старшынёй праўлення Музычнага таварыства БССР Міхасём ДРЫНЕЎСКІМ

— Міхась Паўлавіч, апошнім часам у асяроддзі музыкантаў, ды і не толькі музыкантаў, я чую такія размовы. Вось, маўляў, стварылі яшчэ адно таварыства, сабралі апарат, падавалі ладныя аклады, а спраў нешта не відаць. Шчыра кажучы, я і сама ведаю мала пра вынікі двухгадовай дзейнасці МТ БССР. (Праўда, ведаю, што старшыня праўлення працуе бясплатна, але праца на грамадскіх асновах не замінае ягонай дасведчанасці ў праблемах арганізацыі). Толькі зусім нядаўна рэдактарскі аддзел МТ пачаў інфармаваць праз «ЛіМ» пра справы таварыства. Напрыклад, пра стварэнне Асацыяцыі майстроў музычных інструментаў была досыць разгорнутая карэспандэнцыя...

— Вось бачыце — рэальны доказ таго, што таварыства існуе не на паперы...

— Але я прапаную перадусім пагаварыць пра самае, на маю думку, набалелае — пра стан музычнага выхавання ў рэспубліцы, на што новае таварыства, пэўна, павінна звяртаць увагу ў першую чаргу. Летась прайшоў і пленум МТ па гэтых праблемах — я была сярод удзельнікаў, потым дзялілася сваімі ўражаннямі і меркаваннямі з чытачамі, таму не буду паўтараць ужо аднойчы надрукаванае. Можа, вы, Міхась Паўлавіч, раскажаце, ці адчуваецца водгулле тых пленумаўскіх спрэчак і высноў у рэальным жыцці?

— Вядома, адчуваецца. Увесь гэты год таварыства трымае пад пільнай увагай праблемы музычнай адукацыі і выхавання дзяцей. Няма патрэбы доўга тлумачыць, якія гэта важныя прынцыповыя праблемы. Вырашэнне іх, вядома, не ў тым, каб далучыць дзяцей да тых ці іншых музычных інструментаў. Тут важна ўплываць на больш глыбінныя працэсы —фарміраванне духоўнай культуры, маральнае выхаванне маладога пакалення. Вы ўжо ў «ЛіМе» пісалі пра пленум МТ, прысвечаны мастацкаму выхаванню і музычнай адукацыі дзяцей, моладзі. Пасля таго пры праўленні МТ была створана камісія па музычнай адукацыі і выхаванні падрастаючага пакалення (яе старшыня — прарэктар БДК В. Яканюк). Задача камісіі — каардынаваць намаганні ўсіх арганізацый, зацікаўленых адпаведнымі праблемамі, таму ў яе складзе настаўнікі агульнаадукацыйных школ, выкладчыкі ДМШ, спецыяльных музычных навучальных устаноў, работнікі сродкаў масавай інфармацыі, кампазітары. Ужо вызначаны напрамкі працы камісіі. Тут і арганізацыя дзіцячых святаў усесаюзнага ўзроўню «Музычная пралеска», і музычна-прапагандысцкая работа ў дзіцячых дамах, школах-інтэрнатах, і арганізацыя кансультацыйных пунктаў па музычным выхаванні і правядзенне музычных педсаветаў, і сацыялагічныя даследаванні, і г. д.

— На тым самым пленуме была вострая гаворка пра кепскае ўзаемадзеянне агульнаадукацыйных і дзіцячых музычных школ, паміж якімі, амаль без выключэнняў, існуе антыпедагагічная канфрантацыя...

— Бо яны адно аднаму не хочуць пайсці насустрач! Дык вось, мы звярнуліся ў Міністэрства народнай адукацыі з просьбай вырашыць немалаважнае пытанне: залічваць у якасці абавязковай грамадска-карыснай працы заняткі дзяцей у ДМШ, у школах мастацтваў. Мы атрымалі здавальняючы адказ, і новымі вучэбнымі планамі школ гэта адлюстроўваецца. Увогуле ж, калі б паміж ведамасна раз'яднанымі ДМШ і агульнаадукацыйнымі школамі наладзіліся шматпланавыя сувязі, гэта магло б рэальна актывізаваць музычнае жыццё дзяцей.

— А ці не здаецца вам, Міхась Паўлавіч, што лепш чым нарошчваць патэнцыял ДМШ, павялічваць іх колькасць, скіраваць бы новыя намаганні і сродкі на патэнцыял музычнай адукацыі і выхавання ў агульнаадукацыйных школах і ПТВ — «музычны лікбез» проста неабходны для кожнага цывілізаванага чалавека! Музычныя школы маглі б існаваць у меншай колькасці і не для ўсіх запар, як цяпер, а толькі для сапраўды дараўітых дзяцей, чые музычныя здольнасці можна развіваць нават з арыентацыяй на будучую музыканцкую прафесію. Я ведаю, сёння ёсць перакананыя і кампетэнтныя прыхільнікі менавіта гэткай канцэпцыі...

— Музычны ўсенавуч пакуль што, на жаль, толькі мара, справа не бліжэйшага часу. Таму мы павінны дбаць найперш пра тое, што можна рэальна зрабіць зараз жа. Летась у Гродне («ЛіМ» таксама пра гэта пісаў) мы правялі музычны педсавет на тэму: «Музычна-эстэтычнае выхаванне дзяцей у агульнаадукацыйных школах: вопыт, праблемы, шляхі ўдасканалення». Гэта была першая і, зазначу, плённая спроба новай формы арганізацыйна-метадычнай нарады, прызначэнне якой — на ўзроўні аднной вобласці разгледзець праблемы музычна-эстэтычнага выхавання. Удзельнікі педсавета (а сярод іх былі і прадстаўнікі саюзных рэспублік, Цэнтральнага праўлення Усесаюзнага музычнага таварыства) зрабілі выснову: школа не можа выканаць місію музычнага ўсенавуча ва ўмовах аднаго на тыдзень урока музыкі. І з новага навучальнага года на Гродзеншчыне вырашана ўвесці ўжо дзве гадзіны такіх заняткаў з 1 па 4 класы, а ў якасці эксперыменту прадоўжыць урокі музыкі ў некалькіх школах да сёмага класа. Мала таго, Гродзенскае абласное аддзяленне МТ, дзе старшынёй В. Місцюк, прапануе вывучыць магчымасці школ абласнога цэнтра і там, дзе ёсць грунтоўныя ўмовы, развіць праграму урокаў музыкі аж да дзесятага класа, па дзве гадзіны на тыдзень.

Таварыства значную ўвагу надае і шэфству музыкантаў над дзіцячымі дамамі, школамі-інтэрнатамі, а таксама дабрачыннай дзейнасці: напрыклад, на Віцебшчыне і на Магілёўшчыне прайшлі дабрачынныя канцэрты на карысць дзіцячых дамоў і школ-інтэрнатаў.

— На гэтай ніве МТ можа зрабіць нямала і атрымаць неблагія вынікі. А вось ці можна хоць што-небудзь зрабіць для тых, хто ўжо «самавызначыўся» ў сваіх стасунках з музыкай? Як вы мяркуеце ўплываць на дарослых?

— Надзеі нашы звязаны, канечне, з аўдыторыяй самага чулага ўзросту: дашкольнікамі і малодшымі школьнікамі. Але нельга адмаўляцца ад пошуку дзейсных форм работы з моладдзю, з падлеткамі. Для гэтага патрэбны людзі, здольныя да такой работы, бо нельга працаваць з моладдзю, як некалі. Трэба жыць яе эмоцыямі, гаварыць яе мовай — каб зацікавіць, павесці за сабой. І мяне здзіўляе, што ў гэтай сітуацыі неапраўданыя паўнамоцтвы атрымаў камсамол. Фактычна некампетэнтным людзям дадзена права камерцыйнай дзейнасці ў сферы музычных інтарэсаў моладзі — гэта ж толькі паглыбляе крызіс у эстэтычным выхаванні! А што датычыць дарослых... У якасці станоўчага прыкладу назаву ініцыятыву Магілёўскага аддзялення МТ, дзе спрабуюць зрабіць цыкл-«лікбез» для настаўнікаў агульнаадукацыйных школ. Ліквідаваць невуцтва настаўнікаў, якія пагардліва ставяцца да размоў пра музычнае выхаванне, да сваіх калег — выкладчыкаў музыкі, спеваў, — вельмі важная задача. Наогул, паўтаруся, неабходна, так бы мовіць, здружыць ДМШ і школы агульнаадукацыйныя, стварыць пярвічныя арганізацыі МТ у школах — тады будзе сапраўдны эфект музычнага выхавання і асветніцтва.

— Пакуль МТ асветніцкую работу вядзе праз лекцыі-канцэрты. Магло ж бы што-небудзь і яшчэ?

— Хацелася б разнастаіць формы асветніцтва, распрацаваць сістэму дагавораў з прадпрыемствамі і ўстановамі на сталае і ўсебаковае музычна-эстэтычнае абслугоўванне розных катэгорый насельніцтва. Шкада, што таварыству не аддалі, як мы прасілі, гарадскія студыі гуказапісу. Яны падпарадкоўваюцца Міністэрству бытавога абслугоўвання, і мо таму нікога не турбуе, за кошт якога рэпертуару існуюць і даюць прыбытак гэтыя выгадныя для дзяржавы студыі. Я ведаю выпадкі, калі ў студыі, размешчаныя на цэнтральных вуліцах нашай сталіцы, звярталіся людзі, каб перапісаць што-небудзь з беларускіх народных мелодый, і ім адмаўлялі, бо такога ў рэпертуары няма. А няма не па прычыне якіх-небудзь ведамасных рэгламентацый, а толькі таму, што беларускі рэпертуар не цікавіць саміх работнікаў «музычнага сервісу», ён для іх проста не існуе. Я ўжо не кажу пра маральны бок такой пазіцыі нашай сферы паслуг—гэта ж проста непрафесійны падыход да справы! Музычнае таварыства ставілася б да яе, вядома, інакш, і бюджэт рэспублікі наўрад ці пацярпеў бы ад таго, што тысячы рублёў прыбытку ад студый ішлі б непасрэдна, мінуючы дзяржаўную кішэню, праз МТ — на развіццё мастацтва, на ўздым культуры. Сюды ж так або інакш выдаткоўваюцца фінансы!

— Да вас, Міхась Паўлавіч, быў ужо прэтэндэнт на гэтыя студыі — дзяржаўныя органы культуры. І ёсць пэўная рацыя ў тым, каб яны належалі не Мінбыту, а Міністэрству культуры, але... Так што змагацца за «Моцарта ў сэрцах» Музычнаму таварыству наўрад ці давядзецца разам з Мінбытам і ягонымі студыямі гуказапісу.

— Ну, што ж... Затое ў нас ёсць аднадумцы, саюзнікі ў Міністэрстве культуры рэспублікі і Міністэрстве народнай адукацыі, з удзелам якіх у канцы верасня правядзём рэспубліканскі педсавет на тэму: «Узаемадзеянне ўстаноў народнай адукацыі, культуры, музычных навучальных устаноў у вырашэнні пытанняў выхавання падрастаючага пакалення». Прадбачу, што будзе нямала вострых выступленняў і канструктыўных прапаноў. Чакаем ад практыкаў-музыкантаў, педагогаў зацікаўленага абмену вопытам. Напрыклад, прафесар В. Роўда пабываў нядаўна па лініі МТ у ФРГ, дзе на працягу дзесяці дзён знаёміўся з сістэмай музычнай адукацыі дзяцей. І калі ён падзеліцца сваімі ўражаннямі на педсавеце, гэта будзе ўклад у агульную нашу справу, дапамога ўсім, хто клапоціцца пра культурную будучыню рэспублікі.

— Міхась Паўлавіч, а чаму апошнім часам сціхлі размовы пра падзею, якая можа мець вялікі выхаваўчы ўплыў, шмат у чым вызначаць культурнае аблічча Беларусі, перспектыву духоўнага развіцця многіх і многіх людзей? Я наконт стварэння ў Мінску Пеўчага поля. Гады тры таму тэлебачанне нават правяло цыкл перадач са спрэчкамі пра месца будаўніцтва поля, пра рэгламент самога свята, яго жанравую структуру, рэпертуар і г. д.

— Дзеячы беларускай культуры і мастацтва ўсё жыццё чакаюць рэспубліканскага свята песні. І, нарэшце, пра яго загаварылі ўсур'ёз. Калі з'явілася МТ, мы зацвердзілі свой план падрыхтоўкі свята, удакладнілі абавязковы рэпертуар, правялі пасяджэнне харавой секцыі, рэспубліканскую канферэнцыю хормайстраў. На месцах пачалі вучыць рэпертуар. Крыху пазней мы сабралі харэографаў, каб далучыць іх да падрыхтоўкі свята. (Увогуле, МТ магло б узяць на сябе функцыі яго творчай падрыхтоўкі і забяспечыла б усё як мае быць). А забеспячэнне будаўніцтва самога Пеўчага поля ўскладалася на гарадское кіраўніцтва. Былі альтэрнатыўныя праекты, былі сустрэчы беларускіх архітэктараў з вопытнымі акустыкамі і эксплуатацыйнікамі, якія мелі дачыненне да праектаў пеўчых палёў у прыбалтыйскіх рэспубліках або даглядаюць іх зараз, ведаюць да драбніц вартасці або пралікі канкрэтнай тэхналогіі. Ды раптам высветлілася, што будаўніцтва Пеўчага поля, адкрыццё якога намячалася на 92-гі год, пераносіцца на больш далёкі тэрмін. Якія прычыны — не ведаю дасюль. Калі яны аб'ектыўныя і важкія, дык чаму прадстаўнікі кіруючых органаў рэспублікі не сустрэнуцца з музычным актывам і не растлумачаць? А то ствараецца ўражанне, што па-ранейшаму дзейнічае ў нас рэшткавы прынцып не толькі вылучэння сродкаў на культуру, а і самога стаўлення да праблем культуры.

Я не буду рабіць зараз параўнанняў з Украінай, дзе пеўчыя палі мяркуецца пабудаваць у кожным абласным цэнтры. Гэта ўжо зроблена ў Палтаве, у Хмяльніцкім. Таварыства на Украіне існуе ўжо 30 гадоў, мае важкі рахунак у банку, так што можа разам з дзяржаўнымі органамі фінансаваць будаўніцтва аб'ектаў культуры. Мы ж толькі становімся на ногі, наш капітал, як кажуць, сімвалічны. Але гэта не значыць, што мы павінны маўчаць і не падаваць свой голас у сітуацыях, вызначальных для беларускай культуры!

Вось, напрыклад, пайшла пагалоска, што свята песні можна правесці і на стадыёне. Ды ўжо сама такая думка абражае ідэю! Адна справа — камерцыйныя рок-канцэрты пад фанаграму (у іх сапраўднай «каштоўнасці», дарэчы, ужо разабраліся расчараваныя наведвальнікі стадыёна). Другая справа — мастацка-спартыўныя відовішчы, прымеркаваныя да ўсенародных святаў, фестываляў. І зусім іншая справа — свята песні. Пры чым жа тут стадыён «Дынама»? Можа, нам запрапануюць іпадром або танкавы палігон, бо там яшчэ больш месца? Наша таварыства рашуча абараняе ідэю свята на Пеўчым полі і спадзяецца на яе ажыццяўленне.

— Пеўчае поле — гэта ж не міфічны амерыканізаваны «парк цудаў», ідэя якога быццам звалілася з неба ўслед за тымі неспадзяванымі мільярдамі! Гэта зусім рэальная і даўняя культурная патрэба народа, для задавальнення якой, пэўна, мільярды і не спатрэбяцца. Але, я думаю, цяганіна не скончыцца, пакуль урад рэспублікі, кіраўніцтва горада, а можа, і кіраўнікі заможных прадпрыемстваў і сельскіх гаспадарак, і прафсаюзы, і нефармальныя суполкі не ўсвядомяць, што вырашэнне праблемы Пеўчага поля ў рэспубліцы мае і высокі гуманістычны сэнс, і надзённы палітычны змест, і таму трэба ўключацца ў справу. Пачнецца справа — з'явіцца перспектыва, а там і плён..

Задумалі ж некалі музыканты ўшанаваць памяць І. Жыновіча, надаўшы ягонае імя новаму конкурсу маладых выканаўцаў, зрабілі першы крок — і атрымалася нават свята народна - інструментальнай музыкі. Потым адбыўся Рэспубліканскі конкурс вакалістаў імя Л. Александроўскай. У Музычнага таварыства разам з Міністэрствам культуры ёсць і далейшыя задумкі, так?

— Неўзабаве ў нас з'явяцца традыцыйныя харавыя фестывалі імя Г. Цітовіча — для народных калектываў і імя Р. Шырмы — для акадэмічных. Думаю, з часам арганізацыя ўсіх нашых беларускіх «фірменных», імянных конкурсаў і аглядаў будзе клопатам МТ і музычных навучальных устаноў. Трэба вызваліць ад гэтага цяжару Міністэрства культуры, якое трымае на сабе адказнасць за правядзенне буйных мерапрыемстваў: «Беларуская музычная восень», «Мінская вясна», Усесаюзны фестываль польскай песні, разнастайныя творчыя конкурсы, Дні культуры і інш. Наша ж таварыства па меры магчымасці ўдзельнічае поруч з іншымі арганізатарамі ў многіх справах. Рэспубліканскае свята духавой музыкі, «Палескае свята» баяністаў і акардэаністаў у Гомелі прайшлі з нашым удзелам, зараз рыхтуемся да рэспубліканскага свята беларускага фальклору і старадаўняй музыкі, прысвечанага 500-годдзю Ф. Скарыны, да ўжо другога свята «Звініце, цымбалы» (першае было ў Віцебску, наступнае плануецца ў Гомелі). Разам з Дзяржаўным канцэртным аркестрам Беларусі правядзём у Баранавічах агляд-конкурс вялікіх эстрадных аркестраў рэспублікі. Пры падтрымцы Усесаюзнага музычнага таварыства і разам з БДК наладзім у кастрычніку Усесаюзныя курсы выканаўчага майстэрства «Акадэмія старадаўняй музыкі». Заняткі клавесіністаў будзе весці З. Ружычкава (ЧССР), арганістаў— масквіч А. Янчанка, удзельнічае таксама спецыяліст па ансамблі старадаўняй музыкі педагог БДК Э. Габрыэлян і інш. Курсы платныя, але для вядучых спецыялістаў рэспублікі, лепшых студэнтаў БДК, актывістаў таварыства мы паспрабуем наладзіць заняткі за кошт МТ.

— Калі ласка, Міхась Паўлавіч, раскажыце крыху пра абласныя і гарадскія аддзяленні таварыства. У якіх умовах існуюць, чым займаюцца?

— Абласныя аддзяленні ўтварыліся крыху больш чым год таму. Старшыні іх, як і ў рэспубліканскім праўленні, працуюць на грамадскіх асновах. Ёсць і канкрэтныя справы. У Гомелі, як ведаюць чытачы «ЛіМа», праведзена «Палескае свята»; утвораны сімфанічны аркестр. Між іншым, калі аркестр выступіў перад удзельнікамі абласной партыйнай канферэнцыі, гэта настолькі ўразіла кіраўнікоў вобласці, што яны самі прапанавалі дапамагчы ў забеспячэнні калектыву. Дапамог і абласны савет прафсаюзаў. Спрабавалі нашы калегі-гамяльчане стварыць і дзіцячы музычны тэатр. Група

энтузіястаў паставіла музычную казку маладога беларускага кампазітара Я. Магаліфа «Бармалей», у спектаклі з задавальненнем удзельнічалі дзеткі. Але ўсё на тым і скончылася, бо тэатр без памяшкання існаваць не можа.

— Няўжо ніводнае з буйных прадпрыемстваў Гомеля не знойдзе для дзяцей прытулак у сваім Палацы культуры ці клубе? Гэта ж — дзеці, мо нават і дзеці тых, хто працуе на заводах!

— На жаль... Гаспразлік не дазваляе адміністрацыі займацца дабрачыннасцю і аддаваць сцэну, залу ці які-небудзь пакойчык тым, хто не можа заплаціць. Адзінае суцяшэнне: у Гомелі будуецца, умоўна кажучы, Дом творчых саюзаў, пад яго дахам, відаць, знойдзецца места і для МТ. Між іншым, Гомельскае аддзяленне мае ўжо вядомыя сярод спецыялістаў вытворчыя майстэрні па рамонце і настройцы музычных інструментаў. Людзі тут працуюць вельмі кваліфікаваныя і сумленныя, работы выконваюць з гарантыяй. Гэта выбівае апору ў справах розных халтуршчыкаў. Толькі памяшканне, дзе прытуліліся майстэрні, у аварыйным стане, а іншага будынка пакуль не знойдзена.

Таварыства ў Магілёве ўзяло на сябе абслугоўванне розных мясцовых і прафесійных святаў. Напрыклад, Дзень працаўнікоў сельскай гаспадаркі, Дзень машынабудаўніка, Дзень работнікаў міліцыі. Прадпрыемствы, установы, працоўныя калектывы заключаюць з таварыствам доўгатэрміновыя дагаворы аб творчай садружнасці і наогул ахвотна звяртаюцца да паслуг МТ: узровень не горшы, а плаціць трэба менш, чым просяць за тую ж работу музычныя кааператывы.

Брэстаўчане вядуць музычна-асветніцкую дзейнасць па абанементах: «Студзеньскія музычныя вечары», «Музычныя нядзелі», дапамагаюць арганізоўваць слухачоў на філарманічныя канцэрты. Да 50-годдзя Брэсцкага музвучылішча рыхтуецца адкрыццё музея музычнай культуры Брэстчыны. Шкада, што тутэйшае МТ не мае падтрымкі з боку абласных партыйных і савецкіх органаў. І кіраўніцтва Віцебшчыны чамусьці недаацэньвае патэнцыял МТ, не разумее значэння новай арганізацыі для жыцця вобласці.

А вось гродзенцы падтрымку маюць. Тут увагу засяродзілі на выхаванні дзяцей — пра гэта я ўжо гаварыў у пачатку нашай размовы. Затое, як ні дзіўна, у вакууме недаверу існуе Мінскае абласное аддзяленне. Ні памяшкання, ні падтрымкі з боку абласных дырэктыўных органаў. Тым не менш, аддзяленне сур'ёзна занялося асветніцтвам. Тут і прапаганда класічнай спадчыны, і аўтарскія канцэрты, і творчыя сустрэчы, і лекцыі-канцэрты, якасць якіх кантралюе мастацкі савет. Тут і дапамога пярвічным арганізацыям у набыцці нот, грамзапісаў, у вырабе сцэнічных касцюмаў.

У асноўным створаны аддзяленні МТ у раёнах і гарадах, ды амаль усе яны бядуюць, не адчуваючы асаблівай кіраўнічае ласкі...

— А ці даўно, Міхась Паўлавіч, беспрытульным было і праўленне рэспубліканскага МТ? Зараз як легенду расказваюць пра вашы першыя арганізацыйныя сходы, калі вы, ды ваш намеснік Томас Мацвеевіч Курыла, ды яшчэ бухгалтар сустракаліся на лаўцы ля купалаўскага тэатра ці ля лесвіцы Дома мадэляў — каб на каменным парапеце раскласці і падпісаць дзелавыя паперы! Вось, нарэшце, і памяшканне для вашага апарату ёсць, і першы нумар свайго выдання выпусцілі, і вытворчы камбінат па вырабе, рамонце і рэстаўрацыі музычных інструментаў у ваша распараджэнне перадалі, і ён дае таварыству асноўны прыбытак. І настойліва вядуцца размовы наконт перадачы вам яшчэ і Маладзечанскай фабрыкі музычных інструментаў...

— Дык і адчуваем мы сябе больш упэўнена: і людзям ёсць дзе сабрацца, абмяркаваць праблемы, планы, і кішэня ў нас папаўняецца. З'явілася магчымасць ствараць супольнасці членаў МТ па інтарэсах, і ўжо створаны чатыры асацыяцыі прафесійных дзеячаў музычнага і харэаграфічнага мастацтва. Супольна з упраўленнем дашкольнага выхавання Міністэрства народнай адукацыі стварылі аб'яднанне музычных кіраўнікоў дзіцячых садоў, намецілі наладзіць на базе лепшых дзіцячых садоў Мінска своеасаблівую лабараторыю для вывучэння і абмеркавання праблемы далучэння дзяцей да вытокаў беларускай нацыянальнай культуры. Члены МТ, а таксама танцавальныя і харавыя калектывы рэгулярна выязджаюць у розныя гарады краіны і за мяжу для абмену вопытам, удзелу ў канферэнцыях, фестывалях. Наладжваем сувязі з польскім таварыствам імя Г. Вяняўскага. Фальклорны ансамбль БДУ «Неруш» удзельнічае ў фестывалі «Еўрапейскія маладзёжныя сустрэчы», які адкрываецца 14 верасня ў Штутгарце.

Працаваць можна было б больш інтэнсіўна і творча, калі б не масавая пасіўнасць у дачыненні да спраў музычнага таварыства. Уступілі ў МТ пераважна прафесійныя музыканты. Нямала робяць педагогі БДК, музычныя школы пры кансерваторыі, Мінскага музвучылішча, артысты філарманічных калектываў. Але ёсць, на жаль, члены прэзідыума праўлення, якія нават не ходзяць на нашы нарады, нягледзячы на неаднаразовыя запрашэнні. Затое лічаць, што маюць права без дай прычыны зняважліва гаварыць пра таварыства. Прыкра, што ў члены МТ памкнуліся людзі, пра якіх не чулі ні прафесіяналы, ні самадзейнікі, ні музыканты-педагогі. Прыкра, бо яны памкнуліся «запісвацца ў таварыства» пасля таго, як даведаліся, што актывісты могуць набыць турпуцёўку ў замежныя краіны. Дарэчы, адразу і запатрабавалі пуцёвак! Шкада, што мала дзяцей уступае ў МТ. Для іх штогадовы ўзнос усяго 20 капеек — кошт нашага значка. Думаю, зусім даступная сума. Да таго ж, я неаднойчы пераконваўся ў гэтым на ўласныя вочы, дзеці любяць адчуваць сябе патрэбнымі ў нейкай справе дарослых.

— Так-так. І мне расказвалі, як на фестывалі «Музычная пралеска» чэлябінскія школьнікі, члены МТ, завіхаліся сярод арганізатараў, дапамагалі афармляць залу, распаўсюджваць запрашальныя білеты сярод гараджан і да т. п.

— Уяўляеце, якая гэта школа: і працоўнага выхавання, і грамадзянскага, і музычнага, і проста — зносін з людзьмі! Таму вельмі хочацца, каб праца МТ БССР была паўнакроўнай, з удзелам усіх, у тым ліку і самых маладых, сіл грамадства.

— Ці не дапамаглі б вам у гэтым сувязі з творчымі саюзамі? Кампазітары ўжо з вамі поруч. А вось літаратары, кінематаграфісты, мастакі — яны ж таксама вядуць пэўную асветніцкую работу. Чаму б калі-нікалі не весці яе, грунтуючыся на сінтэзе мастацтваў?

— У гэтым напрамку мы распачалі пошук, калі мець на ўвазе канцэрты-гутаркі, музычныя сустрэчы ў бібліятэках. Але, думаю, сапраўдны пошук разнастайных форм работы пачнецца тады, калі МТ умацуе свае пазіцыі, дакажа дзейснасць спраў, калі мясцовыя органы культуры, шматлікая армія музыкантаў, артыстаў-аматараў і педагогаў адчуюць у таварыстве не канкурэнта, а саюзніка. Думаю, многае вырашыцца і на чарговым пленуме праўлення МТ БССР, дзе будзе разгледжаны праект нашай праграмы.

— Дзякуй, Міхась Паўлавіч, за размову.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Слова пра свой народ

Учора ў Мінску закрылася выстаўка жывапісу і графікі Ільі ГЛАЗУНОВА

У ЧАС работы выстаўкі мастак сустракаўся з гледачамі і са сваімі мінскімі калегамі. У оперным тэатры адбыўся творчы вечар Глазунова, частка сродкаў ад якога перададзена на рахунак Беларускага фонду культуры на пабудову помніка Францыску Скарыне ў сталіцы рэспублікі. Мастак адказаў на шматлікія пытанні, якія датычыліся яго поглядаў на гісторыю мастацтва, ягонага разумення духоўнасці і бездухоўнасці. У запісе вечар паказаны па тэлебачанні. І выстаўка, і сустрэча з мастаком выклікалі самыя розныя пачуцці ў мінскай аўдыторыі. Адны ўспрынялі Глазунова адразу і цалкам, другія знайшлі пацвярджэнне свайму непрыманню ягонага мастацтва, трэція ўбачылі нібыта розных людзей у адной асобе — Глазуноў-мастак, Глазуноў-палітык, Глазуноў-гісторык...

Але ў адным, мабыць, зыходзяцца ўсе: гэта выстаўка — значная падзея, і не толькі ў мастацкім жыцці рэспублікі. Мы ўпершыню мелі магчымасць убачыць на ўласныя вочы знаёмае раней толькі па рэпрадукцыях і чутках, так бы мовіць — памацаць легенду рукамі. У Мінску выстаўка не выклікала ажыятажу, традыцыйнага спадарожніка мастацтва Глазунова ў Маскве, але поспех яе ў сталіцы Беларусі відавочны. І справа не толькі ў добра пастаўленай рэкламе і не толькі ў недасведчанасці так званага масавага гледача (выдаткі эстэтычнага выхавання). Той, хто быў узрушаны карцінай Аляксандра Іванова «Яўленне Хрыста народу» ці палотнамі Міхаіла Несцерава, прысвечанымі тэме Святой Русі, успрымае «Вечную Расію» Глазунова без асаблівага захаплення. Ёсць мастакі, на якіх «ходзяць» без усялякай рэкламы і на якіх «не ходзяць», якую рэкламу ні зрабі. Наўрад ці Ілья Глазуноў мог бы дваццаць год трымаць у напружаным чаканні публіку і крытыкаў — маўляў, ну што ён яшчэ там выдасць? — каб сапраўды час ад часу нешта не «выдаваў».

Прымаючы многае з думак Б. Крэпака (артыкул «Парадоксы Ільі Глазунова», змешчаны ў мінулым нумары «ЛіМа»), дазволю сабе выказаць некаторыя меркаванні, якія, магчыма, дапоўняць ягоныя нататкі.

Мноства мастакоў лепей за Глазунова адчуваюць колер, лепей малююць, будуюць кампазіцыю. Але ні майстэрскім малюнкам, ні колеравай гармоніяй, ні дасканалай пабудовай карціны гледача не здзівіш. Бо ён жадае найперш бачыць у мастаку асобу — чалавека, здольнага на ўласную думку і ўласнае слова. Менавіта гэтай якасцю Ілья Глазуноў валодае. Сёння ўласную думку можна выказваць, не надта азіраючыся на бліжэйшага міліцыянера. Перабудова і публічнасць паспрыялі пэўнай разняволенасці грамадскай думкі. А вось яшчэ зусім нядаўна, як прыгадвае сярод іншага Ю. Шчакачыхін у артыкуле «Справа ўзору васьмідзесятых» («Литературная газета» за 8 жніўня г. г.), захоўванне дома рэпрадукцыі карціны Глазунова «Містэрыя XX стагоддзя» было падставай для абвінавачання ў «антысаветчыне» з адпаведнымі вынікамі для прыхільніка творчасці мастака.

Каб зразумець палотны Глазунова, трэба памятаць пра час, калі яны ствараліся. Тады на першы план выйдзе іх сацыяльны змест — пратэст супраць бездухоўнасці і нацыянальнага нігілізму, выказаны ў форме, зразумелай для грамадства «застойнага часу». Падобна на тое, што мастак свядома збядніў сваю жывапісную мову, пазбягаў складаных псіхалагічных калізій. Усё для таго, каб быць зразумелым. Па сутнасці, ён займаўся і зараз займаецца папулярызацыяй расійскай гісторыі, асветніцтвам. Чыста жывапісныя пытанні, фармальныя пошукі для яго на другім месцы. Сёння ўжо відавочная просталінейнасць «Містэрыі XX стагоддзя», як відавочныя і пластычныя заганы гэтага палатна. Хто ведае, як праз некалькі гадоў будзе ўспрымацца «Вечная Расія»?

Гістарычная канцэпцыя, якую Ілья Глазуноў адлюстраваў у гэтым палатне, падаецца мне спрэчнай. Я — беларус, і гэта вызначае мой погляд на расійскую гісторыю. Мяне, скажам, мала кранае лозунг «Масква — трэці Рым, а чацвёртаму не бываць!» Расія мне не чужая, як не чужыя і іншыя суседзі на планеце. Мне ў роўнай ступені дарагія рыжскі Помнік Свабоды, кіеўская Сафія, саборы Крамля і кракаўскі Вавель. Разам з тым я не магу ўспрымаць як святога князя Уладзіміра, хоць ён і кананізаваны рускай праваслаўнай царквою. Так, ён паклаў пачатак хрысціянству на Русі. Але ж да гэтага ён спаліў Полацк, гвалтам узяў Рагнеду на вачах яе бацькоў і братоў, а потым на вачах Рагнеды іх забіў. Дарэчы, афіцыйныя гісторыкі праваслаўя і самадзяржаўя ўжо якое стагоддзе спрабуюць абяліць Уладзіміра, перакінуць віну за гэтыя злачынствы на ягонае асяроддзе, сваякоў — не атрымліваецца. Нездарма полацкія князі — нашчадкі Рагнеды — не давалі сваім дзецям імя «Уладзімір», нездарма з варожасцю глядзелі ў бок Кіева, нездарма пабудаваная на крыві дзяржава не вытрымала ўдару татарскай конніцы.

Спрошчана трактуе мастак стасункі Русі (дакладней, той яе часткі, якая потым стала Маскоўскай дзяржавай) і Арды: зверападобны татарын з чаркай сядзіць на трупах рускіх князёў, а побач — аголеная паланянка. Ёсць і другая думка. Рускі гісторык Леў Гумілёў пісаў нават пра «сімбіёз Русі і Арды». Гэта, відаць, перабольшанне, але тое, што Арда сыграла пэўную ролю ва ўтварэнні палітычных інстытутаў Маскоўскай дзяржавы, — гістарычны факт. Дарэчы, і Русь Маскоўская, Русь Літоўская абапіраліся на Арду ў барацьбе між сабою.

Схематызм у кампазіцыі і аднамернасць у трактоўцы гістарычных падзей адчуваюцца і ў іншых эпізодах «Вечнай Расіі». Ці мог аўтар гэтага пазбегнуць? Думаю, што не. Узяўшыся намаляваць на адным палатне «сто вякоў» (у літаральным сэнсе), Ілья Глазуноў непазбежна павінен быў збіцца на пералік імёнаў і падзей. І ўсё роўна на ўсе плошчы карціны не хопіць; і ўсё роўна гледачы будуць пытаць, чаму нехта намаляваны, а нехта не, чаму ў той ці іншай асобы не выяўлены тыя ці іншыя рысы.

Для мяне асабіста «Вечная Расія» ўвасоблена ў геніяльным палатне Сурыкава «Раніца стралецкай кары». Народная трагедыя — братазабойства, знішчэнне цэлага саслоўя; гвалтоўнае зацвярджэнне ідэі, што чалавек — нішто, а дзяржава — усё. Гэта цана «паскоранага» развіцця Расіі ў пятроўскую эпоху. На жаль, тое ж было і ў навейшай гісторыі Расіі і звязаных з ёю агульным лёсам народаў. Аналіз адной кроплі марской вады дае ўяўленне пра тое, што такое мора. Адно імгненне «на зломе эпох», убачанае мастаком, дае больш для разумення гісторыі народа, чым даволі падрабязны пералік падзей і асоб.

І ўсё-такі я лічу «Вечную Расію», цэнтральнае палатно выстаўкі Глазунова ў Мінску, — творам безумоўна цікавым і сёння неабходным. Гэта сведчанне абуджэння рускай нацыянальнай свядомасці. Гэта спроба зазірнуць углыб гісторыі, за V стагоддзе, ад якога звычайна адлічваюць гісторыю ўсходняга славянства.

Ілья Глазуноў сказаў сваё слова. З яго думкамі будуць спрачацца. Думаю, найперш беларусы і украінцы, у якіх шмат кропак дачынення з Расіяй у этнічнай, палітычнай і культурнай гісторыі і, адпаведна, шмат спрэчных пытанняў. А значыць, з'явяцца новыя творы, у якіх мастакі, выходзячы з вопыту Глазунова, паспрабуюць сказаць сваё слова пра гістарычныя шляхі сваіх народаў.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

ВЕЧАР ДРУЖБЫ

У Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі ў рамках дэкады, прысвечанай 42-й гадавіне незалежнасці Рэспублікі Індыі і 18-й гадавіне падпісання дагавора аб міры, дружбе і супрацоўніцтве паміж Савецкім Саюзам і Індыяй, прайшоў вечар савецка-індыйскай дружбы.

Першы намеснік Генеральнага дырэктара Беларускага рэспубліканскага НВА «Парашковая металургія» П. Віцязь і супрацоўнік гэтага аб'яднання В. Гарабцоў расказалі аб супрацоўніцтве паміж дзвюма краінамі. Аб знамянальных і культурных сувязях савецкага і індыйскага народаў прыгадаў супрацоўнік Мінгарвыканкома С. Барташ.

Прысутных, сярод якіх былі індыйскія студэнты, а таксама члены мінскага клуба «Сябры Індыі», віталі прадстаўнік Ленінградскага аддзялення таварыства сувязей з замежнымі краінамі, кіраўнік ансамбля індыйскіх танцаў клуба «Лотас» Ірына Футэр, якая выканала некалькі індыйскіх танцаў.

Прыезд Ірыны Эмануілаўны ў Беларусь невыпадковы. І. Футэр — унучка вядомага беларускага сатырыка і гумарыста Анатоля Дзеркача. Цяпер яна з маці адпачывае ў Доме творчасці пісьменнікаў «Іслач».

НАШ КАР.

ШЭФСКІ КАНЦЭРТ

У мінскім Доме афіцэраў артысты Горкаўскага акадэмічнага тэатра драмы імя М. Горкага, якія знаходзяцца на гастролях, далі шэфскае выступленне воінам гарнізона. Госці паказалі сатырычную камедыю М. Разоўскага «Канцэрт Высоцкага ў НДІ», пастаўленую на сцэне гаркаўчан аўтарам.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ЯК Я ВЫБІРАЎСЯ...

Іван Чыгрынаў

Вясною адбыліся выбары народных дэпутатаў СССР, якія ўпершыню праводзіліся на сапраўды дэмакратычнай аснове. Наперадзе ў нас — выбары ў Вярхоўны Савет БССР і мясцовыя Саветы. Думаецца, урокі выбараў народных дэпутатаў СССР, вопыт іх правядзення будуць карысныя для новай выбарчай кампаніі.

У гэтай сувязі ўяўляе цікавасць і «выбарчы дзённік» былога кандыдата ў народныя дэпутаты СССР Івана Чыгрынава.

9 САКАВІКА прыехаў у Бабруйск. Мала што змянілася ў гэтым краі з лютага па сакавік. Можа, рэдкія толькі лапікі снегу ў палях выклікаюць новыя ўражанні... Зіма сёлета сапраўды «сіроцкая».

У Бабруйску вылучылі мяне кандыдатам у народныя дэпутаты СССР. 26-га адбудуцца выбары. А цяпер — перадвыбарчая кампанія.

Акруговы сход праходзіў яшчэ ў мінулым месяцы, 10 лютага. Жадаючых стаць кандыдатамі ў дэпутаты набралася тады, здаецца, чалавек шэсць. Адзін рабочы сам адпрасіўся, а пяцёра, у тым ліку і я, галасаваліся. Дзевяцьсот чалавек вырашалі кандыдацкі лёс. Праз тайнае галасаванне прайшлі двое.

З акруговага сходу найбольш запомнілася атмасфера непрымання «чужога», нават знаёмыя партыйныя работнікі пазбягалі трапляць насустрач у калідорах будынка, дзе праходзіў сход. Яшчэ — стрыманыя твары старэйшых людзей, разгарачаныя—у моладзі. Дзіўна, але беспадстаўных абяцанняў, на якія надзвычай здольныя некаторыя кандыдаты, найбольш жадала якраз маладая частка аўдыторыі. Увесь час бянтэжыў «мясцовы патрыятызм». Маўляў, навошта нам «чужы», будзем галасаваць за «свайго». А той, «свой» — намеснік генеральнага дырэктара аднаго з заводаў. Ва ўсялякім выпадку, выбаршчыкі пачалі ўсміхацца мне, «чужому», толькі пад канец дня, пасля таго, як выступіў з так званай праграмай і адказаў на мноства пытанняў...

Прызнацца, калі б загадзя ведаў, што з гэтымі выбарамі выпадзе столькі душэўнага напружання, нават непрыемнасцей, то не даваў бы згоды вылучацца. Па-першае, справа новая — сёлетнія выбары... пры вялікай галоснасці ды дэмакратыі, па-другое, нікому ты ў гэтай перадвыбарчай кампаніі непатрэбны... Кінулі, як таго шчанюка, у вірлівую раку, выплывай... Хоць што значыць — кінулі? Аказалі давер!

Пачаў я гэту перадвыбарчую кампанію ў Польшчы. Выступіў там на дзвюх сустрэчах з выбаршчыкамі-воінамі.

Тады, 10-га лютага на сходзе, калі выступалі ўдзельнікі акруговага сходу, і цяпер, з папярэдніх размоў з людзьмі, даводзіцца рабіць вывад, што Бабруйск вельмі абыякавы да словазлучэння «нацыянальная культура»... Здаецца, у гэтым сэнсе тутэйшая акруга самая цяжкая, можа, на ўсю Беларусь. Між тым, канкурэнт мой (ці як гэта называецца цяпер) ужо даўно вядзе перадвыбарчую кампанію, да таго ж, як кажуць, «па ўсіх правілах барацьбы»; давераных асоб ён таксама падабраў адпаведна, словам — баяздольная «каманда». Раней мы гэты тэрмін ужывалі толькі ў дачыненні да выбараў за мяжой. А тут нават агрэсіўнасць заахвочваецца. Тым часам усіх нас усё жыццё вучылі быць цярплівымі адзін да аднаго, сціплымі і гэтак далей... Цікава было ўявіць ужо цяпер, як такія «агрэсіўныя» дэпутаты будуць паводзіць сябе ў Вярхоўным Савеце, а найперш — на З'ездзе народных дэпутатаў.

Першая сустрэча мая з выбаршчыкамі сёння — у канструктарскім бюро сельскагаспадарчага абсталявання. Канструктары народ дапытлівы, пісьменны, у меру разлазваны, як і ўсё грамадства цяпер. І калі паслухаць іх, то нібыта галоўная праблема тут — як знішчыць бюракратаў. Нават начальнік іхні з такім пытаннем звярнуўся. Я б і рады быў падказаць, як знішчыць, але не ведаю. Незнішчальнае племя! Да таго ж, трэба адрозніваць «бюракрата» ад сумленнага прадстаўніка ўлады, кіраўніка завода ці ўстановы. Відаць, найменш бюракратаў цяпер у сельскай мясцовасці. Там людзей, няйначай, па-ранейшаму дзеляць проста на добрых і дрэнных. Прынамсі, спрадвеку было ў вёсцы так.

Як я зразумеў, у гэтым канструктарскім бюро сярод праблем таксама такая — малыя аклады ў параўнанні з іншымі катэгорыямі работнікаў... Асабліва ў параўнанні з работнікамі завода, пры якім працуе бюро.

Амаль усеагульная раздражнёнасць супроць кааператываў. Многія кааператывы сапраўды разбэшчваюць людзей і настаўляюць супроць улады...

Дзіва, але гэта раз нават у Польшчы, адкуль я вярнуўся на пачатку месяца, не адчувалася такой раздражнёнасці людской супроць існуючых парадкаў, як адчуваецца яна тут, у нас...

(Прыгадалася раптам — учора, у жаночае свята, прыязджала дачка з мужам у госці да нас. Прывозілі ўнука Іванку. Нахадзіліся мы з ім па кватэры і намілаваліся!)

10 САКАВІКА. Уранні, перад выездам у Глускі раён, рабілі з В. Юшкевічам інтэрв'ю для мясцовых газет. Справа ў тым, што адным інтэрв'ю абысціся тут нельга — у кожным раёне свае праблемы: эканамічныя, сацыяльныя, экалагічныя і г. д. Таму зрабілі асобна для кожнага раёна, якія ўваходзяць у Бабруйскую тэрытарыяльную акругу.

Увесь час цяпер — дарога. Усё новае і да ўсяго трэба прывыкаць. Нядобрае адчуванне бывае, калі раптам прачынаешся ўначы ад шуму за акном і доўга цяміш, дзе гэта ты сёння...

Пасля сустрэчы з Юшкевічам пахадзіў трохі па горадзе — уздоўж ракі, па магазінах. Нават пры гэтым сонцы дымна тут. Над горадам стаіць чадлівая смуга. А бабруйчане пытаюцца: што рабіць нам з гэтым? На 17-га сакавіка тут, здаецца, склікаецца сесія гарадскога Савета па праблемах экалогіі. Добра было б, каб дэпутаты па-сапраўднаму паставіліся да праблемы і нарэшце запатрабавалі ад кіраўнікоў горада, ад кіраўнікоў заводаў, прадпрыемстваў перастаць забруджваць паветра, атручваць людзей. І ад майго канкурэнта таксама — завод, на якім ён працуе, найбольш і забруджвае горад.

Сярод папер у мяне ляжаць дадзеныя Камітэта па ахове прыроды, якія сапраўды прымушаюць трывожыцца за тутэйшых людзей...

З Бабруйска на Глуск ёсць карацейшая дарога, але мы падаліся па Слуцкай шашы, а тады недзе за Глушай павярнулі налева. Неўзабаве праз раку Пціч паказаўся Глуск. Па краях яго дымілі трубы фабрык, маслазавода. Мне чамусьці заўсёды думалася, што Глуск — гэта маленькае «балотца» на зямлі беларускай. Можа, уражанне такое засталося ад даўняга наведвання яго, у часы, калі даводзілася адбываць студэнцкую практыку ў газеце «За Радзіму». Тады і дабірацца да Глуска было нялёгка. Ды і сам пасёлак быў вельмі несамавіты пасля вайны. Помню з таго руіны касцёла... Цяпер Глуск пасвятлелы, ёсць вялікія цагляныя дамы, а найперш звяртаюць увагу на сябе ***заасфальтаваныя вуліцы.*** **Людзей тут жыве небагата, таму і мітусні на вуліцах, у магазінах не бачна. Вось калі ўжо ўвечары гараджане пайшлі ў кінатэатр «Арыён», дзе ладзілася сустрэча, у цэнтры стала людна. Пабывалі мы перад вечарам у кніжным магазіне. Шкада, што не знайшлося кніг, а то б няблага і пагандляваць імі ў пасёлку сёння.**

Акрамя гарадской сустрэчы з выбаршчыкамі, была яшчэ сустрэча ў так званай «лясной школе», калектыў якой вылучаў мяне кандыдатам у дэпутаты.

Многа было пытанняў і ў «лясной школе», і ў кінатэатры. Парадавала выступленне мясцовай настаўніцы А. Марціновіч. Некалі, будучы студэнткай БДУ, яна пісала дыпломную па маіх апавяданнях.

Вячэралі мы ў Глуску. У рэстаране. Адразу, яшчэ з першага паверха, у вочы кінуўся прыгожы інтэр'ер. Месца ў рэстаране таксама хапала. І стравы на стол былі пастаўлены смачныя, асабліва дранікі. Але калі даведаліся, што ў рэстаран перароблена царква, а мы сядзелі якраз на тым месцы, дзе быў некалі амбон, апетыт адразу прапаў.

Касцёл у Глуску немцы разбурылі, царкву — час і людзі, а найперш іхняя нядбайнасць і яшчэ чорт ведама што!..

Паступова складваецца ўражанне, што многія людзі ставяцца да выбарчай кампаніі як да інтэрмедыі. Робяць сур'ёзны выгляд пры ўсім гэтым, а на справе... Бяжы, конік, пакуль не ўпадзеш... Альбо: танчы сабе, танчы, а мы паглядзім...

11 САКАВІКА. Сёння ў Бабруйску ўсё роўна як цемнавата. Хмары на небе і брудная, як імжа, смуга над дахамі дамоў.

У суботу людзі дажылі да «выхаднага» дня, гэта як свята. Але я па сваіх дамашніх — па жонцы і дачцэ — ведаю, колькі выпадае на гэты дзень працы!.. Калі б ад мяне залежала, то ў суботу забараніў бы праводзіць усялякія грамадскія зборы. Працуй, чалавек, па доме, раз у другі дзень не маеш магчымасці, адпачывай...

Можа, таму, што і іншыя людзі гэтак думаюць, на сустрэчу ў музычную школу бабруйчан прыйшло нямнога. Ды і арганізатары, відаць, не надта стараліся сабраць іх, дарма што нас у гаркоме пераконвалі, што інтэлігенцыя — а сустрэча была наладжана з інтэлігенцыяй — паваліць валам...

Было выступленне таксама і ў мастацкім прафесійна-тэхнічным вучылішчы. Тут дзейнічаюць нейкія сілы, якія звязаны з так званымі мінскімі «дэмакратамі». Нейкая Ф. усё давала зразумець маім давераным асобам, што яна бывае ў сталіцы на розных сходах, нават у Фондзе культуры, таму ведае, якая там цяпер абстаноўка — «людзі галадаюць». Адна бібліятэкарка проста спрабавала наладзіць абструкцыю. Маўляў, што вы ўсе адно разважаеце, час ужо да канкрэтнага пераходзіць, пара ўжо нарэшце сказаць, што вы можаце даць тутэйшаму народу... У зале звычайна прысутнічаюць людзі розныя. Былі ў вучылішчы сёння і такія, якія гатовы былі падтрымаць абструкцыю (калі можна ўсёткі сказаць так). Але верх узяў канструктывізм. Эмоцыі былі прыглушаны, пачалася сур'ёзная размова.

У рэстаране ў Бабруйску працуе цікавы чалавек — Мадэст Вульфавіч. Я неяк у часе абеду разы са два пахваліў стравы. Тады і пачуў — дык іх жа задумвае і гатуе повар, які некалі карміў сталінскіх маршалаў! Сапраўды, Мадэст Вульфавіч аказаўся чалавекам вельмі цікавым, разумным і ласкавым.

Увечары, чамусьці ажно ў 20.00, амаль нечакана паехалі на сустрэчу з выбаршчыкамі ў Гарбацэвічы.

І заўтра таксама вось гэтак — работа, работа... Цяжка, але ж была б гэта сапраўдная работа! А так — «барацьба»...

Дарэчы, з вясковымі людзьмі, з рабочымі гаварыць лягчэй — няма ў іх той бязмэтнай злосці, што скрозь выплёскваецца цяпер у асяроддзі так званых «канторшчыкаў», якія смела аднósяць сябе да інтэлігенцыі. Я ўвесь час успамінаю бібліятэкарку з мастацкага прафесійна-тэхнічнага вучылішча. Амаль ці не крычала: «Я ўсё роўна прагаласую за вашага саперніка!» Хоць мы пасля сходу нібыта і паразумеліся з ёю ў гаворцы на калідоры, але я так і не спытаў, чаму раптам у яе з'явілася амаль адкрытая нянавісць да пісьменніка. Пісьменнік і кніга — гэта ж у ідэале яе, можна сказаць, любоў!..

Тутэйшае начальства ўвесь час хоча правесці сумесную сустрэчу, сумесны сход двух кандыдатаў у дэпутаты. Але чамусьці выбірае месца ў «маім раскладзе». Між тым, практыкі сумесных выступленняў няма. Мы ж ужо «состязались» на акруговым сходзе!

12 САКАВІКА. К вечару кожны раз стамляешся. Нават змена краявідаў і новыя твары не здымаюць стомленасці. Ды і то сказаць — даўно я ў дарозе, спярша ў Польшчы, цяпер вось тут.

Газеты чытаць не паспяваю, радыё няма калі слухаць, нават тэлевізар, які стаіць у пакоі, мала ўключаю.

Думаць надта таксама няма калі — адно прыстасоўваешся ўвесь час да новай аўдыторыі, да новых людзей і па ладзе жыцця, і па прафесіі, і па псіхалогіі.

Тым жа часам за межамі Бабруйскага, Асіповіцкага і Глускага раёнаў штосьці таксама адбываецца!

Дамашнія на маю «барацьбу» за дэпутацтва глядзяць абыякава. Магчыма, нават не спачуваюць. Зрэшты, можа, і так быць, што ўзводжу я сваёй гэтакай падазронасцю на іх дарэмшчыну...

Вялікая частка маіх выбаршчыкаў знаходзіцца ў Польшчы. Шкада, што не было магчымасці дабрацца да іх у нядаўнюю паездку. Думалася, што хтосьці прыедзе ды забярэ мяне, але ніхто пра гэта не паклапаціўся. Тым часам мой канкурэнт нібыта скрозь пабываў там.

Дзіўна, але на мясцовыя выканаўчыя, партыйныя органы скаргаў мала. Ніводнага канкрэтнага прозвішча, ніводнай канкрэтнай установы не называецца. Усё роўна як асцерагаюцца чагосьці людзі. Скаргі на жыццё ўвогуле, на праблемы ўвогуле і на «нейкае начальства» ўвогуле, якое «не хоча» ісці насустрач народу, не спяшаецца ладзіць для яго добрае жыццё. Таму іншы раз складваецца ўражанне, быццам хтосьці сапраўды знарок перашкаджае ўсталяванню нармальнага дабрабыту, значыць, ажыццяўленню эканамічнай рэформы, аграрнай праграмы і г. д.

Нарэшце нашы людзі загаварылі пра ўсё, спасылаючыся на галоснасць.

Але калі мы нарэшце самі зразумеем, што на самай справе яшчэ не гатовы да гэтакай галоснасці, да гэтакай дэмакратыі.

Тым часам на такіх вось сходах пачынаеш разумець, што адвучыліся мы (і гэта жахліва) размаўляць з людзьмі, не ўмеем пытацца ў людзей. І, пэўна, не хутка навучымся.

Па дарозе ў Асіповічы паказалася сонца. За Бабруйскам яно зыркае і ласкавае.

На палях ужо моцна зелянее рунь.

Лясы наўкол яшчэ ціхія, але, здаецца, падрыхтаваліся да вясны. Неўзабаве набрыняе жыватворнымі сокамі зямля, і тыя памкнуцца ўгору па дрэвах і травах.

Між тым, на рэках сёлета даўно няма лёду.

Што будзе далей з вясной, затым з летам?

Нязвыклую сёлетнюю пагоду дасведчаныя людзі тлумачаць надзвычайнай актыўнасцю сонца, нібыта падобнае не здаралася ўжо гадоў дзвесце.

Учора на сустрэчу з творчай інтэлігенцыяй з'явілася мала «творцаў». На пустых месцах шмат дзе бялелі лісткі маёй праграмы, якая, дарэчы, надрукавана ***дужа дрэнна. Па-мойму, выбарчыя*** **кампаніі прайграюцца, пачынаючы з дрэнна надрукаваных праграм... А яшчэ — з няўдалага выбару кіраўніка выбарчай кампаніі, у тым ліку і з непрадуманага падбору давераных асоб. Адна жанчына (даверанная асоба мая) зусім адмовілася дапамагаць мне «выбірацца». Ва ўсякім выпадку, не падае ніякага знаку аб сабе.**

У Асіповічах апеку над намі ўзяў першы сакратар гаркома. Увогуле, і тут, у Асіповіцкім раёне, і ў Бабруйскім, і ў Глускім, партыйныя кіраўнікі з добрай душой і далікатнасцю ставяцца да нашых клопатаў. Але ж асноўная маса выбаршчыкаў жыве ў Бабруйску і ў Польшчы. Між тым часцей і часцей прыходзіць у галаву і такая думка: усё будзе залежыць ад людзей, асабліва ад старых, якія наўрад ці ўцямяць сабе, урэшце, за каго ўсё-такі трэба галасаваць і як паводзіць сябе з бюлетэнем — каго выкрэсліваць, каго пакідаць, і ўвогуле, ці трэба брацца за аловак...

Тое, што асіповіцкае, глускае ды і бабруйскае (раённае) кіраўніцтва ставіцца з павагай да нашых клопатаў, выклікае адваротную рэакцыю: ужо на слупах з'явіліся лістоўкі, маўляў, гэтага кандыдата навязваюць нам зверху!.. Галасуйце за таго!..

Вечар у Асіповічах праходзіў у Доме культуры. Дом стары, не дужа ўтульны, аднак народу сабралася многа, месцы былі заняты.

«Каманда» майго канкурэнта па выбарах ужо следуе за намі паўсюль. Збівае групы ў зале, наладжвае абструкцыі, прысылае амаль абразлівыя запіскі, якія напісаны паўсюды — і ў Глуску, і ў Бабруйску, і ў Асіповічах — адным почыркам.

Прычапіліся яны і да першага сакратара Асіповіцкага гаркома Міхаіла Міхайлавіча Анікеева — маўляў, чаму тут, на сустрэчы з гэтым кандыдатам, людзей многа, а ў Дараганаве, дзе выступаў ягоны канкурэнт, было не так многа. Дзівакі! У Гарбацэвічах я выступаў амаль пры пустой зале.

13 САКАВІКА. Тым часам мае давераныя асобы разам з гаркомамі, райкомамі праграму выступленняў ускладняюць і ўскладняюць. Ужо няма калі падыхаць на поўныя грудзі. Канечне, кандыдат у дэпутаты па цяперашнім часе павінен дайсці да кожнага выбаршчыка. Але як? Якім чынам? Для гэтага неабходна адводзіць на перадвыбарчую кампанію не менш паўгода. Патрэбны таксама сродкі. А на іх дзяржава не дужа шчодрая. Акруговыя камісіі падказваюць кандыдатам — прасіце ў тых калектываў, дзе вас вылучалі. А што будзеш прасіць у школы, у тэхнікума ці маленькай фабрыкі?

Па тры выступленні ў дзень—гэта замнога. Урач у бальніцы, жанчына, мне колісь казала, прачытаўшы ў газеце, што і я выбіраюся: «Навошта гэта вам?»

Сёння за вокнамі даўно ўжо грукоча горад. Але калі быць дакладным, то ён зусім мала калі засынае. Такое ўражанне, што аўтамашыны тут гойсаюць уначы нават больш, чым удзень, быццам тут сапраўды патаемнае начное жыццё.

Учора мне расказалі, як канкурэнт мой дабраўся ў Польшчу. Аказваецца, яны з генералам, што праходзіць у Бабруйску па нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе, паляцелі туды разам на вайсковым самалёце. Няйначай, таму вайскоўцы ў Польшчы не сустрэлі мяне, дарма што была папярэдняя дамоўленасць.

Відаць, генералу патрэбны пэўныя галасы ў Бабруйску, дык чаму не дамагчыся іх такім чынам?

Урэшце, я пераказваю тое, што мне гавораць. А як яно на самай справе, пакажа час.

З Сальнікавым мы наведаліся сёння на фабрыку мастацкіх вырабаў.

Фабрыка невялікая. Вырабляюць на ёй шмат чаго, дакладней, шыюць, плятуць: прыгожыя сукенкі, кашулі; плятуць з суровых нітак адмысловыя сувеніры ў разнастайным выглядзе, пачынаючы ад конікаў... У Бабруйску фабрыка мае свой магазін, філіял мінскай «Паўлінкі».

Пасля сустрэчы з выбаршчыкамі ў цэху — а тут таксама працуюць пераважна жанчыны, нават не пераважна, а толькі жанчыны, — галоўны інжынер фабрыкі Ала Васільеўна павадзіла па паверхах. Добра было б, каб і гэтую фабрыку неяк узяць пад апеку Фонду культуры...

Сёння я меў ужо трохі часу пагартаць мясцовую газету «Камуніст». Дагэтуль здавалася, што ўсё жыццё ў горадзе «круціцца» вакол кандыдатаў у дэпутаты, вакол выбарчай кампаніі. Так, гэта ёсць. Але ж у людзей, аказваецца (калі меркаваць па газеце), хапае тут і іншага клопату: у тэхнікумах адбываюцца чарговыя выпускі навучэнцаў, на заводах выпускаюць прадукцыю, у гарадскім таварыстве кнігалюбаў адбываецца канферэнцыя; на бюро гарадскога камітэта партыі абмяркоўваецца пытанне аб стане і мерах па ўдасканаленні ідэйна-выхаваўчай работы; у гарвыканкоме ідзе падрыхтоўка да сесіі па экалогіі і г. д.

Што значыць — свае клопаты!.. Свае шоры!.. Асабліва, калі не маеш часу азірнуцца навокал, пабачыць, што робіцца ў горадзе, на вёсцы...

У гэтай жа гарадской газеце, г. зн. у бабруйскім «Камуністе», змешчаны такі вось сатырычны верш:

(Сябры)

За столік селі, заказалі
Салянку і з курэй бульён.
І ўзялі лыжкі з нецярпеннем...
Вось падсілкуюцца, маўляў,
— Але ж, —заўважылі ў здзіўленні,—
Абед не з тых, як бачна страў?
. . . .
Быў у бульёне пух курыны,
А ў салянцы — пара мух.

Сонца ўсё свеціць на вуліцы і свеціць. Але ўспомнілася раптам з учарашняй паездкі ў Асіповічы. Перад Домам культуры стаіць бяроза, і з падрэзанай галіны капае бярозавік; увесь асфальт пад дрэвам мокры ад соку... Значыць, кляновік ужо адышоў. Цячэ бярозавік. А ў лесе, дзе мы спыняліся па дарозе ў Асіповічы, ніводнага карыта пад бярозамі, ніводнага слоіка, ніводнага цэлафанавага мяшэчка...

Я ўсё думаў, як пройдзе сённяшняя сустрэча ў Бабруйску. Выйшла проста: не мая была сустрэча з выбаршчыкамі, а сустрэча двух кандыдатаў. Так зладзіў гарком і акруговая выбарчая камісія гэтую сустрэчу...

Нарэшце за колькі дзён уключыў тэлевізар. Пачалася «Калыханка». Іванка, відаць, глядзіць яе ў Мінску. Вельмі ён стаў прыслухоўвацца да такіх рэчаў! Расце хлопчык!

Дзіўна, што нават пасля вячэры сёння ўдалося паглядзець праграму «Время».

14 САКАВІКА. Шафёр казаў, што дарогу ўчора, трынаццатага чысла, перабягала шмат кошак. Тым часам дзень прайшоў звычайна. Хваляванне было, вядома. Напрыклад, з-за таго, што выступленне перад выбаршчыкамі горада мясцовае кіраўніцтва (а ўзяла на сябе ініцыятыву нібыта акруговая камісія) наладзіла сумеснае. Не ведаю, можа, так і трэба павОДЗІЦЬ сябе кандыдату, што лезці ва ўсе «шчыліны». Між тым, на сустрэчы нічога страшнага не адбылося, асаблівых выпадаў «каманда» не зрабіла супраць мяне, хоць і ганіла праграму. Ды і нарэшце канчаткова на тым сходзе высветлілася, што да мяне пэўная цікавасць у бабруйчан таксама ёсць. Аб гэтым можна меркаваць па пытаннях, колькі іх паступіла з залы і якія яны. У шуфлядзе маёй сабралася вельмі многа запісак, па якіх можна зладзіць якую хочаш сустрэчу, нават пісьменніцкую.

Учора сёй-той званіў з Мінска. Здаецца, толькі ў Вярхоўным Савеце БССР мяне чакаюць пільныя справы. Адтуль увесь час звоняць і дамоў, і ў Фонд культуры.

Газеты мясцовыя — і гарадскія, і раённыя — часам змяшчаюць сёе-тое на сваіх старонках пра кандыдатаў. Але ў Бабруйску на першых старонках часцей «з'яўляецца» канкурэнт...

Найбольш мяне бянтэжыць тут, у гэтым горадзе, глухая абыякавасць да культуры. Дзівакі! Некаторыя думаюць, што наядуцца да самай дыяфрагмы і тады ўжо шчасця дасягнуць!

Учора адзін чалавек з узнагароднымі планкамі на грудзях так і сказаў мне: хто вы — матэрыяліст ці ідэаліст? На дадзеным этапе, сказаў я, ідэаліст, бо людзей ратаваць трэба ад бездухоўнасці, бескультур'я і г., д.; ратаваць трэба людскія душы.

Кажуць, што Адамовіч назваў неяк Беларусь «вандэяй». Цікава, а што ён думае пра сваю радзіму, Бабруйшчыну?

Учора я сустрэў тут С. Карпава, былога дырэктара тэатра імя Дуніна-Марцінкевіча. Некалі з ім моцна расправіліся — на калегіі Міністэрства культуры, дзе я таксама членам, разглядалася пытанне аб становішчы ў гэтым тэатры; члены калегіі ўзялі бок галоўнага рэжысёра Кавальчыка, а, відаць, дарэмна. Ва ўсякім выпадку, у цяперашняй размове з Карпавым я недзе зразумеў, што мы тады на калегіі паддаліся эмоцыям і не зусім правільна паступілі. Але ж дзе быў да таго сам Карпаў? Чаму не падышоў, не расказаў аб сапраўднай сітуацыі ў тэатры? Падыходзіў жа яго сапернік, галоўны рэжысёр!

Цяпер Карпаў без работы. Хоча ўладкавацца дырэктарам Дома культуры на шынным камбінаце.

Між тым, у Бабруйскім тэатры справы не наладзіліся. І спектакляў добрых няма, і парадку. Хоць, з другога боку — дзе ён цяпер, парадак, у якім тэатры?

Даўно нічога не снілася ўночы. А сёння раптам убачыў, як капае з белага драўлянага язычка на бярозе сок...

Цікава, ці ёсць якія «рэжучыя» прылады ў шафёра? Варта было б нарэшце панаштаваць па дарозе бярозавіку.

Па тэлебачанні ўсе гавораць пра выбары, пра выбары. І ніхто дакладна не ведае, як іх праводзіць. У Камітэце абароны міру ўчора «не дабралі» ажно двух дэпутатаў. Ім належала выбраць на пленуме сем, а выбралі пяць. Затое ў Савеце калгасаў было вылучана якраз столькі, колькі належала па так званай квоце.

А мне сёлета выпадае выбраць ажно некалькі дэпутатаў — па акрузе ў Мінску, па Саюзе пісьменнікаў і па Фондзе культуры. Канечне ж, недарэчнасць.

Я іншы раз думаю — запісаць бы сюды мае адказы на пытанні, што задаюць на сходах у пісьмовай форме альбо вусна. Нават цікава было б дастаць цяпер некаторыя запіскі з шуфляды стала ды рэстаўрыраваць адказы на іх. А можа, і варта зрабіць гэтак? Але ж дзе знайсці таго часу? Я гэтыя накіды пісьмовыя раблю замест адпачынку.

Па тэлевізары з ранку перадаюць спектакль пра Мальера.

А тым часам цяперашняга арганізатара маіх выступленняў М. Ф. усё няма. Ведаць бы, што я вольны да абеду, з'ездзіў бы ў лес.

Сват у Старых Дарогах, няйначай, таксама чакае гэтыя дні мяне ў госці, бо ад Бабруйска туды зусім недалёка. Прынамсі, я абяцаўся прыехаць, ды ўсё не выберу «акенца».

Адзін з герояў п'есы пра Мальера раптам сказаў цяпер вось: «Падман заўсёды ў пашане».

Выраз — класічны. Але ці заўсёды класіка мела рацыю? У кожным разе, з гэтага поваду хацелася б паразважаць. І ў рэшце рэшт прыйсці да высновы, што ў падмане сапраўды штосьці заўсёды заключаецца такое, што часта яго лічаць ледзь не выратавальным сродкам, дарма што з'ява гэтая ўвогуле амаральная і ў асяроддзі сумленных людзей заўсёды павінна быць непрымальнай; яе трэба саромецца ўсім людзям; чым далей адыходзіць будзем ад падману адзін аднаго, грамадства, тым больш будзем станавіцца людзьмі. Я і ў гэтай вось цяперашняй выбарчай кампаніі хацеў найперш шукаць у чалавеку чалавечае, тое, што зрабіла яго «homo sapiens», іначай навошта было вырастаць з прымітыву ў высокаарганізаваную істоту?

Тым часам у народзе кажуць і такое — на падмане далёка не паедзеш. Народ усё-ткі ў цэлым разумнейшы за адну, нават самую разумную асобу.

Сёння ўдалося пагартаць цэнтральныя і рэспубліканскія газеты. Жыццё віруе ў краіне. Ідзе падрыхтоўка да чарговага Пленума ЦК КПСС. У «Советской Белоруссии» змешчаны матэрыял з нарады ў Савеце Міністраў БССР аб выніках чарнобыльскай катастрофы. Дадзеныя «С. Б.» я выкарыстоўваў сёння ў выступленні ў прафтэхвучылішчы шыннікаў імя Чарняка, Героя Савецкага Саюза, які здзейсніў свой подзвіг у мінулую вайну непадалёку ад Бабруйска.

Пасля таго, як разышліся выбаршчыкі з залы, падышла адна жанчына, суровая з выгляду, усё роўна як злосная, сказала: «Да сённяшняга дня я збіралася галасаваць за мясцовага нашага чалавека, а цяпер буду за вас. Спадабалася мне, што вы шукаеце чалавечнае ў чалавеку». Мусіць, яна выкладчыца тут. Я не паспеў спытаць, бо пачалі падыходзіць іншыя кабеты і дзядзькі. Многа пакінуў аўтографаў на так званых «вымпелах».

Сонца і сёння ўвесь дзень не ўтрымалася на небе. Яно вось гэтак і робіць — іншы дзень узыдзе, павісіць над зямлёй, а тады раптам пачынае брацца смугой, высокія і суцэльныя хмары паступова захінаюць яго... Да авіятараў, дзе сёння яшчэ трэба выступіць, давядзецца ехаць, здаецца, па дажджы.

Пазваніла сюды ў гасцініцу Людміла Прохараўна. Усе нашы, у Мінску, жывыя-здаровыя. Іванка, сказала, чакае дзеда.

А можа, і праўда чакае. Усё-ткі ён сапраўды расце.

Заўтра пачатак цяжкай работы пасля абеду. Можа, пашанцуе выехаць на якую гадзіну з горада ў лес.

Увечары зноў выпала магчымасць пасядзець перад тэлевізарам. Але па ім паказваюць толькі адну праграму — першую ўсесаюзную; кажуць, што ў Бабруйску ідзе таксама беларуская праграма, аднак мой «апарат» чамусьці не прымае яе.

Ужо колькі часу сяджу, а перадача ўсё пра Англію, пра Дублін. І я чамусьці ніяк не ўцямлю, у чым яе сэнс: што значыць, прапусціць галоўнае...

У гэтую хвіліну мэр Дубліна якраз гаворыць: «Я ўсё думаю, ці рушыла за апошні час чалавецтва наперад?»

Сапраўды, ці рушыла?

Але ж як спакойна, калі не дужа настаўляеш лакатарам вушы ды талопіш на ўсё вочы: у праграме «Время» сёння паказалі каля 40 кітоў, якія самі выкінуліся на бераг і паміралі... Шкада людзей, якія дарэмна гінуць, шкада таксама і жывёлін.

Заўтра ў Беларусі, паказвае тэлебачанне, тэмпература плюс 5, 7.

А якая была сёння?

Пасля праграмы «Время» і «Прожектора перестройки» паглядзеў мастацкі фільм «Адзінокі голас чалавека».

15 САКАВІКА. «Чалавек, які ніколі не злуецца, — проста дурань. Чалавек, які здольны прымусіць сябе не злавацца дарэмна, — мудрэц».

Гэта напісана ў адной з газет. І далей у ёй змешчана такое: «Ніколі не збірайце ў сабе на людзей зла, нават калі яны зрабілі вам непрыемнасць. Зло падобнае пары, можа разарваць вас саміх».

І яшчэ: «Шкадаванне аб страчаным дарэмнае».

«Кожны з нас штосьці страчвае на жыццёвым шляху. Мы павінны прывыкнуць да страт».

Няйначай, мне таксама трэба прывучаць сябе да паражэння ў гэтых выбарах. Усё-ткі «мясцовы патрыятызм» моцная рэч. У цяперашніх умовах ён амаль неадольны.

Трэба нарэшце ўсвядоміць, што акруга Бабруйская пакуль не для кандыдата-гуманітарыя. Дарэчы, штосьці падобнае мне сказаў адзін чалавек у Асіповічах. Можа, сапраўды тут патрэбен дэпутатам эканаміст, які ўжо цяпер абяцае давесці ўсім зарплату да 500 рублёў. Дык, можа, мне ўслед за ім абяцаць 501?

Вядома, сумна разумець гэта яшчэ да канца выбараў, аднак...

У сувязі з гэтым мяне пачынае хваляваць і вось якая акалічнасць: не перабольшыць бы выдаткі на выбарчую кампанію. Мае памочнікі, здаецца, не зусім адчуваюць гэту маральную небяспеку. Запрасілі за грошы сюды ансамбль «Свята». І хаця ён выступае тут з іншай нагоды, але супадзенне можа даць повад для зачэпкі. Ды ўжо сёй-той і чапляецца.

А вось яшчэ адна згадка-выпіска: «Каго больш за ўсіх павінен хваляваць той факт, што кожны год у зямную атмасферу выкідваецца прыкладна 145 мільёнаў тон двувокісу серы, 250 мільёнаў тон пылу, 70 мільёнаў кубаметраў газу, каля мільёна тон злучэнняў свінца? Што да іх плюсуюцца дзесяткі тон фтарыстых і хларыстых злучэнняў? Што больш за сто розных рэчываў ідэнтыфікаваны ў якасці забруджання паветра, а многія з іх таксічныя?»

Якраз амаль аб гэтым увесь час і гавару тутэйшым людзям. Гавару і пра Чарнобыль, пра страшэнныя вынікі той нядаўняй катастрофы. Але ўспрымаецца ўсё як штосьці дужа далёкае, дарма што і верагоднае. Чарнобыльская радыяцыя для Бабруйска — не грозны вораг. Яна недзе там, далей. Быццам радыяцыя не можа трапіць на хмары, як прыплыла на маю радзіму, села на мой Вялікі Бор улетку 1986 года.

Дарэчы, сонца сёння зусім не паказвалася. Гэта к таму, што я, здаецца, заўсёды гляджу ў акно — ёсць сонца на небе ці не. Неяк весялей становіцца чалавеку з сонцам. Асабліва калі чакаеш сапраўдную вясну.

Між тым, сёння пакуль аніякіх тэлефонных званкоў, быццам ужо і работы няма, быццам ужо і выбары прайшлі...

Што ж, едзем за горад!

Думалася, што ў лесе будзе яшчэ ціха. Не пачуеш ані звера, ані птушкі. Нават вецер не парушыць цішыні, акурат як у той раз, калі мы спыняліся паўз лясной дарогі ў Асіповічы.

З таго часу мінула ўсяго некалькі дзён. Але як перайначылася жыццё ў лесе. Загаманіла птаства, асабліва моцна падаваў голас юрок. Збіраюцца ў статкі крумкачы — лётаюць, крумкаюць па-вясенняму, няйначай, бяруцца парамі, каб неўзабаве сесці на гнёзды.

На мурашніку пад сонечным угрэвам лянiва варушацца мурашкі. Вытыркаецца з зямлі сваімі вострымі макавымі галоўкамі сон-трава...

Бярозавік таксама цячэ... Прынамсі, за гадзіну па кроплі паступова на адной бярозе напоўнілася цэлая бутэлька. Але на смак ён не вельмі салодкі.

Ад шашы мы далёка не ад'язджалі. Але ў дзвюх вёсках тым не менш пабылі. Звычайныя бязлюдныя вёскі з вялікімі скірдамі дроў каля парканаў. На гародах сям-там ужо нацягнута плёнка на парніках.

Пасярод лесу, трохі воддаль ад вёскі, здаецца, Слабодкі, убачылі вялікія могілкі. Дакладней сказаць, яны займаюць вялікую плошчу. Але дагледжаныя магілы можна пералічыць па пальцах. Там, дзе дагледжаны яны, ёсць сучасныя помнікі, з прозвішчамі. Але скрозь — салдацкія ўдовы, якія дажылі да старых гадоў... Марыля Цыбулькіна ды Марыля Наздра, а далей — Ганна Парушкевіч...

Жахліва хадзіць па такіх могілках. Адразу прыходзіць думка — навошта тады чалавеку было ўвогуле жыць, калі пасля яго нават магілы надоўга не застаецца?

Няма каму жыць у вёсцы, няма каго хаваць на вясковых могілках...

Мне заўсёды было шкада салдатак, якія не дачакалі мужыкоў з вайны. Як жахліва ім, напэўна, жылося! Але цяжэй глядзець цяпер на іх адзінокія, нікому не патрэбныя магілкі...

Апошнім часам высунуты лозунг: зямля — сялянам! Дык яна, гэтая зямля наша, сялянам была аддадзена ў выніку Кастрычніцкай рэвалюцыі... Цяпер трэба ўжо думаць, дзе знайсці тых сялян, якія б узялі зямлю. Няма іх.

А мне ж даводзілася бачыць і добрыя фермы і руплівых фермераў.

Стаіць сабе някепскі дамок пасярод палёў, каля яго гаспадарчыя пабудовы; у загоне — тэхніка; а каля ганка прыпаркаваны ўласны легкавы аўтамабіль; ад гэтага ж ганка асфальтаваная дарожка кіруецца да вялікай шашы; у дамку тым часам газ для кухонных патрэб і гарачая вада... Мый посуд, прымай душ, ванну пасля працы...

А мы хочам па-ранейшаму трымаць селяніна ў брудным кароўніку, у абы-якой хаце і г. д. і г. д. Нават пра грамадскую лазню не ўсюды паклапаціліся, не тое што пра гарачую ваду ў доме.

Дарэчы, сёння пачаўся Пленум ЦК КПСС па аграрным пытанні. Дойдуць там нарэшце да розуму ці не? Галоўнае, каб сродкі, якія будуць выдаткоўвацца на сельскую гаспадарку (будзем так гаварыць), калі-небудзь дайшлі да селяніна. Здаецца, у гэтым вырашэнне харчовай праграмы.

Выступленні сёння былі на заводзе сельскагаспадарчага машынабудавання і ў адной з сярэдніх школ з мастацкім нахілам выхавання і навучання. Чамусьці ў Бабруйску скрозь за мной вандруюць «эканамісты». Нават у школу адзін такі прыйшоў, усё дапытваўся, як я буду змагацца з каманднa - адміністрацыйнай сістэмай. Нарэшце і я спытаў яго — «А як вы змагаліся б, каб вас выбралі дэпутатам?» — «Грашамі, — адказаў ён, — не даў бы ёй грошай». Словам, скрозь «канторшчыкі», якія цяпер займаюцца ў краіне вялікай дэмагогіяй. Між тым, эканоміка наша «опрокинута» ў першую чаргу па віне эканамістаў, якія блыталі людскія розумы, а разумнага падыходу да вырашэння эканамічных праблем давесці не здолелі... Мой канкурэнт па выбарах таксама эканаміст. Але, кажуць, у маштабах свайго завода ён нямала карыснага ў гэтым сэнсе сапраўды робіць.

16 САКАВІКА. Званіў з Асіповіч Я. Ф. Урублеўскі. Туды прыехалі памагаць мне «выбірацца» Д. Бугаёў з А. Пісьмянковым. Што ж, няхай паагітуюць. А то мне ўжо ўсё гэта абрыдла.

Відаць, у Бабруйску цяжка захаваць аб'ектыўнасць... Мала пра мяне агітацыйнага матэрыялу ў горадзе, усё роўна як яго «хаваюць» ад выбаршчыкаў. Праўда, гэта можа толькі здавацца. Але ў гарком, у акруговую камісію «паступаюць» такія тэлефонныя званкі...

Хтосьці прынёс у гасцініцу штотыднёвік «Літаратура і мастацтва», а мне яго перадала прыбіральшчыца, жанчына, якая часта, калі выпадае хвіліна, размаўляе са мной. На першай старонцы партрэт і сёе-тое з праграмы... Хоць увогуле... Ці мае права ўсё, што мы, кандыдаты, спрабуем даводзіць сёння, называцца «праграмай»?

Хутчэй бы дамоў! Ужо нават даверaная асоба майго канкурэнта ўчора ў школе ўзмалілася: «Хто прыдумаў гэты перадвыбарчы марафон? Хто кіруе ім?»

Сапраўды, мусіць, толькі ў нашай акрузе гэтакае робіцца.

Прагледзеў нарэшце 10-ты нумар «ЛіМа». Усе старонкі там запоўнены клопатам пра культуру, пра гісторыю, пра мову... Тут, у Бабруйску, толькі пачынаеш пра гэта згадваць, як «канторшчыкі» пачынаюць чмыхаць... Адна экзальтаваная кабета крыкнула ўчора на заводзе: «Дайце нам спярша наесціся, пасля гаварыце пра культуру!» Я прыгледзеўся да яе — не ўспомніць яна пра культуру нават пасля смачнага абеду...

Да чаго дайшлі людзі ў век нявер'я?

Сёння ідзе дождж. Ён яшчэ вельмі патрэбны зямлі, якая даўно пазбавілася снегу. Лічы, яго сёлета зусім не было, таго снегу. А зямлі патрэбна вільгаць: і каб наталіцца, і каб ачысціцца... Вялікі кругазварот. Разумець бы яго той жанчыне з завода сельгасмашын. Нельга ўсё жыццё ўцэньваць. Няважна ад чаго, але ўцэньваць. У тым ліку і ад культуры. А тым больш, свядома не прымаць яе альбо не дапускаць да яе.

17 САКАВІКА. Здаецца, ужо ногі не хочуць хадзіць, а рукі пісаць. Нават, прызнацца, штаны часам баляць ад бясконцага сядзення то ў машыне, то на сцэне...

Сёння пятніца. Па-ранейшаму ідзе дождж. Як кажуць, не відаць ні неба, ні зямлі, дарма што часта дождж нагадвае звычайную імжу...

Па ўчарашніх выказваннях на сходзе ў Ялізаве адчулася, што ніхто яшчэ як след не пазнаёміўся з дакладам М. С. Гарбачова на Пленуме па

(Працяг на стар. 14—15).

Міраслаў ШАЙБАК

Між іншым

АПАВЯДАННЕ

— НАС СЕННЯ возьмуць.
— Не... горад пусты.
— Давай згуляем?
— Давай, толькі я не разумею, за што ставіць балы.
— Не мае значэння за што, было б каму...
— Салдат з марожаным няблага глядзіцца на гэтым фоне.
— Салдату — дзесяць балаў. За уніформу — вышэйшы бал.
— Глядзі, на праспекце рабочы клас — відаць, з метро.
— За ватоўкі і каскі — восем балаў.

Святло неонавай рэкламы афарбавала блакітныя джынсы ў брудныя адценні. Два хлопцы стаялі каля ўвахода ў кавярню і ціха гаварылі. Адзін высокі, худы, у кароткай скуранай куртцы, другі — меншы ростам, таўставаты, у сінім камбезе, з акулярамі на носе, абодвум было год па дваццаць.

— Шура, бачыш на тым баку вуліцы паэтэса з «Універсама» вышла — спадніца шаўковая да пят, і бант — на тры галавы хапіла б, яна посуд у краме мые і за стойкай на абгортачнай паперы ўвесь час нешта запісвае. Ведаеш яе? — спытаў высокі.
— Бачыў нскалькі разоў, а што?
— А ўсміхаецца як — прыемна глянуць. Відаць, самы шчаслівы чалавек на нашай вуліцы. За яе шчасце — дзесяць балаў.
— Пайшлі пройдземся.
— Шура, паехалі ў «Матэль».
— У «Матэлі» глуха, сёння фур не будзе.
— Паехалі к «Турысту».
— «Турыст» — не мой раён, мяне там раз бралі, добра, што Мікіта торбы вынес.
— Нешта сёння не шанцуе.
— Андрэй, інтэлігента бачыш, у акулярах адно шкельца трэснута — дамо тры балы?
— Не, гэта слаба, дадзім — бал. А за ім, глядзі, якая фірма да нас коціць. — Андрэй кіўнуў на прахожых.
— Якая ж гэта фірма, проста ўпакаваныя паны, пайшлі пагаворым. — Хлопцы адышлі ад кавярні і ўліліся ў натоўп. Перад імі ішлі малады паляк і ярка апранутая дзяўчына.
— А паненачка першы клас, колькі дасі?
— За ногі?
— Лыткі доўгія і худыя — два балы.
— А за прыгажосць?
— За культурны макіяж — накінем бал.
— А за анучы?
— Звычайныя фірмовыя анучы, што ў іх дзіўнага?
— А я яшчэ дабаўлю бал, — сказаў Шура і спыніў палякаў пытаннем: — Вітаем паньства, у якім гатэлі спыніліся?
— «Турыст», — здзіўлена адказаў паляк.
— Маеце штосьці-небудзь на продаж? — звярнуўся да яго Андрэй.
— Так, маем «зэгаркі электронічнэ»— седэм мелёдый,—узрадаваўся той і паказаў на руцэ гадзіннік.
— Іле хцэш?
— Пенцьдзесент, — паляк ускінуў перад тварам Андрэя далонь, паказваючы пяць пальцаў.
— Дам трыццаць пяць — добры гандаль?
— Маю яшчэ дзесяць такіх «зэгаркув» у гатэлі.
— Возьмем. — Андрэй дастаў з кішэні трыццаць пяць рублёў і працягнуў паляку, той зняў гадзіннік, аддаў яго хлопцам і схаваў грошы.
— Гатэль «Турыст»? — удакладніў Шура.
— Так.
— Будзем каля ўвахода праз тры гадзіны.
— Добжэ, — палякі зніклі ў натоўпе. Хлопцы падышлі да кавярні і зноў сталі каля ўвахода.
— За адзінаццаць гадзіннікаў падымем трыста пяцьдзесят калоў на дваіх, — уголас падлічваў Шура. — У «анціку» такія гадзіннікі выстаўляюць па восемдзесят. Андрэй, давай Мікіту раскруцім?
— Што за Мікіта?
— Ды чорт яго ведае. Нядаўна тут пачаў круціцца. Мне аднойчы дапамог, я гаварыў. Мае грошы і не халеры не ўмее, нават пана «дзёрнуць» не можа.
— І што ты прапануеш?
— Прымаем панскія гадзіннікі за яго грошы.
— Так, і яго выстаўляем.
— Можам і не выстаўляць, і так няблага заробім.
— Паглядзім.
— Глядзі, Андрэй, стары ідзе, адразу відаць — фірмач, капіталіст.
— Не для нас, гэты пусты.
— Гальштук — клас.
— Так, гальштук і пляжныя тапкі на босых нагах. За пляжны гарнітур з гальштукам — чатыры балы.

Хлопцы зайшлі ў кавярню і пачалі абмяркоўваць дэталі «раскруткі». Мікіта знайшоўся сам.

Стрыжаны ў дарагім салоне, у фінскім гарнітуры і пры гальштуку, ён здалёк нагадваў клерка, але зблізку рэзкі і моцны пах адэкалона «Шыпр» хутка пераконваў у адваротным.

— Ты што, алкушку раздушыў? — сустрэў яго пытаннем Шура.
— Цырульнік пастараўся.
— За поўную адсутнасць пачуцця абаняння — пяць балаў.
— Што за балы?
— Пазней растлумачым. Маеш бабкі — падымешся з намі, — загаварыў Андрэй.
— Колькі трэба?
— Тры з паловай «кацькі» і дзесяць гадзіннікаў — нашы, падымем столькі ж на трох.
— Пойдзе! — узрадаваўся Мікіта.
— Праз дзве гадзіны чакаем каля «Турыста».

Шура не любіў заводскі раён, і ў «Турыст» амаль ніколі не ездзіў. За гатэлем знаходзіўся гіганцкі універмаг, і бясконцы натоўп гараджан і прыезджых шаргацеў ля сходаў гатэля. На сходах стаялі Андрэй і Шура.
— Мікіта прыйдзе? — спытаў Андрэй.
— Павінен.

ЯК Я ВЫБІРАЎСЯ...

(Пачатак на стар. 12—13).

сельскай гаспадарцы. Усё яшчэ людзі пытаюцца ў кандыдатаў, як ладзіць далей аграпрамысловы комплекс, каб мець прадукты на стале. А можа, гэта проста ўсенародная гульня ў галоснасць, у дэмакратыю: маўляў, пагавары сам і тым часам дай пагаварыць мне.

Адзін пажылы выбаршчык доўга пытаўся: якія былі ленінскія нормы партыйнага жыцця, бо ленінізм дайшоў да нас у сталінскай інтэрпрэтацыі.

Сапраўды, з часу выхаду ў свет «Кароткага курса ВКП(б)» прамінула ўжо шмат гадоў, але схемы і догмы, якія ў ім знайшлі сабе месца, аказаліся надзвычай жывучымі. Але хто сёння вось так, без вялікай тэарэтычнай падрыхтоўкі па гэтым пытанні, дасць вычарпальны адказ аб ленінскіх нормах партыйнага жыцця? Відаць, багата пройдзе часу, пакуль ранейшую навалач свежыя вятры прагоняць...

Я ўсё-ткі сапраўды выбраў час наведацца ў Старыя Дарогі.

Аказваецца, па дарозе з Бабруйска ёсць і Новыя Дарогі і Старыя Дарогі (гэта дзве вёскі), а ўжо затым пачынаюцца сапраўдныя Старыя Дарогі (горад).

Мне вось падумалася: дарэмна сярод маіх даверaных асоб (а іх належыць кандыдату ажно дзесяць) няма эканаміста, юрыста. З імі б лягчэй было.

Зараз пайду абедаць, а тады — у Асіповічы, на кардона-рубероідны завод.

Між тым, на бабруйскіх заводах рабочых на сустрэчах амаль не відаць: усё тыя ж «канторшчыкі»...

Сакратар парткома на заводзе сельгасмашын сумна сказаў: «Рабочыя ж працуюць...» Але ім 26-га сакавіка трэба будзе таксама галасаваць! Як ім тады разабрацца, за каго кідаць у выбарчую скрыню бюлетэнь?

А перадвыбарчы «марафон», які хтосьці ўвесь час падганяе, працягваецца. Штосьці мне не верыцца, што тыя рабочыя і начальнік рудніка, што балаціруюцца ў Старых Дарогах (партрэты іх наклеены скрозь па горадзе), таксама выступаюць па два разы, а то і па тры кожнага дня, сноўдаючыся з раёна ў раён.

18 САКАВІКА. Я ўжо, здаецца, казаў, што пад маімі вокнамі тут уваход у рэстаран, і мінулую ноч нейкая кабета лямантавала там ледзь не да самай раніцы.

Па тэлевізару, між тым, нейкі вучоны расказвае ў гэты момант пра пчаліны мёд, пра яго лекавыя якасці...

У крэпасці выбаршчыкі добра сустрэлі мяне. Зала была поўная.

З крэпасці па вялікім дажджы вярнуліся ў гасцініцу. Тут ужо чакала мяне Л. П. Дома ў нас усё добра.

Мінскія сябры жадаюць мне поспеху ў выбарах — усім жа цікава, што з гэтага ўсяго сёлета будзе?

У Гніламёдава ў «Сельской газете» тым часам «парэзалі» артыкул, тлумачачы, што пра аднаго кандыдата даваць артыкулы не рэкамендуюць. Трэба адразу пра двух. Дзіўна, але пра пісьменніка газеты і часопісы заўсёды змяшчаюць артыкулы, рэцэнзіі, творчыя партрэты. Значыць, хтосьці ведае пра ўсе нашы «планы», калі дарэчы такі выраз. і ўплывае на ход выбарчых спраў у Бабруйску нават праз Мінск...

Пасля абеду ездзілі на сустрэчу з выбаршчыкамі ў Лапіцкі сельсавет, гэта на Асіпоўшчыне. Быў дождж, людзей сабралася небагата. Але там далучыліся да нас Д. Бугаёў і А. Пісьмянкоў. Д. Я. скардзіўся, што газета «Звязда» не хоча даваць ягоны артыкул пра мяне.

Калі ўвечары лёг спаць, званіў у гасцінічны пакой нейкі добразычлівы выбаршчык, з ім размаўляла Л. П.: казаў, што ў горадзе амаль не відно майго «агітацыйнага матэрыялу»; дрэнна, на яго думку, працуюць мае давераныя асобы. асабліва не на мяне працуе В.

Я толькі цяпер пачынаю разумець, што ад «каманды» ў такой справе шмат залежыць, і недаацэньваць гэтага нельга: страты ўжо цяпер навідавоку.

Я. Ф. Урублеўскі расказаў, як праходзіць перадвыбарчая кампанія ў іншых акругах на Магілёўшчыне. Канечне, такой мітусні і знарочыстасці, як тут, у нас, здаецца, няма нідзе, але ў Шклове (хтосьці таксама расказваў) адзін кандыдат у дэпутаты нібыта палохаў мясцовае начальства: «Як я сірата, то мне ніхто не памагае, а як ён вялікі начальнік (гэта яго канкурэнт), то за яго ўсе; вось паеду да Генеральнага сакратара...» А на таго Генеральнага сакратара на самога народ наракае: маўляў, наладзілі ў сябе ў ЦК нейкія дзіўныя выбары; няхай бы к народу ішлі, няхай бы народ іх выбіраў; маўляў, спалохаліся народа... Нездаволена некаторыя гавораць і адносна таго, што «не перастаюць чапіцца да Ельцына...»

19 САКАВІКА. Пасля двух дажджлівых дзён сёння зноў выбліснула сонца.

Прыехаў з Масквы В. Юшкевіч. Там, у СФК, выбралі народным дэпутатам СССР М. А. Савіцкага. Моцна супраціўляліся некаторыя сілы з Беларусі гэтым выбарам. Нават тут да мяне запіскі прыходзілі: навошта Беларускі фонд культуры вылучыў Савіцкага кандыдатам у народныя дэпутаты?

Сёння я выступіў перад ветэранамі вайны і працы, а таксама ў клубе (на заводзе імя Леніна) яўрэйскага таварыства.

20 САКАВІКА. Здаецца, сёння — першы дзень у часе выбарчай кампаніі, калі я зранку не ведаю, што буду рабіць удзень. Парадак выступленняў па раёнах на гэты тыдзень (а зараз панядзелак) ці то яшчэ зусім не выпрацаваны, ці то не ўзгоднены паміж Бабруйскам, Асіповічамі, Глускам... Найменш, бачыце, даводзіцца выступаць у Глускім раёне. Увесь час мяне трымае ў сілавым полі Бабруйск, зрэдзь выпускаючы таксама ў Асіповічы, дзе перадвыбарчыя страсці, бадай, «кіпяць» не менш, чым тут. Там прыхільнікі другога кандыдата (а няхай і першага, па алфавіце) усё бяруць загрудкі гаркам, маўляў, Ч. ствараюцца ў раёне лепшыя ўмовы... Штосьці не адчуваю я іх, тых лепшых умоў.

Бабруйску 600 гадоў. Па такім узросце горад з насельніцтвам 300 тысяч чалавек павінен ужо быць сфарміраваны ва ўсіх адносінах. І, тым не менш, акрамя вялікіх заводаў, якія варта альбо закрываць з-за шкоднасці, альбо па-сапраўднаму рэканструяваць, гэты старажытны горад нічога па сутнасці не мае. Я з асаблівай пільнасцю пагартаў кнігу «Бабруйск», што выдадзена да гарадскіх угодкаў. Здаецца, пра ўсё ў ёй напісача — і пра гісторыю горада, і пра прамысловасць, і пра культуру, як яе разумеюць тут; успомнены людзі, якія адыгралі выдатную ролю; расказана ў кнізе таксама пра карысныя выкапні і прыроду; словам, здаецца, пра ўсё-ўсё. Аднак агульнага ўражання пра горад няма. Гісторыка-культурны воблік Бабруйска адсутнічае. Бадай, яно і на самай справе так. Раней мы шмат пацвельваліся з гэтага горада на Бярэзіне. як з яўрэйскай сталіцы. Але ж і яўрэйскай сталіцай Бабруйск не стаў. Нават яўрэяў цяпер тут не дужа людна. А храмаў іхніх зусім не відаць. Мясцовае яўрэйскае таварыства праводзіць сваю культурную работу ў клубе завода імя Леніна. Учора там удзень адбылася сустрэча Мінскага таварыства яўрэйскага, што адкрылася пры гарадскім аддзяленні Беларускага фонду культуры, з Бабруйскім яўрэйскім таварыствам. Мінчане прывезлі сюды выдатны канцэрт: літаратурна-музычную кампазіцыю. Удзельнічалі ў ёй Рыгор Рэлес, выдатны яўрэйскі пісьменнік; таксама скрыпач, народны артыст рэспублікі Леў Гарэлік; узначальваў брыгаду. калі можна назваць яе так, Май Вульфавіч Данцыг, старшыня мінскага таварыства і выдатны беларускі мастак, прафесар. На пачатку той сустрэчы далі слова мне, дзе я павітаў гэтую новую і, здаецца, вельмі канструктыўную па цяперашнім часе з'яву.

Літаратурна-музычная кампазіцыя была зладжана вельмі прафесійна і па змесце, і па форме. Мы з Л. П. праслухалі яе да канца. Склалася ўражанне, што яўрэям, калі будуць на тое спрыяльныя ўмовы, калі будзе нарэшце працягвацца перабудова, найхутчэй чым іншым удасца аднавіць сваю разбураную культуру: у іх моцны кадравы пласт, які цяпер працуе ў іншых культурах, але гатовы ўзяцца і за сваю. Многія яўрэі ў часе канцэрта сядзелі ў зале са слязамі на вачах. Вядома, старыя. Але было на сустрэчы нямала моладзі, нават дзеці. І адзін маленькі яўрэйчык павітаў артыстаў на сваёй мове...

Між тым, Л. П. прывезла з сабой з Мінска табліцу маіх біярытмаў. Недзе яна зрабіла такую табліцу. Дык па табліцы на гэтым тыдні ў мяне самы нізкі ўзровень інтэлектуальных сіл, але патрохі павышаецца фізічны тонус і эмацыянальны... Стан інтэлекту лічбы сапраўды паказваюць самы нізкі. Крытычныя дні ў гэтым месяцы, здаецца, мінавалі ўжо, аднак трэба асцерагацца 25-га сакавіка, 29-га і асабліва 30-га.

Верыш ва ўсё гэта альбо не верыш, аднак пры такім жыцці, якое цяпер у мяне, насцярожвацца мусіш...

Думаў я, што апошні тыдзень перад выбарамі прынясе палёгку. Але дзе там. Толькі што паказалі графік выступленняў да 25-га сакавіка, і ў вачах зноў пацямнела. Добра, што хоць сёння невялікая загружанасць у гэтым сэнсе.

Маіх партрэтаў па выбарчай акрузе сапраўды мала. Усё другі кандыдат. Яго «каманда» апантана прагне перамагчы. Ну, а далей што? Свежыя кандыдаты ў дэпутаты яшчэ не ўяўляюць сабе адказнасці, якая настане потым: паабяцаць і не выканаць — гэта страшней за ўсё. Тады дэмагогію людзі ў разлік не возьмуць. А можа, некаторыя прагнуць адно пасядзець на крамлёўскіх лаўках?

Паказалі мне сёння «Сельскую газету», дзе была зроблена кастрацыя артыкула У. Гніламёдава. Некаторым дужа хочацца «зраўнаць» усіх.

Над горадам стаіць смуга, але сонца патрохі разганяе яе.

Сёння панядзелак, тэлевізар маўчыць (мой тутэйшы бярэ толькі першую ўсесаюзную праграму). Беларускай праграмы я даўно ўжо не бачыў. Ды і тое сказаць — перадачу пра мяне камітэцкае начальства не дазволіла стварыць...

Пахадзіў трохі па горадзе: дзень светлы, зрання яшчэ прахалода пануе на вуліцах. Шмат у якіх магазінах прадаюць добрых атлантычных селядцоў, таксама марожаную рыбу; па кааператыўнай цане лёгка купіць каўбасу; ёсць яблыкі; казаў хтосьці раней мне, што вокам не ўбачыш у Бабруйску такія прадукты, як маянэз; ёсць сёння ў прадуктовых магазінах і маянэз; ляжаць пад шклом куры, свежыя галовы; шмат рознага печыва... І шмат разам з тым нездаволенасці. У чарзе людзі бурчаць. Пэўна, час такі настаў, што без гэтага не абысціся: доўга ж, вельмі доўга маўчалі!.. Адсюль і нездаволенасць, цяперашняя ўсямодная — і ранейшым, нават зусім даўнім, і сучасным... Учора была адна запіска да мяне ў часе сустрэчы: дзе кормяцца члены гаркома? Адкуль жа мне ведаць? Тым больш, што ў зале іх пры маіх сустрэчах з выбаршчыкамі, здаецца, не бывае.

Але ж нямала нездаволенасці на кіраўніцтва, на стан рэчаў дарэмнай. Часам нездаволенасць гэта выяўляецца па прынцыпе: бачыш воўка ў аблаве ці не, але ўсё роўна крычы — ату яго!

Над уваходам на выбарчыя ўчасткі паўсюды чырвоныя палотны: 26-га ўсе на выбары. Але маіх партрэтаў, ну тых, што надрукаваны на самаробных плакатах, на вуліцах няма. Дарэчы, як няма партрэтаў і таго генерала, што балаціруецца па нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе...

Сёння я на паўдня пакінуты маімі памочнікамі сам-насам. І, ведаеце, няблага пачуваеш сябе ў такім стане.

Думаю, што асноўны стрэс настане 27-га сакавіка (а можа, яшчэ і 26-га, цяпер жа падліковыя камісіі пачынаюць працаваць рана). А там — новае жыццё! Галоўнае — не паддацца зноў якой-небудзь спакусе, што часцей не ад цябе нават залежыць. Пара аддацца цалкам пісьменніцкай справе. Нават ад работы ў фондзе варта патрохі вызваляцца. Між тым, Ш. аб'явіў галадоўку, пакуль я ездзіў па Польшчы. Цікава, хто за ім стаіць?

Ш. дамагаецца культурнай аўтаноміі для Палесся. Патрабуе для Палесся аддзялення Саюза пісьменнікаў. Хоча нават сталіцу «палескага краю» зрабіць у Пінску. Калі мы зацвярджалі на прэзідыуме БФК таварыства «Палессе», то не-

— Глядзі, на прыпынку «металюгі» з гітараю.

— За стрыжаныя скроні, заплеценую коску і грэбень усім па восем балаў.

— Я за адну гітару — адразу дзесяць.

— У правага абразок шыкоўны — яшчэ бал.

Да хлопцаў па сходах падняўся Мікіта.

— Грошы прынёс? — звярнуўся да яго Андрэй.

— Прынёс.

— Тады вы з Шурам адыдзіце ўбок, каб не спалохаўся пан твайго гальштука і прычоскі — рыхтык «паліцыянт».

Мікіта і Шура спусціліся ўніз і перасеклі вуліцу, каб бачыць Андрэя на сходах.

— А што гэта вы за балы ставіце? — спытаў Мікіта.

— Гэта гульня такая — дзесяцібальная сістэма адзнакі за індывідуальнасць.

— Ага, разумею.

— Тады згуляем. Бачыш дзяўчыну, колькі дасі і за што?

— Нічога, твар смазлівы, спадніца модная — восем балаў.

— Смазлівых колькі хочаш, і спадніцы такія на кожнай другой. Затое, бачыш, ногі крываватыя, за гэта тры балы можна нацягнуць, і за адсутнасць густу бал — спадніца вузкая.

Да Андрэя падышоў паляк, і яны зайшлі ў гатэль. За імі падняліся і зніклі за дзвярыма Шура і Мікіта.

— Андрэй завядзе пана ў бар і будзе нас чакаць. Давай грошы, — загадаў Шура. — Возьмем каву на ўсіх, а я прыму гадзіннікі, — зноў загадаў Шура, і Мікіта згадзіўся.

Яны зайшлі ў бар гатэля і ўбачылі за столікам ля стойкі Андрэя і паляка, з імі сядзела знаёмая маладая палячка, якую хлопцы раней бачылі на праспекце.

— Пан ізноў з паненачкаю, — сказаў Шура і сеў за столік. Паненачка ўстала, развіталася з Андрэем, узяла з-пад стала сваю вялікую чырвоную торбу і выйшла з бара.

— Гадзіннікі праверыў, усе іграюць? — спытаў Шура.

— Нармалёва. Грошы прынёс?

Шура паглядзеў на Мікіту, што стаяў у чарзе па каву, і працягнуў паляку скрутак пяцідзесяцірублёвак. Паляк пералічыў грошы, дастаў з-пад стала металічную скрынку і аддаў яе Андрэю.

— Гадзіннікі ў скрынцы, я правяраў, — растлумачыў Андрэй і схаваў яе ў сваю сумку.

Шура сядзеў моўчкі, схаваўшы рукі пад стол. У бары круцілі «метал», Мікіта прынёс каву, паставіў філіжанкі на стол і дастаў з кішэні чырвоную кніжачку.

— Міліцыя, — сказаў ён і паказаў хлопцам пасведчанне.

— У форме ты выглядаеш адразу на дзесяць балаў, — пажартаваў Шура.

— Калі ласка, на Вы. Вы затрыманы за скупку кантрабанды, а Вы, — ён звярнуўся да паляка, — за кантрабанду.

— Я ніякай кантрабанды не маю, — адразу адказаў паляк і пачаў усміхацца.

Андрэй дастаў з сумкі скрынку і раскрыў яе. Замест гадзіннікаў у ёй ляжалі ўкручаныя ў цэлафан сталёвыя лыжачкі з прасвідраванымі дзірачкамі.

— Выдатная «лялька» — нас перагулялі, — засмяяўся Шура.

— Гадзіннікі былі, але гэта сапраўдная «лялька» — файна зроблена. Паненачка знесла нашы гадзіннікі.

Мікіта пачынаў злаваць і папрасіў пана вярнуць хлопцам грошы — даволі рэзкім тонам. Паляк дастаў скрутак пяцідзесяцірублёвак і аддаў яго Мікіту.

— Што гэта за грошы?

— Мам толькі такія, — здзіўлена адказаў паляк.

Андрэй штурхнуў Шуру ў плечы і сказаў:

— Выдатна, я нават не чакаў.

Мікіта ў непаразуменні разглядаў пяцідзесяцірублёвыя паперкі, на якіх стаяў 1947 год выпуску.

— Грошы дарэформенныя, а дзе тыя, што я вам даваў? — спытаў ён у Шуры.

— Якія даў, такія і маем.

— Папрашу прайсці за мною.

Хлопцы ўсталі, а Мікіта зазірнуў пад стол і дастаў прылепленыя жавальнаю гумкаю да дошкі стала свае грошы.

●

Андрэя і Шуру адпусцілі праз некалькі гадзін «з-за адсутнасці саставу злачынства». Яны ішлі па асветленым ліхтарамі і святлафорамі праспекце.

— Паспеем на апошні тралейбус?

— Магчыма, яшчэ трэцяя змена павінна ехаць.

— У вязаных махеравых кепках — па дзесяць балаў кожнаму.

— Мы ставілі дзесяць балаў за каскі.

— Кепкі — не горш.

— Андрэй, бачыш, у арцы мужык панёс вялізную раму, загорнутую ў паперу.

— Мастак, палатно на падрамніку пад паперай.

— Цікава, што там намалявана?

— А якая нам розніца, — дадзім пяць балаў за палатно?

— Дадзім.

каторыя таварышы выказвалі небяспеку, што такі чалавек, як Ш., можа давесці справу да абсурду, бо не ўмее працаваць канструктыўна. Вось ён і паказаў сябе, свае здольнасці. Дарэмна мы не ўлічылі думку грамадскасці, не ўзялі пад увагу артыкул Н. Гілевіча ў «ЛіМе».

Але ж няйначай, што хтосьці яшчэ, акрамя Ш., хоча мець «надзейную ўстанову» ў БФК, напрыклад, пячатку, рахунак, бланкі, матэрыяльную базу і г. д. Таму дэстабілізуе абстаноўку. Як бы там ні было, а некаторыя мае выбаршчыкі ў Бабруйску і Асіповічах ужо мелі ў паштовых скрынях «адозву грамадскіх арганізацый Фонда», каб тыя галасавалі супроць мяне. Нехта ж возіць гэтыя «адозвы» сюды!.. А можа, яны тут, на месцы, «выраблююцца»?

Але ж да стваральнай працы ў нацыянальнай культуры неабходна быць падрыхтаваным. Многія з нас далёка не канструктыўныя людзі па сваёй прыродзе і па светапоглядзе, многія з нас — дыструктыўныя, вельмі хочацца сямутаму адпомсціць суседу ці знаёмаму за свае няўдачы ў жыцці; замест таго, каб весь час насіць усярэдзіне злосць ды хаваць яе да пары да часу, трэба працаваць, сціснуўшы зубы. Няма вялікага без гэтага малога — паўсядзённай працы, якая можа выяўляцца ў розным выглядзе, у розных формах.

Пішу гэта і лаўлю сябе на думцы — ці не станаўлюся вось такім чынам яшчэ адным маралізатарам?

Але чым жыве сёння свет? Газет у кіёсках купіць не ўдалося. Тэлевізар чалавечага голасу таксама не падае, толькі трашчыць сабе. І я ўсё не маю магчымасці спытаць у мясцовага кіраўніцтва — як прайшла сесія гарадскога Савета па экалогіі? Праблем жа ў Бабруйску шмат!

А вось выпадак. Сустракае мяне ўвечары на вуліцы незнаёмы чалавек, усміхаецца, як трэба, тады пытае: «Вы, таварыш Чыгрынаў, яшчэ ў Бабруйску?» — «Так», — адказваю я. «Дарэмна вы марнуеце час. Ехалі б дамоў, бо ўсё роўна не пераможаце ў нас. У нас тут свой патрыятызм».

Дзіва што!

Няйначай, чалавек прысутнічаў на нейкім сходзе, дзе я выступаў, таму пазнаў на вуліцы. Аднак мог бы і змоўчаць на ноч.

Выступаў я сёння ў цэху Бабруйскай швейнай фабрыкі імя Дзяржынскага. Мае памочнікі тым часам прыехалі з завода сельгасмашын: аказваецца, тут амаль у гэты ж час выступалі ажно два кандыдаты ў дэпутаты — генерал і намеснік дырэктара завода.

Цяпер я канчаткова пераканаўся, чаму мяне не сустрэлі ў Польшчы на вакзале вайскоўцы. У Паўночнай групе войск у той час трэці кандыдат не патрэбны быў...

Відаць, усё-ткі меў вялікую рацыю той незнаёмы чалавек, які ўчора спытаў на вуліцы: «Вы. таварыш Чыгрынаў, яшчэ ў Бабруйску?..»

21 САКАВІКА. У сем гадзін хтосьці пазваніў па тэлефоне. Я ўзяў трубку — толькі дзіνькнула. Патрохі пачаў збірацца на дзень. Настрой чамусьці паганы, можа, таму, што сніліся благія сны...

Відавочна, што з прыездам трэцяга кандыдата сюды (праўда, ён ідзе па асобным бюлетэні, выбіраецца па нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе: можна ўявіць сабе, па той акрузе балаціруецца не беларус, да таго ж, вайсковец) перадвыбарчая кампанія моцна ўскладнілася. Ад нечаканага альянсу генерала і намесніка дырэктара завода некаторыя бабруйчане, якія прысутнічаюць на сходах, хітаюць галовамі...

А зрэшты, чаму альянс? Можа, так і трэба праводзіць перадвыбарчую кампанію. Новы час — новыя звычаі, новыя правілы...

Між тым, з'яўляецца пытанне ў сувязі з гэтым — як і калі прайграюцца выбары? Таксама. як і вайсковыя бітвы. Дык апошнія прайграюцца, кажуць, далёка ад месцаў правядзення іх.

Прайграў я, відаць, таксама не ў Бабруйску свае выбары, а ў той жа Легніцы, дзе не быў.

Кажуць, сакратар аднаго з райкомаў у Бабруйску таксама адкрыта заклікае праводзіць агітацыйную работу супраць «чужога»...

Вось ужо праўда дык праўда — іх многа, а я адзін!..

Пазваніла з Мінска Л. П. Даехала яна дамоў у нядзелю добра. Яшчэ ў той жа вечар наведалася ў Вяснянку. Іван убачыў партрэт мой на «вымпеле», сказаў: «Дзе-дзя». Але, няйначай, па нейчай падказцы...

Газета «Камуніст» надрукавала сёння інтэрв'ю. Бабруйская ж раённая газета «Трыбуна працы» змясціла амаль такое ж інтэрв'ю 16-га сакавіка, у чацвер.

Тым часам газета «Советская Белоруссия», якую я купіў у кіёску ўранні, змясціла вынікі выбараў дэпутатаў ад партыі. Лігачоў атрымаў больш за ўсіх галасоў супроць — ажно 78; Якаўлеў — 59; Гарбачоў —12, Рыжкоў — 10...

Зноў дзень выдаўся сонечны. Хтосьці ў кафэ сёння, у часе сняданку, насіў букет сон-травы. Значыць, расцвіў наш беларускі падснежнік...

У 12 (да 13-ці) гадзін пабылі мы на заводзе гумавых вырабаў. Якія цудоўныя людзі там — рабочыя!

Было, сярод іншых, і такое пытанне: ці не здаецца вам, што ў Бабруйску да вас нядобра ставяцца, што да вашага канкурэнта мясцовыя ўлады адносяцца лепей?

Цікавыя на заводзе маладыя рабочыя. Пасля сустрэчы яны нават да выхаду з завода праводзілі нас. І ўсё гаварылі, гаварылі. І пра дэмакратыю, і пра галоснасць... Праўда, што пра гэта ўсе цяпер умеюць гаварыць. Але хлопцаў хвалюе і такая праблема — як захаваць памяць грамадскую, як зберагчы помнікі гісторыі і культуры...

Апошняй сёння адбылася гаворка ў рэдакцыі газеты «Камуніст». Сюды прыйшлі таксама супрацоўнікі «Трыбуны працы» — раённай бабруйскай газеты. Некалі ў «Камунісце» працавала багата пісьменнікаў, у тым ліку такія, як М. Лынькоў, Б. Мікуліч...

22 САКАВІКА. На вуліцы ідзе дождж. А я збіраюся на сустрэчу ў тэатр імя Дуніна-Марцінкевіча.

Раптам пазванілі з завода (па вырабе скур), што ў 12 гадзін трэба выступаць і там. Але ж чатыры выступленні на дзень? Хто гэта вытрымае, які чалавечы арганізм?

Генерал, між тым, выступіў у акрузе ўсяго чатыры разы і паляцеў сабе ў Польшчу.

Прыязджаў сёння ў Бабруйск Мікалай Чаргінец, і мы з ім неблагі вечар наладзілі — вечар-сустрэчу з моладдзю горада. Было на вечары шмат людзей, было многа пытанняў, маладых усмешлівых твараў. Прызнацца, я не дужа верыў, што столькі збярэцца на вечар маладога люду.

Былі і прыхільнікі майго канкурэнта. Асабліва даймаў бруднымі пытаннямі выкладчык аднаго з тэхнікумаў. Ці не яго гэта навучэнцы зграямі бегаюць па вуліцах горада, зрываюць мае партрэты са сцен дамоў? Іх і так, гэтых партрэтаў, мала.

Мікалай Іванавіч начаваць паехаў у Мінск.

Заўтра ўранні, здаецца, спярша трэба будзе ехаць у Асіповічы. Але сёння на вечары з моладдзю Бабруйска мне вельмі дапамагаў адказваць на пытанні адзін малады хлопец. Цікава ведаць, хто ён?

23 САКАВІКА. Уласна кажучы, нататкі гэтыя можна канчаць, калі не здарыцца чагосьці нечаканага альбо вартага запісу.

Ехаць дамоў буду заўтра, 24-га.

Кажуць, што ў Бабруйск прыязджаў хтосьці з Мінска для ўдакладнення выбарчай абстаноўкі, сітуацыі. Цікава, з якога дома — з таго, што на плошчы Леніна, ці з таго, што на Цэнтральнай? А ці не ўсё роўна для мяне? Галоўнае, што аналіз не на маю карысць. Але можна сказаць і па-іншаму: гульня за маёй спінай.

Дзе ўсё-ткі прайграюцца выбары? Відавочна адно, што прайграюцца яны, няйначай, яшчэ задоўга да таго дня і таго месца, дзе адбываюцца.

Між тым, усе мы дасюль хацелі больш дэмакратычных выбараў. Значыць, нават накладныя выдаткі гэтай выбарчай кампаніі пойдуць на карысць грамадству.

Аказваецца, жыццё ў кожнай сваёй праяве сапраўды вельмі павучальнае. Шкада толькі, што гэта ягоная школа адбірае час і здароўе і такім чынам скарачае справы і само жыццё...

●

Што ж было самае непрыемнае ў выбарчай кампаніі? Стаяць перад людзьмі і думаць — калі гэта я «здолеў разладзіць» людское жыццё ў краіне, падарваць эканоміку і разбурыць культуру? Бо з другіх гэтага не пыталі. Іх са мной не было. Таму пыталі з мяне, няйначай, атаясамліваючы недзе з усімі іншымі «бюракратамі». А я ж усё жыццё сумленна пісаў: апавяданне за апавяданнем, раман за раманам, п'есу за п'есай... Значыць, не ўсе іх чыталі...

З паэтычнай пошты

Летась свет даведаўся пра трагедыю ў Курапатах. Гэтае слова стала сімвалам сталінскіх рэпрэсій супраць тысяч ні ў чым не вінаватых савецкіх людзей.

«ЛіМ» неаднаразова пісаў пра Курапаты ў розных жанрах. Трагічныя падзеі знаходзілі водгук і ў паэзіі. Гэта тэма працягвае хваляваць людзей і зараз.

Сёння штотыднёвік змяшчае тры вершаваныя водгукі. Два з іх належаць пяру нашых паэтаў, а трэці прыйшоў з Ленінграда. Вось што аўтар, пераплётчык аднаго з НДІ горада на Няве Уладзімір Хюркес, піша ў «прадмове» да свайго верша:

— У канцы мінулага года на старонках мясцовай газеты «Смена» я прачытаў аб трагедыі ў Курапатах. Матэрыял у газету прынёс ваш зямляк, Анатоль Разумоў, беларус. Ён нарадзіўся пад Мінскам, але больш за 15 гадоў жыве ў Ленінградзе, працуе бібліёграфам Дзяржаўнай публічнай бібліятэкі імя М. Е. Салтыкова-Шчадрына. Матэрыял узяты з вашай газеты. «Смена» надрукавала яго таксама пад загалоўкам «Курапаты — дарога смерці». Я таксама, як і А. Разумоў, быў вельмі ўзрушаны пасля прачытання артыкула пра Курапаты і паспрабаваў у вершаванай форме выказаць свае пачуцці.

Уладзімір ХЮРКЕС

Стынет кровь при этом слове

Куропаты, Куропаты...
Стынет кровь при этом слове...
...Аты-баты, шли солдаты
Из НКВД по крови...

Молча, молча шли солдаты
Выполнять заказы смерти,
Её трактом в Куропаты
Убивать своих, поверьте...

Руки, ноги,— всё умыто
Не простой водой — кровавой.
Трупы в ров. Всё шито-крыто.
«Взвод! Равняйсь!» И... «левой-правой».

Это — прошлое державы,
Это — Берии спецроты,
Это — сталинские нравы,
Это — Молотова ноты...

Как болит душа и стонет,
Узнавая Правду эту.
Безнадёжно Вера тонет,
Распыляется по свету.

Вера тонет, увязает
Как в болоте без опоры.
Куропаты... Кто не знает, —
Должен знать! Пусть снимет шоры.

Куропаты, Куропаты —
Белорусское село...
Ты — беда и боль утраты,
К очищенью привело...

Алесь ЖЫГУНОЎ

Курапаты

Праз хвіліну мяне расстраляюць.
І таму ва ўсе вочы гляджу,
Як лісты на зямлю ападаюць
У сутонні нямога дажджу.

Восень мяккую посцілку сцеле,
Каб нам пухам прымроіўся роў.
Лісце падае. Тахкаюць стрэлы,
І нявінная курчыцца кроў.

І ўпаў я на косці балюча,
Да грудзей прытуліўшы руку.
Мы — не людзі, мы вопраткі куча,
Што засыплюць у гэтым раўку.

Нас рыдлёўкі ўжо засыпаюць,
І на сэрцы нам ціснe зямля.
Нас, магчыма, пасля апраўдаюць,
Толькі ўсё гэта будзе пасля.

А пакуль на крывавым дасвецці
Просім літасці ў катаў дарма.
А пакуль справядлівасці ў свеце
Ў цэлым свеце ні кроплі няма.

Леў МАРОЗ

●

Соснаў голле вокал — быццам краты,
У зямлі правалы там і тут...
Колькі вы убралі, Курапаты,
Чалавечых болю і пакут!

А ніхто ж з ахвяр невінаваты,
А нідзе — ні помнікаў, ні стэл...
Вы даўно маўчыце, Курапаты,
Мне ж чутно: гучыць за стрэлам стрэл...

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Алесю Савіцкаму з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці маці.

Ліст у рэдакцыю

Дзе віна, дзе бяда...

Перадавых людзей краіны радуе, што інтэнсіўна паглыбляюцца працэсы перабудовы. Дэмакратызацыя вядзе да змены палітычных структур, што абяцае фарміраванне новага, сапраўды гуманістычнага аблічча сацыялізму. Ідзе барацьба за новую сацыялістычную якасць народнай свядомасці. З гэтай мэтай сёння строга «дапытваецца» мінулае, высвятляюцца абставіны і шляхі, якія прывялі да трагедыі сталінізму. Крывавая рэпрэсіўная сістэма жорстка ламала чалавечыя лёсы, асуджала мільёны людзей на пакуты і здзек. І зусім зразумела, што каб разабрацца ў сацыяльнай, ідэйнай і маральнай сутнасці падзей таго часу, патрэбен іх аб'ектыўны і глыбокі аналіз. І ў гэтай надзвычай важнай і адказнай справе не можа быць дробязяў, бо самі факты мінулага яшчэ крывавяць трагічнай памяццю, будзяць вострыя ўспаміны пра перажытае. Тут паспешлівасць ці недастаткова пільная ўвага да сукупнасці ўсіх фактаў больш чым шкодная. У дадзеным выпадку, як ні пры якай, бадай, іншай нагодзе, праўда мае адкрыта маральнае і палітычнае выяўленне.

Рэспубліканскім друкам услед за ўсесаюзным праароблена немалая праца па фактaлагічным і маральна-палітычным узнаўленні праўды страшнага мінулага.

27 сакавіка 1988 года газета «Звязда» змясціла допіс заслужанага работніка вышэйшай школы БССР У. Мазура «Помню высакароднасць, помню подласць», у якім ён згадваў пра лёс свайго бацькі І. Мазура, рэпрэсіраванага ў гады сталінскага беззаконня. Згадваў, вядома, з апраўданым гневам і абурэннем, імкнучыся знайсці адказы на трывожныя, няясныя пытанні: як такое магло здарыцца і хто вінаваты?

У масавых людскіх трагедыях перыяду культу асобы, як гэта цяпер усім вядома, ёсць канкрэтныя вінаўнікі, акрамя І. Сталіна. Іх імёны ўсё шырэй і шырэй называюцца ў друку, што заканамерна. Аднак тут несумненна патрабуюцца асцярожнасць, дакладнасць, строгі індывідуальны падыход і вычарпальная ацэнка, пільная ўзважанасць усіх фактаў, бо інакш можна выклікаць новую несправядлівасць і жорсткасць.

Асаблівасць выступлення У. Мазура таксама ў тым, што ён робіць спробу знайсці канкрэтных віноўнікаў няшчасця сваёй сям'і. У допісе такім канкрэтным віноўнікам называецца літаратуразнаўца і крытык В. Барысенка, пазней акадэмік АН БССР, які шмат гадоў, у тым ліку і пасля XX з'езда КПСС, займаў пасаду дырэктара Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы. Прычым, у допісе У. Мазура прама гаворыцца, што В. Барысенка атрымаў высокія навуковыя званні за беспрынцыпную палітычную пазіцыю ў 30-х гадах, за напісанне рэцэнзіі з несправядлівымі палітычнымі абвінавачваннямі аўтараў хрэстаматыі «Чырвоная змена» І. Мазура і М. Калінічэнка.

Пасля публікацыі У. Мазура «Помню высакароднасць, помню подласць» у «Звяздзе» ад 31 ліпеня 1988 года выступіла дачка В. Барысенкі С. Забродская, якая пісала, што абвінавачванні супраць яе бацькі перабольшаны і што згаданай У. Мазурам рэцэнзіі не існуе. Аказалася, што рэцэнзія была «закрытай» і таму ў друку не з'яўлялася. Гэтую рэцэнзію ў скарочаным варыянце газета апублікавала ў тым жа нумары з каментарыямі А. Лукашука, які адназначна і безагаворачна падтрымаў непасрэдную вінаватасць В. Барысенкі ў рэпрэсіях супраць І. Мазура, М. Калінічэнка, а таксама — Д. Прышчэпава, А. Баліцкага і іншых.

Азнаямленне з матэрыяламі адносна асобы В. Барысенкі, апублікаванымі газетай «Звязда» ў нумары ад 31 ліпеня 1988 года, не пераканалі мяне ў дастатковай аб'ектыўнасці вывадаў, зробленых на іх падставе. На маю думку, у дадзеным выпадку патрэбны больш глыбокі і акуратны аналіз сітуацыі і больш уважлівы ўлік фактаў, звязаных з біяграфіяй В. Барысенкі.

Вядома, В. Барысенка вінаваты перш за ўсё ў тым, што ён напісаў такую рэцэнзію, незалежна ад таго, шчыра ён памыляўся ці не шчыра. Гэта бясспрэчна падрывае яго аўтарытэт як чалавека і вучонага, далучае да тых сіл, якія ў часы культу асобы Сталіна тварылі беззаконне. Можна дапусціць таксама, што закрытая рэцэнзія В. Барысенкі магла быць выкарыстана некім для ўзмацнення рэпрэсіўных акцый супраць канкрэтных людзей. Але не будзем забывацца ў такім выпадку, што гэта ўсяго толькі наша меркаванне, толькі дапушчэнне. Пакуль што няма рэальных фактаў, якія дазвалялі б прасачыць уплыў рэцэнзіі на трагічны лёс канкрэтных людзей. Вядома, заўсёды можна сказаць, што яна дзеля такой мэты і пісалася. Але гэта будзе абстрактная пасылка, бо застануцца многія супярэчнасці, фактычныя несупадзенні. Прынамсі, адкрытых заклікаў да расправы з кім-небудзь у рэцэнзіі няма.

Застаецца невядомым, таксама, у якой ступені выкарыстоўвалася і наогул ці выкарыстоўвалася рэцэнзія В. Барысенкі ў палітычных абвінаваўчых справах І. Мазура, М. Калінічэнка, тым больш Д. Прышчэпава, А. Баліцкага і іншых. Тут узнікае нямала сумненняў. Так, М. Калінічэнка сапраўды была рэпрэсіравана. Але ў другім допісе, змешчаным у газеце «Літаратура і мастацтва» ад 19 жніўня 1988 года, сам У. Мазур піша ўжо, што М. Калінічэнка была арыштавана як «жонка нацдэма», хоць у першым допісе «Помню высакароднасць, помню подласць» у арышце М. Калінічэнка прама вінавaціў В. Барысенку. «У 1936 г., — сцвярджаецца ў першым допісе, — Барысенка сфабрыкаваў такі паклёп на гэту кніжку (хрэстаматыя «Чырвоная змена». — В. К.), што Марта Іванаўна была асуджана на 5 гадоў зняволення». Кідаецца ў вочы, што ў рэцэнзіі В. Барысенкі прозвішча М. Калінічэнка наогул не згадваецца. Газета «Звязда» чамусьці змясціла рэцэнзію В. Барысенкі пад загалоўкам «Рэцэнзія на чытанкі «Чырвоная змена» і «Чырвоная Беларусь» (1925 года выпуску, укладальнікі І. Мазур і М. Калінічэнка)», хоць на самай справе ў машынапісе яна мае загаловак «Рэцэнзія на працы І. Мазура». Прозвішча М. Калінічэнка не прысутнічае і ў тэксце рэцэнзіі. У падмене загалоўка газетай не будзем бачыць нейкі зламысны намер. Але факт застаецца фактам: у выніку недагляду — скажам так — віна В. Барысенкі штучна павялічваецца.

Сёння, калі мы ведаем пра жорсткую няўмольнасць рэпрэсіўнай машыны, звяртае на сябе ўвагу і такая важная акалічнасць, якую наўрад ці можна паставіць у прамую віну В. Барысенку: рэцэнзію В. Барысенка напісаў у 1936 годзе, а І. Мазур быў арыштаваны толькі на першы дзень вайны. І тут сумненне: калі б менавіта гэтая рэцэнзія служыла прамым і адзіным доказам «віны» І. Мазура, наўрад ці органы ДПУ сталі б марудзіць. Дарэчы, у рэцэнзіі В. Барысенкі былі і станоўчыя ацэнкі прац І. Мазура, хоць і выказаныя дэкларатыўна, але, публікуючы рэцэнзію, газета чамусьці скараціла іх. Мы не бяромся сцвярджаць, што станоўчыя выказванні аўтара рэцэнзіі маглі хоць неяк змякчыць лёс І. Мазура, але, калі яны апушчаны, пазіцыя В. Барысенкі выглядае яшчэ больш аднабакова негатыўнай, чым яна была на самай справе.

Так, І. Мазур і М. Калінічэнка выключаліся з партыі, але зноў цяжка сказаць, наколькі да гэтага непасрэдна дачынілася рэцэнзія В. Барысенкі. Прынамсі, В. Барысенка не быў першы, хто несправядліва ацаніў хрэстаматыю «Чырвоная змена». Чытанкі, аўтарамі якіх былі М. Калінічэнка і І. Мазур, у тым ліку хрэстаматыя «Чырвоная змена», падвяргаліся палітычнаму разносу ў друку ўжо з 1929 года. Як прыклад, можна назваць бібліяграфічны водгук В. Хмялеўскай «Чым кормяць нашых вучняў». Аб кнізе «Чырвоная змена» («Звязда», 14 жніўня 1929 года) і артыкул Л. Талмачова «Разрыў з жыццём. Кулацкая ідэалогія ў школьных падручніках» («Чырвоная змена», 5 кастрычніка, 6 кастр. 1929 года). Такім чынам, В. Барысенка быў, прынамсі, трэцяй, а не першай асобай у шэрагу ганіцеляў аўтараў хрэстаматыі «Чырвоная змена».

Некалькі дзіўным і не зусім зразумелым з'яўляецца і такі факт. Прымаючы да друку выступленне С. Забродскай, супрацоўнікі газеты «Звязда» не сказалі ёй, што рэцэнзія ўсё ж існуе, хоць ведалі пра гэта. Калі б С. Забродская мела патрэбную інфармацыю, яна, напэўна, устрымалася б ад выступлення ў газеце. Але яе выступленне надрукавалі — і эфект атрымаўся «вялікі». Толькі ці да месца нават самы маленькі лоўчы азарт у такіх справах?

Вельмі істотным упушчэннем у каментарыях А. Лукашука «Роздум замест эпілога» з'яўляецца, на мой погляд, тое, што ён нідзе не гаворыць, што погляды і ацэнкі, выказаныя ў закрытай рэцэнзіі В. Барысенкі, былі агульнапрынятымі ў друку 30-х гадоў і адлюстроўвалі афіцыйную лінію савецкіх і партыйных органаў. Сапраўды, у рэцэнзіі згадваюцца з адмоўным значэннем прозвішчы Д. Прышчэпава і А. Баліцкага, але ж вядома, што гэтыя прозвішчы хаяліся ва ўсім друку ўжо з канца 20-х гадоў. З каментарыяў жа А. Лукашука можна зрабіць вывад, што ініцыятыва ў нападках на Д. Прышчэпава і А. Баліцкага належала В. Барысенку. І Д. Прышчэпаў, і А. Баліцкі былі ўжо даўно арыштаваны і на ўсю моц працавала ўжо магутная сістэма падаўлення ўсяго сумленнага, цвяроза - рэалістычнага, мудрага, самастойна мыслячага, што было ў народзе. Немагчымай стала і сумленная ацэнка сучасных падзей. Навошта гуляць у хованкі: не В. Барысенка і нават не першы сакратар ЦК КПБ вызначаў тады, як характарызаваць дзейнасць Д. Прышчэпава. Тут усё ўжо было прадвызначана. Не згадаць пра гэта — значыць у нейкай ступені адступіць ад праўды жыцця і гісторыі. Супрацоўнікі «Звязды» не захацелі нават заглянуць у БелСЭ, дзе прозвішчы Д. Прышчэпава і А. Баліцкага нават не згадваюцца. А гэта ж нядаўні час, 70-я гады. Няўжо і ў гэтым вінаваты В. Барысенка?

У той час ніхто не мог пісаць станоўча таксама пра К. Каліноўскага і А. Гаруна, бо афіцыйная ацэнка іх грамадскай і літаратурнай дзейнасці была рэзка адмоўная.

Але недастаткова аб'ектыўнае асвятленне асобы В. Барысенкі ў матэрыялах, змешчаных у газеце «Звязда», выявілася не толькі ў тым, што ў іх не даецца характарыстыка агульнага фону ідэйнага і духоўнага жыцця сярэдзіны 30-х гадоў. Справа яшчэ ў тым, што А. Лукашук зусім не гаворыць, якім быў і як паводзіў сябе В. Барысенка пасля XX з'езда КПСС. Аўтар каментарыяў не захацеў нічога высвятляць па лініі пазнейшых грамадзянскіх паводзін В. Барысенкі. А гэта надзвычай важна. Як вядома, у святле палітыкі і ідэалогіі XX з'езда партыі зусім неаднолькава глядзіцца, прыкладам, грамадзянскае і маральнае аблічча з аднаго боку М. Хрушчова і А. Мікаяна, а з другога — Л. Кагановіча, Г. Маленкова і В. Молатава. Што датычыць асобы В. Барысенкі, то ўсе, хто ведаў яго і працаваў разам з ім, могуць засведчыць, што ён з вялікай радасцю ўспрыняў ідэі XX з'езда КПСС, шчыра вітаў усе перамены ў эканамічным, сацыяльным і культурным жыцці краіны і — што самае галоўнае — сам працаваў мэтанакіравана і актыўна ў духу новага часу. Будучы доўгі час, да 1973 года, на пасадзе дырэктара Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, ён смела і рашуча падтрымліваў сумленныя навуковыя пошукі супрацоўнікаў, шмат зрабіў, каб у Інстытуце літаратуры і ва ўсім беларускім літаратуразнаўстве панавала здаровая маральная атмасфера, якая садзейнічала б развіццю самастойнай думкі, непрыняццю вульгарна-сацыялагічных спрашчэнняў у літаратуразнаўчых ацэнках. Гэта ён у пачатку 60-х гадоў публічна сказаў тагачаснаму сакратару ЦК КПБ па ідэалогіі, які любіў каманду ў культурнай палітыцы: «Вы ідзеце да перамен, як Швейк на фронт». Прызнаем, што нават сёння не кожны самы шчыры прыхільнік перабудовы асмеліцца на такое. Для нас сёння павінна быць вельмі важна, што В. Барысенка быў чалавекам, які ўсведамляў свае памылкі і імкнуўся калі не выправіць іх, то, прынамсі, не паўтарыць.

Так, В. Барысенка ў 30-я гады разам з іншымі літаратуразнаўцамі і крытыкамі даваў несправядлівыя, ідэйна скажоныя ацэнкі дзейнасці і творчасці К. Каліноўскага, А. Гаруна, М. Гарэцкага. Але ён пазней рашуча адмовіўся ад гэтых ацэнак. І гэта шмат гаворыць у яго карысць. У «Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры» (1969), якая стваралася пры яго творчым удзеле і пад яго навуковым кіраўніцтвам, дзейнасць і творчасць К. Каліноўскага, А. Гаруна і М. Гарэцкага ацэнена зусім інакш. Пра М. Гарэцкага ў «Гісторыі...» змешчаны асобны раздзел, у якім у адрас пісьменніка справядліва не сказана ўжо ніводнага самага бяскрыўднага крытычнага слова. Асобны артыкул аб'ектыўнага зместу быў падрыхтаваны тады і пра творчасць А. Гаруна, але ён не быў змешчаны ў «Гісторыі...» па прычыне, якая не залежала ад жадання В. Барысенкі.

Б. Сарноў у артыкуле «Пра «маўчальнікаў» і «першых вучняў», аналізуючы як гераічныя, так і труслівыя лёсы многіх людзей у перыяд культу асобы і застою, робіць, на мой погляд, хоць і вымушаны, маральна ўступлівы, але гістарычна непазбежны вывад: «У рэшце рэшт важна не тое, якім ты быў сорак, ці трыццаць, ці дваццаць, і нават дзесяць гадоў назад. Важна, які ты цяпер.

Вядома, карані сённяшніх паводзін людзей вядуць у іх мінулае. Але «водападзел» праходзіць не між тымі, хто «грэшны», і тымі, хто «без грэху», а між тымі, каму падабаўся, каго задавальняў мінулы час, і тымі, каму было тады моташна, невыносна». («Огонёк», 1989, № 16, с. 30).

В. Барысенку таксама было «моташна, невыносна», пра што сведчыць яго жыццёвая лінія пасля XX з'езда партыі.

Вядома, нельга спрашчаць маральны і грамадзянскі змест асобы В. Барысенкі, зыходзячы толькі з аднаго станоўчага і прывабнага, што было ў ім. Бясспрэчна, ён быў чалавекам свайго часу і разам са сваім часам пераадольваў цяжар фальшывых установак, стэрэатыпных прадпісанняў, дагматычных захапленняў, неапраўданых, кан'юнктурных адрачэнняў. Здаралася, што і пасля XX з'езда КПСС у яго выступленнях траляліся паспешлівыя і непраўдзівыя ацэнкі і вывады, зробленыя на падставе старых, няплённых тэарэтычных канонаў. Так, напрыклад, ён незаслужана асуджаў некаторыя творы В. Быкава, выступаў з нападкамі ў ходзе афіцыйна развязанай кампаніі супраць рамана Б. Пастэрнака «Доктар Жывага», як і многія тагачасныя крытыкі і пісьменнікі. Памыляўся ён часам і ў падборы кадраў. І ўсё ж тое станоўчае і карыснае, што было зроблена В. Барысенкам для развіцця беларускай літаратуры, беларускага літаратуразнаўства і крытыкі, не павінна быць забыта ці закрэслена, нават калі мы пры гэтым справядліва асуджаем яго памылкі.

Віктар КАВАЛЕНКА.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах,

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07681 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.